

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Rigorózní práce

Mgr. Irina Malinová

**Historie vzniku folklorního souboru Skejušan –
interpretace repertoáru souboru**

*The history of folklore ensemble Skejusan -
interpretation of its repertoire*

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Chlaňová, PhD.

V Chomutově, 2013

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Tereze Chlaňové, PhD za odborné a důsledné vedení, vstřícnost a trpělivost, kterými přispěla k vypracování této rigorózní práce.

Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Věře Lendělové, CSc. za cenné rady, připomínky a odborné konzultace k danému tématu.

Mé díky patří i PhDr. Jaroslavu Dostálovi za inspiraci, praktickou a morální podporu při psaní práce a také všem mým kolegům ze Vzdělávací společnosti Edost s.r.o.

A v neposlední řadě bych ráda poděkovala předsedkyni souboru Skejušan paní Kateřině Romaňákové a všem Skejušanům za spolupráci, ochotu a vstřícnost při poskytování materiálu ze skejušského prostředí, z něhož jsem čerpala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Chomutově dne 20. 8. 2013

Podpis:

Anotace

Tato rigorózní práce si klade za cíl analyzovat motivaci vzniku, historii a umělecký vývoj souboru Skejušan, který reprezentuje rusínskou kulturu. Práce charakterizuje multikulturní prostředí Rusínů žijících v Čechách, definuje vliv prostředí, v němž v současné době pobývají, na jejich kulturu a život a sleduje historickou cestu přenosu tradic a zvyků při stěhování prapředků a předků dnešních Skejušanů. Dalším cílem práce je charakteristika činnosti unikátního, v České republice jediného rusínského souboru Skejušan, zachycení a popsání jeho činnosti, národních zvyků a tradic, které soubor prezentuje, popsání autentických skejušských krojů. Součástí práce je i porovnání odlišných a analogických prvků mezi skejušským folklorem a folklorem jiných národů. Za jeden z důležitých výstupů práce považuji vytvoření rusínsko-českého slovníku na základě repertoáru souboru.

Abstract

This thesis aims to analyze the motivation to found the Skejusan folklore ensemble, and its history and artistic development, which represents part of Ruthenian culture. This work characterizes the multicultural environment of the Ruthenians living in Bohemia, defines the influence of the environment in which they currently reside, their culture and life, follow the historic route of transmission of traditions and customs during moving forefathers and ancestors of today's Skejusans. Another goal of my work is characteristics of the unique Ruthenian ensemble Skejusan (the only one in the Czech Republic), and the capture and description of its activities, national customs and traditions which the ensemble represents, including the description of Skejus authentic costumes. The thesis also compares different and analogous elements between Skejus folklore and folklore of other nations. One of the important outcomes of my work is the creation of a Ruthenian-Czech dictionary based on the ensemble's repertoire.

Obsah

1. Cíl a struktura rigorózní práce	7
2. Základní charakteristika rusínské národnostní menšiny	13
3. Vznik folklorního souboru Skejušan. Historie stěhování Skejušanů.	40
4. Charakteristika repertoáru souboru Skejušan.....	54
4.1 Rozdělení repertoáru	54
4.2 Píseň jako jeden ze základních typů hudebního projevu.....	55
4.3 Písňový repertoár souboru, jeho členění, charakteristika	57
4.4 Rozdělení písňového repertoáru souboru	60
4.4.1 Obřadní písně.....	60
4.4.1.1 Obřadní písně vánoční	61
4.4.1.2 Obřadní písně velikonoční.....	63
4.4.1.3 Obřadní písně svatební	65
4.4.2 Historické písně	67
4.4.2.1 Historické písně rekrutské	67
4.4.2.2 Historické písně drátenické.....	70
4.4.2.3 Historické písně vojenské	71
4.4.3 Lyrické písně	72
4.4.3.1 Lyrické písně milostné	73
4.4.3.2 Lyrické písně se sociální problematikou	76
4.4.4 Žertovné písně	78
4.4.5 Balady	83
4.5 Pásmo „Rok na dědině“	92
4.5.1 Scénky	92
4.5.1.1 Vánoce ve skejušském repertoáru	92
4.5.1.2 Masopust	98
4.5.1.3 Velikonoce ve skejušském repertoáru	102

4.5.1.4 Scénáře znázorňující pracovní procesy	106
4.5.1.5 Satira.....	116
4.5.1.6 Scénky předvádějící rodinný obřadní folklor	118
5. Skejušský kroj	131
5.1 Sváteční ženský kroj	134
5.2 Pracovní ženský kroj	136
5.3 Sváteční mužský kroj	138
5.4 Pracovní mužský kroj	139
5.5 Svatební kroj	140
6. Medializace činnosti souboru Skejušan	144
7. Popis kronik.....	152
8. Budoucnost souboru	157
Závěr	159
Použitá literatura.....	164
Seznam příloh	172

1. Cíl a struktura rigorózní práce

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.
Як ту мову нам забути,
Котрою учила,
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила.
С. Воробкевич

Národopisné soubory patří mezi subjekty, které uchovávají a předávají folklor dalším generacím. Jedním z nositelů těchto specifických kulturních zvyků a tradic je rusínský folklorní soubor Skejušan, který se stal předmětem mé práce. V práci se zabývám motivací vzniku, historií a uměleckým vývojem tohoto souboru, jehož činnost představuje součást rusínské kultury. Soubor Skejušan je cenný tím, že jako jediný rusínský soubor v Čechách uchovává autentický rusínský folklor, a to nejen v podobě interpretace izolovaných písňových útvarů, ale ve velké míře i s ohledem na kontext, v němž daný písňový útvar v kultuře figuruje, tzn. v souvislosti s ročními obdobími a významnými událostmi v lidském životě.

Předkládaná práce si klade několik cílů. Za prvé se snaží charakterizovat komplikovanou národnostní identitu Rusínů, popsat multikulturní prostředí, v němž Rusíni v Čechách žijí a definovat vliv tohoto prostředí na rusínskou kulturu. Za druhé se zaměřuje na úzkou skupinu tzv. „skejušských“ Rusínů¹, zvláště na přenos tradic a zvyků

¹ Pro jejich označení budeme v práci používat pojem „Skejušané“.

při jejich stěhování ze Slovenska do Rumunska² a následně z Rumunska do Čech.

Hlavním cílem práce je popis činnosti unikátního rusínského souboru Skejušan, včetně charakteristiky repertoáru (tzn. písní, národních zvyků a tradic, které soubor prezentuje), popsání autentických skejušských krojů, představení kroniky, která shromažďuje a sleduje uměleckou cestu souboru od jeho založení v roce 1990 do dnešního dne, a která se skládá ze tří velkých svazků.

Vzhledem k tomu, že členy souboru Skejušan jsou převážně lidé staršího věku a není patrné, že by příslušníci mladší generace měli výraznější zájem o pokračování v práci tohoto souboru, považuji tuto část práce, zvláště popis historie souboru a podrobnou charakteristiku repertoáru za velice přínosnou. Součástí práce jsou autentické rozhovory s členy souboru, které jsou velice cenné, neboť zachycují zkušenosti lidí, kteří se narodili na Skejuši a jsou tedy poslední „odcházející“ generací, která je schopna podat informace o stěhování skejušských Rusínů. Je nutné zdůraznit, že problematika tohoto stěhování bohužel není dostatečně podchycena v odborné historické literatuře³, tyto rozhovory tak do značné míry zaplňují informační mezeru.

Zmíněný přínos práce je zvláště zřejmý v kontextu aktuální situace souboru: od momentu, kdy jsem začala práci psát, do současné doby se ostře projevila řada problémů, s nimiž se soubor potýká. Během posledních dvou let ze souboru odešlo osm členů. Důvodem je jednak vysoký věk, jednak zdravotní stav s jejich věkem spojený. Stárnutí členů ovšem není jedinou hrozbou pro soubor. Projevují se zde i jiné negativní jevy: rodilí Skejušané, trvající na zachování autenticity repertoáru souboru, nepřijímají nový proud, který s sebou přináší do souboru nově příchozí členové neskejušského původu. Na základě těchto rozporů dochází k narušení mezilidských vztahů, které jsou další

² Do dnešního dne nemáme o tomto stěhování téměř žádné historické a statistické údaje, proto vycházíme ze vzpomínek obyvatel a z lidového vyprávění.

³ Několik záznamů k této problematice nacházíme v knihách Mikuláše Derevjaníka, Žanety Štefánikové *Jarabina Orjabyna* (Kežmarok: Vivit s.r.o., 2007, s. 35-37, ISBN:978-80-89264-10-0) a Josefa Karaše *Kamienka* (Vydalo Slovenské pedagogické nakladatelstvo v Bratislave, Prešov 1982, s. 10).

příčinou odchodu původních členů. Je tedy patrné, že soubor se nachází v situaci, kdy není možné vyloučit jeho zánik, uchování a zaznamenání jakýchkoliv informací je tedy zvláště v této situaci velice cenné.

Vzhledem k tomu, že práce se jako první snaží zmapovat historii souboru Skejušan a analyzovat jeho repertoár, při psaní se vyskytla řada obtíží různé povahy. Za všechny zmiňme problém, který vznikl při citování repertoáru vzhledem k rozkolísanostikodifikace rusínského jazyka. Členové souboru neovládají azbuku, neřídí se žádným systémem, ani svým vlastním, z tohoto důvodu je citovaný rusínský text repertoáru přepsán latinkou. Následně v závorkách uvádím vybrané obtížnější pasáže v překladu do českého jazyka.

Co se týče skejušského folkloru obecně, zde byly k dispozici práce dr. Mikuláše Mušinky⁴, který se jako první věnoval skejušskému folkloru a v roce 1974 jej shromáždil v *Materiálech z vyskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*⁵. Tyto *Materiály* posloužily jako jeden ze zdrojů při psaní této práce a do dnešního dne slouží i při doplňování repertoáru souboru Skejušan. I když Mikuláš Mušinka ve svých *Materiálech* zapsal a uspořádal rusínský folklor, dále ho žánrově nezkoumal. Do dnešního dne nikde jinde není skejušský repertoár zaznamenán, jedná se o autentickou záležitost členů souboru. Tato práce bude první, která se pokusí o analýzu repertoáru a jeho uspořádání. Práce se skládá z 8 kapitol.

V první kapitole popisují cíl a strukturu rigorózní práce.

Ve druhé kapitole vycházím z definic základních pojmů klíčových pro další práci (Rusín, Podkarpatská Rus, Zakarpatí), zabývám se problematikou týkající se národní identity v uvedeném regionu. Jde o

⁴Akademik Mikuláš Mušinka je folklorista. Hlavným predmetom jeho záujmu je ukrajinská folkloristika, etnológia, dejiny a kultúra Rusínov-Ukrajincov Slovenska a bývalej Podkarpatskej Rusi. Venuje sa aj otázkam ukrajinských dejín, výtvarného umenia, literatúry, jazyka a kultúry, najmä vo vyhľadávani neznámych, vedome zamlčovaných alebo zabudnutých osobností, inštitúcií a udalostí. Okrem východného Slovenska terénne folkloristické výskumy uskutočnil na Ukrajine, v Poľsku, Rumunsku a Českej republike. Je predsedom Asociácie ukrajincov Slovenska a Ševčenkovej vedeckej spoločnosti na Slovensku. V roku 1996 mu bol udelený Rad prezidenta Ukrajiny. Od roku 1991 je profesorom Ukrajinskej univerzity v Mníchove a od roku 2004 čestným profesorom Štátnej univerzity v Kamianci-Podil'skom na Ukrajine. V novembri 2005 mu Užhorodská národná univerzita udelila zlatú medailu a čestný titul Doctor honoris causa. Pri príležitosti životného jubilea mu rodná obec Kurov v okrese Bardejov udelila čestné občianstvo. Pozdravný list mu poslal aj ukrajinský minister kultúry. Dostupné z WWW: http://www.piestanskydennik.sk/sita-detail/?tx_kiossita_pi1%5Bdetail%5D=15206. Piešťanský denník. <http://www.piestanskydennik.sk/18.02.2011>. (cit. 25-6-2012).

⁵MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov - Kurov, 1975.

popis teritoria, které obývají Rusíni, charakteristiku evoluce vědomí národní příslušnosti u rusínského obyvatelstva, otázky spjaté s jeho etnickým původem. Zohledňuji zde různé pohledy na otázku chápání národní identity, k čemuž poslouží mimo jiné i krátký exkurz do politických a historických změn Podkarpatské Rusi v rozmezí let 1919–1939, kdy bylo toto území součástí Československé republiky. Kromě toho se zabývám i současnou situací Rusínů na Zakarpatí a na Slovensku, včetně statistických údajů. Zaměřuji se na vymezení rusínské kultury ve vztahu ke kultuře ukrajinské, dotknu se i jazykové otázky, porovnám různé pohledy etnografů a lingvistů. Pokusím se zhodnotit současné postavení Rusínů v Česku, na Slovensku a na Ukrajině. Ve své práci používám materiály Společnosti přátel Podkarpatské Rusi (časopisy *Podkarpatská Rus* 2/2010, 1/2012, 4/2012, zprávy o činnosti SPPR) a odbornou literaturu, která se věnuje tomuto tématu. Jde o práce Petra Švorce *Zakletá země – Podkarpatská Rus*, Ivana Popa *Podkarpatská Rus, Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, Petra Štěpánka *Podkarpatská Rus vás zve*, Jaromíra Hořce *Podkarpatsko včera a dnes*, *Podkarpatská Rus – země neznámá*, Mikuláše Mušinky, Alexandra Mušinky *Národnostná menšina pred zánikom?*, a řadu článků a doplňkové literatury (uvedeno v seznamu literatury).

Třetí kapitola se věnuje vzniku souboru Skejušan. Jako primární zdroje zde využívám narativní rozhovory účastníků souboru, kteří stáli u jeho zrodu, konkrétně rozhovory s organizační vedoucí souboru Kateřinou Romaňákovou a nejstarší členkou souboru Marií Malcovskou. Tato část obsahuje i historii stěhování Slováků do Uherské Dolné, které začalo v první polovině 18. století a které mělo přímou souvislost s předky a prapředky dnešních Skejušanů. Najdeme zde i zmínku o historickém stěhování skejušských rodin do Čech a o důvodech tohoto stěhování. Součástí této kapitoly je i zhodnocení úlohy dr. Mikuláše Mušinky, který se jako první v historii začal zajímat o skejušský folklor, shromáždil ho, zapsal, nahrál na magnetofonové pásky a na základě těchto materiálů vydal výše zmíněnou knihu.

Čtvrtá kapitola je nejobsáhlejší a věnuje se charakteristice repertoáru souboru, vzniku scénářů, systematizaci písní dle tématu.

V úvodu se soustřeďuji na celkové rozdělení repertoáru. Jako první analyzuji písňový repertoár, jeho charakteristiku a hodnotím míru specifičnosti. Následně se zaměřuji na analýzu balad, které jsou významným prvkem skejušského folkloru. Důležitou součástí této kapitoly jsou scénáře věnované různým pracovním procesům. Objasňuji zde jejich vznik, zaměřuji se na míru jejich výjimečnosti a autentičnosti, jejich spojení s ročními obdobími. Zmiňuji se zde i o dvou satirických scénkách, které má soubor v repertoáru. Součástí kapitoly je i obřadový folklor, konkrétně svatební a ten, který je spojený s narozením dítěte.

Pátá kapitola práce je zaměřena na charakteristiku a popis skejušských krojů (ženských a mužských). Zde se zaměřuji na jejich využití a funkčnost (sváteční, pracovní, svatební). Soustřeďuji se na popsání materiálu a detailů skejušského kroje, popis krojů nevěsty, ženicha, družby a družičky. Uvádím i srovnání analogických prvků se slovenskými nebo moravskými kroji. Popis krojů je ilustrován fotografiemi.

Jedním z důležitých zdrojů, který jsem využila při psaní práce, je kronika souboru, která zachycuje uměleckou dráhu souboru po dobu jeho existence. Popisu kronik, které jsou doplněné fotoilustrací a mediálními články o aktivitách souboru od začátku jeho existence do dnešního dne, se věnuje šestá a sedmá kapitola práce. V současné době se jedná o třídílný soubor obsahující cca 3128 fotografií, přibližně 142 výstřižků z tisku, diplomy, různá ocenění atd. V práci využívám rovněž místní média, internetové články, časopisecké a novinové články, které sledovaly a sledují uměleckou dráhu souboru Skejušan.

V osmé kapitole práce uvádím aktuální charakteristiku souboru, jeho věkové složení, představení nejstaršího a nejmladšího člena souboru, jejich umělecké zapojení do činnosti. Dotýkám se zde i změn, kterými procházel a prochází soubor po dobu své existence. Jako pracovní materiál opět využívám rozhovory se členy souboru, které jsou doplněny autentickými zvukovými nahrávkami v rusínském i českém jazyce. Zmiňuji i současnou situaci souboru, ohrožení jeho existence a zhodnocení budoucnosti.

V závěru práce posuzuji zpracovaný materiál, charakterizuji překážky, se kterými jsem se setkala při získávání podkladů a zdrojů pro svoji analýzu, upozorňuji na témata, která jsem v dané práci nepropracovala systematicky, ale spíše uvedla jako další možné varianty výzkumu.

Součástí práce jsou přílohy. Jednou z nich je rusínsko-český slovník nejrozšířenějších slov a slovních spojení, která používá soubor ve svém repertoáru. Slovník je sestavený v abecedním pořádku, psán latinkou, každé slovo je opatřeno morfologickou charakteristikou slova.

Příloha rovněž obsahuje životopisy členů souboru zaznamenané na CD v rusínském jazyce, scénáře z repertoáru souboru, přehled písňového repertoáru, fotogalerie z různých vystoupení, výběr ocenění, diplomů a pamětních listů, videonahrávky scének.

2. Základní charakteristika rusínské národnostní menšiny

Národní identita člověka se formuje od narození a jedná se o velice citlivý a komplikovaný proces. Národnost je příslušnost osoby k určitému národu, přičemž národ je chápán jako společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny, společná kultura a společné území a jehož členové mají povědomí sounáležitosti s tímto společenstvím. Přístupy k definici národnosti jsou různé a různé definice zahrnují různé prvky: národnost se například určuje podle státu nebo oblasti, kde se člověk narodil nebo prožil dětství, podle původu předků, zejména matky, nebo podle kultury, kterou si člověk osvojil a s níž se ztotožňuje. Přijetí národní příslušnosti se může změnit v průběhu života, zejména když člověk žije v jiném národnostním prostředí, než ve kterém vyrůstal. Obecně je možno říci, že význam pojmu národnost je složité definovat. Měnil se v průběhu dějin a je různý i zeměpisně. Podle definice použité při sčítání lidu v roce 2011 v ČR se národností rozumí příslušnost k národu, národnostní nebo etnické menšině. Dále podle této definice není pro určení národnosti v České republice rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou člověk používá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí.⁶ Pojmy národnost a národní identita se zabývá řada historiků, sociologů, etnografů. Miroslav Hroch považuje termín národní identita za jeden z použitelných analytických pojmů, nikoli však za pojem jediný. Ve své knize *Národy nejsou dílem náhody*⁷ porovnává několik pohledů na tyto pojmy: „A. Smith zdůrazňuje návaznost národní a etnické identity. W. Bloom považuje přijetí národní identity za výsledek krize identit, do nichž se společnost čas od času dostává. Zdůrazňuje, že identifikace masy obyvatelstva s národem a jeho symboly vede k tomu, že jsou schopni jednat jako jediný celek. E. Hobsbawm vidí funkci národní identity především v tom, že se jí národ vymezuje vůči jiným identitám, které považuje za

⁶[http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/do_scitacich_formularu_je_mozne_vyplnit_jakoukoliv_narodnost_vcetne_moravske_KUBALA, Ondřej. Český statistický úřad, 2011-01-13, rev. 2011-02-09, \(cit. 2012-06-28\).](http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/do_scitacich_formularu_je_mozne_vyplnit_jakoukoliv_narodnost_vcetne_moravske_KUBALA, Ondřej. Český statistický úřad, 2011-01-13, rev. 2011-02-09, (cit. 2012-06-28).)

⁷HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 315 s. Studijní texty; sv. 45. ISBN 978-80-7419-010-0.

podřazené. F. Braudel odvozuje národní identitu především z „historické zkušenosti“ národní komunity a z dialogu mezi minulostí a budoucností. Švédský historik Sven Tägil navrhuje rozlišit identitu jako prosté vědomí sounáležitosti s národem a identifikaci jako výraz aktivního postoje jedince k národu, jako ochotu angažovat se pro kolektivní osobnost – národ“.⁸

Stabilita povědomí o národní identitě je v různých regionech a státech rozdílná. Jednou z oblastí, kde národnostní identita není jednotně vnímaná a je naopak velice komplikovaná, je právě Zakarpátí. V práci se zabývám pojmy Rusín, Podkarpatská Rus, Zakarpátí a příbuznými termíny, které jsou s těmito pojmy spojené.

Zakarpátí patří geopoliticky a zeměpisně do střední Evropy, je její nejvýchodnější částí, dotýká se pomyslné historické a civilizační čáry, rozdělující svět na západní, tj. latinskou kulturu, a svět východní, tj. ortodoxní byzantskou kulturu. V letech první Československé republiky byl pro toto území používán název Podkarpatská Rus a v povědomí jejího obyvatelstva přetrvával i během druhé světové války, i když těsně před vypuknutím válečného konfliktu se změnilo teritoriální a státoprávní uspořádání i název daného území (termín Podkarpatská Rus budeme používat pouze v souvislosti s tímto obdobím, jinak v této práci budeme používat název Zakarpátí, který je oficiálně uznán od roku 1946, kdy se Podkarpatská Rus stala součástí Ukrajinské sovětské republiky).

Historie Zakarpátí je velmi dramatická a svědčí o nezlomné síle jejího lidu: za dlouhá staletí se nepodařilo Rusíny jako národ „odnárodnit a vymazat z mapy Evropy“⁹. Před více než tisíci lety sem přišly slovanské kmeny zřejmě z jihu a od Černého moře. Později – již od jedenáctého století – byla Podkarpatská Rus pod vládou uherských vládců. Vždy svým vývojem, svébytným jazykem, křesťanskou kulturou, stavem ekonomiky i přírodními podmínkami – na severu přehrada

⁸ Tamtéž. s. 38.

⁹ HOŘEC, Jaromír. *Země naděje*. Vydala Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Praha: nakladatelství Česká expedice, 1995. s. 5. ISBN 80-85281-18-X.

Karpat, na jihu přechod do Tiské nížiny – byla v podstatě oddělená od Ukrajiny a Velké Rusi, bráníc svou identitu.

Území Uherské Rusi (Prešovská Rus) nebylo nikdy přesně definováno. Do roku 1918 se pod tento název v podstatě zahrnovalo i území severovýchodního Slovenska, v němž žilo rusínské obyvatelstvo. Jelikož nebyly přesně stanoveny etnické hranice slovenského a rusínského osídlení, nebyly a ani nemohly být stanoveny hranice Uherské Rusi. Později, zvláště na slovenské straně, se pojem Uherská Rus začal vztahovat jen na území Podkarpatské Rusi¹⁰.

Od 8. května roku 1919 se toto území stalo součástí Československé republiky až do jejího rozpadu 14. března 1939, kdy slovenský sněm vyhlásil v Bratislavě nezávislý Slovenský stát. Podkarpatská Rus se jako autonomní součást Československa ocitla v politickém vakuu. Tehdejší ministerský předseda A. Vološin též den vyhlásil nezávislost Karpatské Ukrajiny a složení nové vlády. Dne 15. března 1939 Zakarpatí existovalo jako samostatný suverénní stát, ale hned téhož dne svou samostatnost ztratilo a až do podzimu 1944 bylo okupováno horthyovským Maďarskem. V období od podzimu roku 1944 do 29. června 1945, resp. do 6. ledna 1946 toto území de iure patřilo osvobozenému Československu, ale de facto Sovětskému svazu. Dne 6. ledna 1946 se Podkarpatská Rus stala součástí Ukrajinské sovětské socialistické republiky, a tím zároveň i součástí SSSR.¹¹ Od roku 1991 tvoří Zakarpatská Ukrajina součást nezávislé Ukrajiny.

S přechody Zakarpatí z jednoho státního útvaru do druhého souvisely také změny jeho názvů: v Uhrách se jednalo o Uherskou Rus, ve zlomových okamžicích roku 1918 se tato oblast nazývala Ruská Krajna (výraz „krajna“ byl rusínským označením okrajového území horních Uher, tedy území severovýchodního Slovenska a částečně i severních oblastí dnešní Zakarpatské Ukrajiny, které přiléhaly

¹⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 263. ISBN 978-80-7106-754-2.

¹¹ Tamtéž. s. 5.

k severovýchodnímu Slovensku)¹². V rámci SSSR byla Podkarpatská Rus přejmenována na Zakarpatskou oblast USSR.

Ve vnímání identity každé národnostní menšiny hraje roli i historie území, kterou dané uskupení obývá. Průběh historie zasahuje významně do života národa, jeho zvyků a tradic. Stejně tak tomu je i u Rusínů. Od 11. století patřilo území Podkarpatska stejně jako později i Slovensko k Uherské říši. O dvě století později do této oblasti vpadla tatarská vojska a život tu téměř vymřel. Země se dočkala dvou vln německých kolonistů, přicházejí Rumuni, v 16. století sem vniká Fedor Korjatovič¹³ a postupně sílí původní obyvatelé. S příchodem knížete Korjatoviče jím založené kláštery obnovily dávnou náboženskou a hospodářskou kulturu, ale útoky Turků a války Maďarů s Turky tento pozitivní vývoj příliš nepodporovaly. V 16. a 17. století rusínské duchovenstvo silně pocítilo důsledky nedostatku formálního spojení pravoslaví s katolickou církví, a to přivedlo k uzavření církevní unie roku 1646 v Užhorodě. Od té doby začíná kulturní povznesení národa. Duchovenstvu se dostává vyššího vzdělání a z toho má prospěch celý národ. Začíná sbližování se západní kulturou. To přineslo výsledky zejména v 18. století za vlády císařovny Marie Terezie, která darovala mukačevskému biskupovi Andriji Bačynskému bývalý klášter jezuitů a bohoslovců – Užhorodský hrad. V roce 1794 je v Užhorodě založen učitelský ústav. První výtvary písemnictví vznikaly pod vlivem církevně-slovanského jazyka, ale i v této literatuře je patrný zájem o živý národní jazyk.¹⁴ Michal Lučkaj, žák Josefa Dobrovského, píše v roce 1830 mluvnici rusínského jazyka *Grammatika slavo-ruthena*. Všeslovanského sjezdu v Praze v roce 1848 se účastní dvoučlenná rusínská delegace. Adolf Dobrjanský zde mluví o životě rusínského národa a navazuje kontakty s dalšími slovanskými delegáty. V té době vzniká i píseň A. V. Duchnovyče, vyzývající, aby se podkarpatští Rusíni probudili z hlubokého snu. Tato píseň se stala

¹² Tamtéž. s. 264.

¹³ První historický vládce Podkarpatska, který se tam uchýlil z Litvy jako emigrant vypovězený Vitoldem Litevským ve čtrnáctém století. HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus-země neznámá*. Vydání první. Praha: 1994. s. 9. ISBN 80-85787-51-2.

¹⁴ VOLOŠIN, Augustin. *Počátky národního probouzení na Podkarpatské Rusi*, in: Jaroslav Zatloukal *Podkarpatská Rus*. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi, 1936. s. 53-54.

rusínskou hymnou. Avšak takto nastavené národní vědomí měla jen velmi malá uvědomělá část společnosti. Rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 na dlouhou dobu potlačilo všechny národnostní snahy a tvrdě hungarizovalo veškerý život. Národnostní útlak a bída vedly mnohé Rusíny k emigraci do Ameriky, kde dodnes tvoří významnou a dobře organizovanou národnostní menšinu.

První původní kniha napsaná v rusínštině vyšla roku 1904. Napsal ji Gabor (Havrijil) Kostelník (narozen 1886, 1948 zabit ve Lvově, byl tehdy biskupem). Jeho kniha *Z mojahovalala* (Z mojí dědiny) byla vytištěna v Žovkvě (později Nerestov) na Ukrajině a otevírá dějiny moderní rusínštiny coby literárního jazyka¹⁵.

První světová válka proměnila část Zakarpátí ve válečné území, zejména v místech kolem karpatských průsmyků. V polovině roku 1918 se aktivizují i skupiny rusínských emigrantů ve Spojených státech. V boji za osvobození Rusínů zpod maďarské vlády se rozvinuly tři koncepce: Americko-ruská národní obrana v čele s Ivanem Pačutou uvažovala o soužití s Ruskem; Ukrajině dávala přednost skupina biskupa Ortinského, která chtěla spojit Rusy z Haliče, Podkarpatské Rusi a Bukoviny. Autonomní Podkarpatsko v rámci Uherska si vytyčili za cíl Rusíni v Americkém řecko-katolickém Svazu vedeném právníkem Grigorijem Žatkovičem¹⁶ z Pittsburgu. Dne 21. října 1918 přijal americký prezident W. Wilson G. Žatkoviče, který mu předložil návrh rusínské nezávislosti. W. Wilson mající porozumění pro požadavky slovanských národů v Rakousko-Uhersku však Žatkovičovi vysvětlil, že by vznik malého samostatného rusínského státu nebyl reálný a že je vhodnější uvažovat o spojení s jiným státem než uherským ve formě autonomie. Žatkovičova delegace navázala jednání s T. G. Masarykem, který tehdy působil v USA, členové delegace byli přijati za členy sjezdu Středoevropské unie ve Filadelfii a předali Masarykovi návrh o „spojení celého podkarpatského národa s československým státem na autonomním základě“. V prosinci roku 1918 odjela rusínská delegace do

¹⁵R.GUSTAVSSON, Sven. *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*. FF UK Praha, Ústav slavistiky a východoslovanských studií. Praha, 2006. s. 31.

¹⁶Grigorij Žatkovič (rusínsky: Гіро́рій Жа́тковіч, anglicky *Gregory Ignatius Zatkovich*).

Budapešti, kde tlumočila názor, že se podkarpatská země hodlá odloučit od Maďarska a připojit buď k Ukrajině, nebo k Československu. O postavení Rusínů se uvažovalo i v řadách domácího odboje v souvislosti s ideou příštího samostatného státu i s jeho rozsahem. Názory na Podkarpatskou Rus se v roce 1919 teprve tříbily. V Chustu vyhlásila národní rada v lednu příklon k Ukrajině, užhorodská rada setrvala na požadavku autonomie v rámci Uherska a národní rada v Prešově souhlasila s plánem amerických Rusínů. Teprve závěrečné jednání Ústřední národní rady v Užhorodě 8. května 1919 rozhodlo, že se Rusíni připojují k Československé republice. Dne 10. září 1919 byla uzavřena smlouva v Saint-Germain, podle níž se Podkarpatská Rus stala součástí Československa jako autonomní země s vlastním sněmem, který měl mít zákonodárnou moc v otázkách místní samosprávy, školství a náboženství.¹⁷

Území Československé republiky se rozšířilo směrem na východ o Podkarpatskou Rus, která pro nový stát znamenala nejenom územní přírůstek či přírůstek obyvatelstva, ale i mocenské strategické posílení. Spojila Československo se spřáteleným Rumunskem a oddělila československé rivaly Maďarsko a Polsko, kterým ztížila pozdější protičeskoslovenskou spolupráci. Náhlá možnost svobodné volby otevřela všem nemaďarským národům bývalých Uher prostor k tomu, aby si stanovily národní cíle v oblasti státní emancipace. Rusínská politická reprezentace usiluje o autonomii. Avšak vědecká bádání, ať již byla iniciována českou, slovenskou, rusínskou či ukrajinskou stranou, spornou otázku zemské hranice nevyřešila¹⁸. Blížila se druhá světová válka. Koncem roku 1938 autonomní vláda Podkarpatské Rusi podepsala v Berlíně hospodářskou dohodu o exkluzivním právu Německa na geologický průzkum území „Karpatské Ukrajiny“, o budování dálnice Berlín-Bukurešť. V únoru roku 1939 se na území Karpatské Ukrajiny konaly volby. Výsledky voleb zvýšily nevoli ústřední vlády vůči východní provincii republiky. Slovenští ľudáci

¹⁷ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus-země neznámá*. Vydání první. Praha: 1994. s. 15-19. ISBN 80-85787-51-2.

¹⁸ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 75-83. ISBN 978-80-7106-754-2.

navrhují postoupit Podkarpatskou Rus Maďarsku výměnou za Košice. Maďarská vláda nabídla vládě Československa z hlediska Budapešti výhodný obchod: odstoupení Podkarpatské Rusi Maďarsku za určitou finanční kompenzaci. Dne 12. března Hitler k sobě pozval maďarského vyslance a naléhavě ho požádal, aby Maďarsko ihned zahájilo vojenskou akci proti Československu a obsadilo Podkarpatskou Rus. Dne 14. března 1939 byl pod Hitlerovým nátlakem v Bratislavě vyhlášen samostatný Slovenský štát, tentýž den se Podkarpatská Rus prohlásila za autonomní republiku.¹⁹ Nejdříve 15. března 1939 okupují Podkarpatskou Rus Maďaři. Od onoho období se odvíjejí nové tragédie podkarpatských Rusínů. Mnozí z nich prchají před okupanty na sever do náruče Sovětského svazu. Jen malá část Rusínů přežívá a hlásí se do československého armádního sboru na východě. Jsou rozhodnutí bojovat za svobodu Československa a své podkarpatské vlasti. Již v roce 1940 E. Beneš uvažuje o tom, že se po válce neubrání požadavkům Sovětského svazu o podstoupení Podkarpatské Rusi Ukrajině, k čemuž v roce 1945 dochází. Stalin přikládal přičlenění Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu velký význam. V tomto směru působil při jednání na prezidenta Edvarda Beneše, aby kauzu Podkarpatské Rusi přenechal sovětské režii a země se vzdal. Beneš uvažoval o tom, že Podkarpatská Rus by byla pro poválečné Československo mostem, který by ho spojoval se Sovětským svazem. Stalin na ni však myslel jako na bránu do střední Evropy. V srpnu roku 1945 prezident Beneš podepsal ústavní dekret č.60/1945, který prohlašoval obyvatele Podkarpatské Rusi za zbavené československého státního občanství. Dne 29. června 1945 byla v Moskvě podepsána smlouva, v níž se tvrdilo, že „ve shodě s přáním obyvatelstva a na základě přátelské smlouvy se sjednocuje Zakarpatská Ukrajina s odvěkou vlastní Ukrajinou“.²⁰

Největší vzestup ve svých dějinách prožila Podkarpatská Rus v letech 1919 až 1939, kdy byla součástí Československé republiky a stala se přitažlivým regionem pro české vědce, spisovatele, umělce.

¹⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 141-145.

²⁰ HOŘEC, Jaromír. *Země naděje*. Vydala Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Praha: nakladatelství Česká expedice, 1995. s. 11-17. ISBN 80-85281-18-X.

Podkarpatská Rus měla vlastní sněm, který mohl rozhodovat o zákonech ve všech jazykových, vyučovacích, náboženských a jiných věcech. Období to nebylo lehké, na životě obyčejných lidí se podepisovalo neblahé dědictví chudoby materiální i duchovní, bída, negramotnost, nemoci, nízká úroveň průmyslové i zemědělské produkce, to vše ztěžovalo další cestu, nicméně demokratické reformy v zemi otevřely ve všech oblastech velké možnosti. Začal se rozvíjet společenský a politický život, připravovaly se podmínky pro autonomii země, otvíraly se nové školy, stavěly se železnice, silnice. V Užhorodě byl zřízen zemský úřad, v čele Země Podkarpatoruské stál na rozdíl od jiných tří částí ČSR guvernér. Tehdejší viceguvernér Podkarpatské Rusi A. Rozsypal se soustředil na řešení palčivých sociálních a hospodářských otázek, na dokončení agrární reformy, výstavbu nemocnic a škol, rozvoj infrastruktury měst. V administrativní sféře na Podkarpatské Rusi pokračuje utužování centralistického systému na úkor samosprávy. Demokratický systém v ČSR aktivizoval politický život v Podkarpatské Rusi. Avšak nízká politická kultura obyvatelstva vedla ke vzniku desítek místních stran a stranic.²¹

Demokratická reforma společnosti otvírá dosud neznámé a široké možnosti. Československá republika realizuje nové cesty poznání a vzdělání. Vznikají různá hudební tělesa a pěvecké sbory. Staví se rusínské dřevěné kostely, lyrický duch Rusína se vyjadřuje v církevních a lyrických písních spjatých se všedními i svátečními dny. Rozvíjí se i novinářství. Vychází časopisy *Русская Нива* (Ruská niva), *Русская Земля* (Ruská zem), *Карпаторусский вістник* (Karpatoruský věstník), *Карпатський світ* (Karpatský svět), *Заря* (Jitřenka), *Руський народний голос* (Ruský lidový hlas), *Карпатська правда* (Karpatská pravda) a jiné. Velkou reformou procházelo školství. Do té doby budapešťská administrativa zřizovala většinou maďarské školy. V roce 1919 bylo na Podkarpatsku 67% negramotných, v roce 1930 se uvádí 30,9%. Během deseti let se počet škol všeho druhu zvýšil na 815 (předtím 638). Převážná část – 446 škol – byla určena rusínské,

²¹ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 284-285. ISBN 80-7277-237-6.

ukrajinské a ruské výuce. Rozšířilo se i odborné školství, vycházely nové učebnice, zakládaly se veřejné knihovny. Značného rozvoje se dočkal sport. Po reorganizaci státní správy v roce 1927 dostala oblast oficiální název Země podkarpatská, stala se jednou ze čtyř samosprávných oblastí Československa s rozlohou 12 628 km². Začaly se objevovat první publikace informativního charakteru o historii, kultuře rusínského národa. V roce 1924 byla v Praze zahájena velká národopisná výstava Umění a lid Podkarpatské Rusi, která měla velký ohlas a která se stala počátkem putování českých umělců za poznáním původní rusínské kultury. Zájem o tuto zemi začali projevovat i čeští folkloristé, kteří viděli Podkarpatskou Rus jako jedinečnou rezervaci původní lidové kultury, která se v ostatních částech příliš civilizovaného kontinentu už nemohla zachovat. Jedním z vášnivých sběratelů rusínského folkloru byl autor knihy *Lidové balady karpatoruské* (1936) Jan Vondráček, který napsal o zemi, která ho inspirovala: „Podkarpatská Rus učaruje každému, kdo se k ní přiblíží. Učaruje všem, kdo tam žili a působili. Všichni jsou očarováni její zvláštní, nedotknutelnou krásou, nedefinovatelným kouzlem, její neporušenou, divokou přírodou, jejím lidem, jeho jazykem a krojem, jeho životem i jeho problémy[...] To vše patří k sobě. Ta divoká příroda i ten primitivní, dobrý lid, ty krásné kostelíky i ta velká bída. To vše tvoří nutný souladný pojem: Podkarpatská Rus“²². O rusínství z třicátých let St. K. Neumann píše: „Tvoří v Československu svérázný a samostatný celek etnický ve zvláštním prostředí politickém[...] Nejprřednější povinností naší rusínské inteligence je péče o hospodářské a kulturní povznesení a občanské uvědomění tohoto zdejšího lidu rusínského, jemuž velké koncepce politické jsou cizí a ukrajinská ideologie nacionalistická nedomácí a zahradní rostlinou.“²³

Podkarpatský život měl značný ohlas v české literatuře. Objevovaly se realistické popisy, básně, které zrcadlily emotivní vztah k rusínské zemi a k jejímu lidu. Tematikou Podkarpatské Rusi se zabýval Karel Čapek, Vladislav Vančura, Jan Vrba, Jan Drozd, Josef Knap, Jaroslav

²² POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 131-132.

²³ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus-země neznámá*. Vydání první. Praha: 1994. s. 81. ISBN 80-85787-51-2.

Zatloukal, Jaroslav Durych a jiní. Na vědecké práci o otázkách Podkarpatské Rusi se podíleli i čeští badatelé, začaly se objevovat články v novinách. Rusínské lidové slovesnosti se intenzivně věnoval i český národopisec a spisovatel Josef Spilka, který napsal několik pohádkových knížek, např. *Ivanko z polonin* (1939)²⁴, *Tucet hezkých pohádek* (1945)²⁵, *Veselé pohádky z kouzelných hor* (1960)²⁶, lyrickou sbírku *Bronz* (1929)²⁷. V. Vančura v *Posledním soudu* (1930)²⁸ konfrontuje život a zvyky prostých lidí Zakarpatské Ukrajiny se životem a zvyky obyvatel velkoměsta. Jan Vrba v románu *Duše na horách* (1932)²⁹ sledoval účinky karpatského prostředí na českého lesníka. Zdeněk Matěj Kuděj napsal polodokumentární románovou kroniku *Horalská republika* (1933)³⁰, ve které vylíčil revoluční epizodu boje Huculů proti Maďarům. Karel Čapek v *Hordubalu* (1933)³¹ znázornil tragiku vystěhovalce, který při návratu domů myslí na rodné hory a na ženu, aby doma našel nevěru a smrt. I. Olbracht (*Země beze jména/1934/, Hory a staletí/1935/*)³² a S. K. Neumann (*Karpatské léto/1935/*)³³ napsali své turistické dojmy a svá sociologická pozorování. Vzpomeňme na Olbrachtovu baladu *Nikola Šuhaj loupežník* (1934)³⁴, která je považovaná za jeho nejvýznamnější dílo. Příběh rusínského válečného dezertéra a karpatského bandity díky poznání rusínského prostředí Verchoviny, Olbrachtově osobitému vidění tohoto baladického příběhu a jeho brilantnímu literárnímu stylu napomohl ke vzniku vskutku klasického díla české literatury 20. století. Literární kritika vysoce ocenila tuto baladu, v níž konfrontoval civilizovanou přítomnost poválečné evropské společnosti s archaickou, patriarchální,

²⁴SPILKA, Josef. *Ivanko z polonin: Pohádky ze Zakarpatské Ukrajiny*. 2. vyd., (v SNDK 1. vyd.). Praha: SNDK, 1958.

²⁵SPILKA, Josef. *Tucet hezkých pohádek pro nejmenší čtenáře*. První vydání. V Praze: Česká grafická Unie, 1945. 45 - [III] s. Nová Knihnice Obzory.

²⁶SPILKA, Josef. *Veselé pohádky z kouzelných hor: Uzlík zkazek ze Zakarpatské Ukrajiny*. 2. vyd. Praha: Svět sovětů, 1968.

²⁷SPILKA, Josef. *Bronz*. Užhorod: [s. n.], 1929.

²⁸VANČURA, Vladislav. *Poslední soud: román*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1929.

²⁹VRBA, Jan. *Duše na horách: román*. Praha: <<J. >>Otto, 1931. 384 s. Sebrané spisy Jana Vrby; 38.

³⁰KUDĚJ, Zdeněk Marian. *Horalská republika: román z podkarpatské Rusi*. Praha, 1932.

³¹ČAPEK, Karel. *Hordubal*. 5. vyd. v obálce Fr. Muziky. Praha: Fr. Borový, 1933.

³²OLBRACHT, Ivan. *Hory a staletí: kniha reportáží z Podkarpatska*. Praha: Melantrich, [1935]. 238, [III] s. Úroda; sv. 69. Spisy / Ivan Olbracht; sv. 8.

³³NEUMANN, Stanislav Kostka. *Československá cesta: deník cesty kolem republiky od 28. dubna do 28. října 1933. Část druhá a třetí, Karpatské léto, Český podzim*. Praha: Fr. Borový, 1935.

³⁴OLBRACHT, Ivan. *Nikola Šuhaj loupežník: román*. London: Lidová Knihovna Mladého Československa, [1934]. 140 s.

dokonce iracionální společností podkarpatských Rusínů.³⁵ Ivan Olbracht popisoval v té době jazykové a národnostní rozpory mezi Ukrajinci, Rusy a Rusíny a komentoval je značně kriticky: „Nejsme ani Rusové ani Ukrajinci. Chceme mluvit a psát jazykem, který nám dal Pán Bůh[...] Není pochyby, že by tento směr, který by si na Podkarpatsku přál vytvořit nový, maličký slovanský národ, jehož život by se vyvíjel pouze v hranicích republiky a jenž by nehrozil ani iredentismem ruským ani ukrajinským, byl pražským vládám nejsympatičtější. Je také jisto, že by našel největší ohlas na vesnici, která nemá pro zápas ukrajinsko-ruský pochopení a nazývá s mírnou příhanou Ukrajince Poláky a Rusy Moskaly... Inteligence se ho straní. A alespoň bez jednoho intelektuála, tj. takového, který by dovedl napsat pořádnou gramatiku, to nejde.“³⁶

Jazykové spory mezi ruštinou, ukrajinštinou a rusínštinou oslabovaly rozvoj podkarpatské vzdělanosti. Jaromír Hořec uvádí: „Rusínštinu mnozí považovali jen za nářečí rozdílného původu – užské, vrchovinské, mukačevské, marmarošské a huculské, ačkoliv již petrohradská univerzita na konci devatenáctého století a po ní pražská akademie věd potvrdila autenticitu a svébytnost rusínského-maloruského jazyka³⁷. Část českých úředníků si myslela, že Rusíni jsou Malorusové (Ukrajinci) a hovorová rusínština je dialektem maloruského (ukrajinského) jazyka. Jiní byli přesvědčeni, že Rusíni jsou Karpatští Rusové, tedy část Rusů (velkoruského národa).

Rusínský jazyk je velice zajímavý fenomén, který stojí za zmínku a kterému věnovali velkou pozornost dokonce i čeští úředníci a odborníci již na začátku 20. století. V této souvislosti tvrdili, že jazyk podkarpatských Rusínů není jednotný, domnívali se, že „jeho nářečí jsou vlastně původním jazykem lidu rusínského z toho kterého století, přistěhovavšího se na Podkarpatskou Rus z různých krajů Ruska, jako z gubernie volyňské, poltavské apod.“ Uváděli vliv haličských Rusínů a vliv jazyka slovenského, vnímali rusínštinu jako přechod k ruštině a pojítka s Rusí: „Čeština přechází do slovenštiny, proto svým východním

³⁵ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 133.

³⁶ OLBRACHT, Ivan. *Země bez jména*: Reportáže z Podkarpatska. Praha: Otto Girgal, 1932. s. 92.

³⁷ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus-země neznámá*. Vydání první. Praha: 1994. s. 80-81. ISBN 80-85787-51-2.

nářečím je blízká ‚hovorů‘ Podkarpatské Rusi. Ti opět svými dialekty jsou spojeni s východní Haličí. Stykem sousedních slovanských kmenů splývá a vzájemně se prostupuje jejich řeč, vytváří se pozvolný přechod mezi nejvýchodnějším a nejzápadnějším slovanským jazykem tj. mezi ruským a českým“.³⁸ Jiné, však reálné stanovisko v jazykové otázce zaujal K. Matoušek³⁹: „Karpatské Rusové mluví sice nářečím dosti odchylným od velkoruštiny, ale toho je si vědoma pouze jejich nečetná inteligence, ne však lid[...]. Jazykové poměry v Podkarpatské Rusi jsou hotovou spleť, neboť se zde nemluví jediným společným nářečím, nýbrž trojím základním vedle řady menších. Tato živá lidová nářečí mají jisté vztahy k jednotné církevní slovanštině“.⁴⁰ Rusínština se nejčastěji vyskytuje na západě Ukrajiny a na Slovensku a je velmi blízká jazyku Lemků, tedy Rusínů, kteří žijí na polské straně hor. Jazyk, jakým se hovoří na Zakarpatí, je pro Ukrajince někdy obtížně srozumitelný, protože má mnohá specifika – mnoho slov pochází z maďarštiny, slovenštiny, rumunštiny, němčiny, ruštiny a jidiš. Má velké množství svých vlastních slov a existují dokonce zakarpatsko-ukrajinské slovníky. Profesor Paul Magocsi z torontské univerzity tvrdí, že karpatské Rusíni užívají jeden ze slovanských jazyků, které se podle něj tradičně dělí na tři skupiny: východoslovanskou (do které spadá rusínský jazyk), západoslovanskou, a jihoslovanskou. Podle Svena Gustavssona existují dva makrojazyky, které označení rusínština sdílejí. Především je to rusínština vojvodinská, jejímž dnešním domovem je Vojvodina, tj. autonomní oblast mezi Bělehradem a maďarskou hranicí, kterou budeme nazývat jihorusínština. Vedle ní je rusínština karpatská, karpatorusínština. Ta je dodnes běžná na obou stranách slovensko-ukrajinské hranice, ale jako makrojazyk je uznávána jen na Slovensku, zatímco v zemi svého původu na východní straně hranic byla považována za ukrajinský (či implicitně „společný“

³⁸ DRAHNÝ, V., DRAHNÝ, F. *Jak se vyvíjely názory Čechů na národní identitu Rusínů*, in: Ivan Pop *Podkarpatská Rus*. Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. 1/2012, s. 8.

³⁹ Narodil 18. 4. 1883 v Lomnici nad Popelkou, zemřel 18. 3. 1964 v Praze. PhDr., středoškolský profesor z oboru zeměpisu a dějepisu, zabýval se problematikou rusínského jazyka.

⁴⁰ MATOUŠEK, K. *Jak se vyvíjely názory Čechů na národní identitu Rusínů*, in: Ivan Pop, *Podkarpatská Rus*. Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. 1/2012. s. 8.

východoslovanský) dialekt.⁴¹ Jak to bývá i u jiných jazyků, rusínský jazyk má také několik dialektů, které se dají klasifikovat do dvou skupin: západní a východní. Západní lemkovské dialekty používají Karpatští Rusíni žijící na Lemkovsku a ve větší části Prešovské Rusi, v dnešním Polsku a na Slovensku. Východní, podkarpatské rusínské dialekty používají obyvatelé Podkarpatské Rusi (nyní Zakarpatská oblast Ukrajiny). Hlavní specifikum, které dělí Rusíny na dvě skupiny, je přízvuk: západní lemkovská skupina klade přízvuk na předposlední slabiku, východní podkarpatská má přízvuk pohyblivý. Další specifikum, které dělí Rusíny na dvě jazykové skupiny, je slovní pásmo: u lemkovsko-rusínských dialektů nacházíme značné množství výpůjček z polské a slovenské mluvy. Podkarpatské dialekty obsahují množství slov z maďarského jazyka. Od konce 19. století se spisovatelé a vědci pokoušeli vypracovat normovaný spisovný rusínský jazyk na základě hovorového, avšak do dnešního dne existují pouze dvě varianty spisovného jazyka Karpatských Rusínů na základě západních a východních dialektů⁴². Tyto rozdílnosti vnímám i já při komunikaci s členy souboru. Většina z nich používá západní variantu, která je ovlivněna slovenským jazykem. Moje mluva je ovlivněna východní variantou, která v sobě nese značné množství ukrajinských, ruských a maďarských slov. Projevuje se to i v doložených nahrávkách při komunikaci s členy souboru. (viz příloha č. 7)

Rusíny⁴³ byli v minulosti nazýváni Slované východoslovanského původu, kteří žili na území Rakouska-Uherska, tzn. v Haliči, na Zakarpatí, východním Slovensku a na Bukovině. Slovo *Rusín*, *Rusnak*

⁴¹ Pokusů rozlišit terminologicky tyto dvě varianty rusínského jazyka (jihorusínština – západ, tj. původně východoslovanský dialekt, vzniklý na východoslovanském jazykovém základu, karpatoruština – východ, tj. původně západoukrajinský dialekt, vzniklý na západoslovanském jazykovém základu) bylo řada. Vedle termínu *vojvodinská rusínština* je běžný také termín *bačevanská rusínština* podle zeměpisného názvu Bačka. Opakem je „široké“ zeměpisné pojetí, používající pojmu *rusínština panonská*, zdůrazňující Dolní zemi uherskou. Podle sebenázvu Rusínů *Rusnjakse* někdy hovoří o *rusháčtině*, existují však také dlouholeté pokusy vyjádřit rusínštinu termínem *Ruthenian*. Vzhledem ke zřetelnému zastoupení všech tří větvislovanštiny (západní, východní a jižní) se pro jihorusínštinu (ale jen pro ni) objevilo označení „slovanské esperanto“. Termín *Rusyn* P. Magocsiho, který se primárně týká Karpato-Rusínů, a proto je nevhodný pro jihorusínštinu – se nicméně i v podobě *Rusynian* uplatňuje i na internetu. (MARVAN, Jiří. *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*, in: Sven R. Gustavsson“, FF UK Praha, Ústav slavistiky a východoslovanských studií, Praha: 2006. s. 8.)

⁴² MAGOČI, Pavlo Robert. *Narod njiodkadz*. Užhorod- Nový sad: NVU „Ruské slovo“, 2009. s. 20-22.

⁴³ V Rakousku-Uhersku bylo označení *Rusíni* používáno pro veškeré „jižní Východoslovany“, tudíž i pro „Ukrajince“, žijící mimo hranice Rakouska-Uherska. Toto označení tak dostalo politický význam, který souvisel s expanzivní politikou Rakouska-Uherska a postupně se začaly používat pojmy *Ukrajinec* a *ukrajínština*. R. GUSTAVSSON, Sven. *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*. FF UK Praha, Ústav slavistiky a východoslovanských studií. Praha, 2006. s. 23.

nebo *Rusňak* používali (a stále používají) obyvatelé těchto oblastí pro označení sebe samých.

Historie Rusínů v oblasti Zakarpátí procházela složitým vývojem. Rusíni totiž nikdy ve svých dějinách neměli vlastní státní útvar. Do roku 1800 neexistuje o Rusínech mnoho dokladů jiného než čistě administrativního charakteru, jako je evidence obyvatelstva či seznamy daňových poplatníků. Politické dějiny Rusínů začínají v době rusínského národního obrození v 19. století a jejich historií se zabývá nejenom rusínská historiografie, ale také maďarská, rakouská, ruská, česká, sovětská, ukrajinská⁴⁴ a mnohé další.

Teritorium, které obývají Rusíni, je dnes součástí čtyř států: Ukrajiny (Zakarpatská oblast), Polska (zejména lemkovský region na jihovýchodě země), Slovenska a Rumunska (Marmarošská oblast). Menší část Rusínů (říká se jim jinak Bačvanorusové) se nachází i v severovýchodním Maďarsku a od 18. století v oblasti Vojvodiny (Bačka) v Srbsku a Sremu v Chorvatsku. Od konce 19. století mnozí Rusíni žijí v diasporách v USA, v Kanadě a v dalších státech všech kontinentů.

Rusínské osídlení na Slovensku se váže především na jeho severovýchodní oblast. Původně šlo o severní části Spišské, Šarišské a Zemplinské župy, od roku 1946 zejména o okresy Bardejov, Humenné, Medzilaborce, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník a Prešov. Dnes žije 87,4% Rusínů Slovenska v okresech Prešovského kraje, nejvíce však v okresech Medzilaborce, Svidník, Snina, Humenné, Bardejov.

Prapředkové Skejušanů, o kterých se zmiňují v této práci, spadají teritoriálně do regionu Spiše na Slovensku, konkrétně do oblasti Kamienka a Jarabina (v době stěhování součást Podkarpatské Rusi). V 19. století se přestěhovali za prací do Rumunska, do vesnice Skejuš⁴⁵ (oficiální název Scăiuș), od které soubor odvodil svůj název.

Největší počet obyvatel Ukrajiny, kteří se hlásí k rusínské národnosti, je na Zakarpátí. Zakarpatská oblast Ukrajiny je současné

⁴⁴ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 7. ISBN 80-7277-237-6.

⁴⁵ Oficiální název v rumunštině je Scăiuș, v práci je použita počestělá varianta Skejuš.

oficiální označení regionu. Tato oblast se od jiných regionů Ukrajiny velice liší a má řadu specifik.

„Sebeurčení Podkarpatské Rusi souvisí s podstatou národního života majícího všechny rysy osobitého vývoje i vlastní kultury. Vytvořila se tu specifická enkláva vklíněná mezi Ukrajince, Poláky, Rumuny, Maďary a Slováky, uchovávajících si po staletí ryzí a přesvědčivou autenticitu, nejenom strohou folklorní ornamentalistiku a svéráz architektury, krojů a zvyků, které se na Podkarpatské Rusi zachovávaly vždy věrně i v souladu s životními podmínkami“.⁴⁶

Zakarpátí chrání na severu a na východě Karpatské pohoří a v jižní části ji ohraničuje řeka Tisa. Odkakživa to byla jakási národnostní laboratoř střední Evropy, kde se mísily různé kulturní vlivy. Na tomto území žijí vedle sebe kromě cca 80 000 Rusínů i Maďaři, Němci, Ukrajinci, Rusové, Rumuni, Češi, Slováci aj. Rusínští aktivisté neustále bojují za autonomii Rusínů a jako jeden z důvodů uvádí fakt, že všechny ostatní národnostní skupiny žijící na území Zakarpatské Ukrajiny mají své mateřské státy, které v rámci svých možností podporují a hájí národnostní a občanská práva svých menšin, zatímco Rusíni jsou roztroušeni na územích dalších států jako Polsko, Rumunsko, Slovensko.⁴⁷

Koncem 19. a na začátku 20. století se původem Rusínů zabývali i čeští etnografové a historici. Podle Petra Švorce lze Rusíny obývajících Podkarpatskou Rus, severovýchodní Slovensko a polskou Halič rozdělit na Huculy, Bojky a Lemky, které současná etnografická věda označuje za etnografické skupiny téhož etnika. Nejvýraznější etnickou skupinu představovali Huculové, kteří obývali oblast Huculska – východní oblouk Karpat v okolí Bílé a Černé Tisy. Část Huculů žila také v Rumunsku a na druhé straně Karpat v Haliči. Byli nejvýraznější, ale i nejchudší skupinou. Antropolog Karel Matoušek je přirovnal k Dětancům na Slovensku a napsal o nich, že „tvorí antropologicky

⁴⁶ HOŘEC, Jaromír. *Země naděje*. Vydala Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Praha: nakladatelství Česká expedice, 1995. s. 9. ISBN 80-85281-18-X.

⁴⁷ NOVOTNÁ, Hedvika *Kdo jsem a kam patřím?*. In: Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová a kol. Praha: Sofis, 2005. s. 352. ISBN 80-902785-8-2.

zvláštní skupinu, promíšenou asi s Rumuny, jsou statného a vysokého vzrůstu, světlých zraků a tmavých vlasů. Nosí krásné kroje a vynikají nadáním daleko nad druhé Rusíny.“⁴⁸ Huculy spojovala silná etnická identita, která se prezentovala tradičním oděvem, čímž se odlišovali od ostatních Rusínů. Tvrdé horské podmínky a nedostatek půdy vhodné k obdělávání se odrazily v jejich způsobu života, v němž se projevovaly prvky kočovnictví. Další skupinou byli Bojkové, kteří žili v západních a centrálních oblastech, tedy západně od Huculů. Předky Bojků, zároveň i Lemků byli Bílí Chorvati. Dr. Král je popsal takto: „Bojkové[...] na rozdíl od Huculů jsou celkem menšího vzrůstu. Barva očí jest převážně světlá, sivá a modrá a jen malou měrou tmavá, hnědá.“⁴⁹ Jejich základním zaměstnáním bylo zemědělství, tkalcovství, hrnčířství, řezbářství. Poslední etnickou skupinou, uváděnou Petrem Švorcem, jsou Lemkové, kteří obývají území rozprostírající se na severozápadě Podkarpatské Rusi, dále na severovýchodním Slovensku a paralelně na území polské Haliče. I oděvem, zvyky a tradicemi, svou řečí, se Lemkové nejvíce podobají Slovákům a Polákům. Co se týče zaměstnání, Lemkové se věnují zemědělství, řemeslům, domácí výrobě (dřevo, kámen, vlna, látky, hrnčířství).⁵⁰

Po roce 1945 se vývoj Podkarpatské Rusi ubíral prosovětským směrem. V Užhorodě byla otevřena státní univerzita se čtyřmi fakultami, rozšířil se počet odborných škol, vznikly nové středoškolské ústavy, rozvíjí se hudební oblast, malířství, objevují se pěvecké sbory, ale literatura se tiskne jenom ukrajinsky a rusky. Neexistuje však ani jedna rusínská škola, rusínština není přípustná, protože podle názorů vládnoucích politiků Ukrajiny rusínský národ jako samostatný „neexistuje“. V tu dobu aktivně píší Fedor Potušňak, Michail Tomčanič, Ivan Čendej, Vasil Vovčok, Petro Skunc a řada dalších. Na Podkarpatské Rusi až do roku 1992 fungovalo jediné monopolní

⁴⁸ MATOUŠEK, Karel. *Podkarpatská Rus*. Všeobecný zeměpis se zvláštním zřetelem k životu lidu. Praha, 1924. s. 82.

⁴⁹ KRÁL, Jiří. *Podkarpatská Rus*. Praha, 1924. s. 61-62.

⁵⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 20-21. ISBN 978-80-7106-754-2.

nakladatelství Karpaty v Užhorodě a knihy podkarpatských spisovatelů ojediněle vycházely v Kyjevě, ovšem ukrajinsky.⁵¹

V České republice mají dnes Rusíni status národnostní menšiny a mohou tak v rámci tohoto statusu udržovat svoji národnostní identitu. „Menšina = společenství občanů ČR žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou, tradicemi, zvyky, tvoří početní menšinu v Česku a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky vytvořilo“.⁵²

Pojem národnostní menšina je mnohovýznamový. Samotný termín je přitom značně frekventovaný jak v odborné literatuře, tak i v publicistice a v politické praxi. Národnostní menšiny se vyznačují tím, že disponují silným národním vědomím, které se opírá o historické, jazykové a kulturní tradice mateřského národa. Jedná se o skupinu osob odlišující se ve větší nebo menší míře od ostatní populace státu, vůči které je také početně menší.

Vymezení pojmu menšina je otevřenou otázkou a s tímto problémem se musela svým způsobem vyrovnat i národnostní politika ČR po zániku československé federace. V politickém dokumentu „Koncept přístupu vlády k otázkám národnostních menšin v České republice“ (1994) vláda ČR pro účely stanovení principů své národnostní politiky pojem národnostní menšina vztahuje na společenství osob, které splňují současně všechny tyto znaky:

- a) trvale žijí v ČR a jsou jejími občany;
- b) sdílejí etnické, kulturní a jazykové znaky, odlišné od většiny obyvatel státu;
- c) projevují společně přání být považovány za národnostní menšinu v zájmu uchování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského jazyka;

⁵¹ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus-země neznámá*. Vydání první. Praha: 1994. s. 80-85. ISBN 80-85787-51-2.

⁵² Vymezení pojmu národnostní menšina dle Zákona č. 273/2001 Sb. tzv. menšinový zákon.

d) mají dlouhodobý, pevný a trvalý vztah ke společenství, žijícímu na území ČR.⁵³

„Rusíny zachycují oficiální demografické ukazatele v českých zemích poprvé na základě výsledků sčítání lidu v roce 1991 jako nepočetnou skupinu. Podle definitivních výsledků tohoto sčítání uvedlo rusínskou národnost v ČR celkem 1926 osob. Rusíni se však po druhé světové válce v Československu objevují v oficiálních dokumentech od roku 1968 v souvislosti s dnes již neplatným ústavním zákonem č.144/1968Sb. o postavení národností v ČSSR, v němž byli spojováni s Ukrajinci.“⁵⁴O Rusínech lze hovořit jako o té části východoslovanské emigrace do českých zemí, jež oproti emigračním ukrajinským vlnám z Ukrajiny vykazuje aktivnější uchovávání lidových tradic, zejména rodinného obyčejového cyklu (zvyky při narození, svatbě, úmrtí), různých projevů výročního obyčejového cyklu (vánoční kolední obchůzky, zpívání koled) či hudebního a slovesného folkloru⁵⁵.

Na otázku, kolik je Rusínů ve světě dnes, je těžké odpovědět. Přesný počet Rusínů není znám ani na Zakarpatí, kde v posledních desetiletích přibýlo značné množství Rusů, Ukrajinců i příslušníků jiných národností. Před válkou bylo na Zakarpatí 750 000 Rusínů, dohromady s Rusíny na Slovensku téměř milión. Podle posledních neoficiálních údajů se na Zakarpatí hlásí k rusínské národnosti zhruba 20 000 osob, avšak místní obyvatelé tvrdí, že Rusínů tam žije více, jen ne všichni se ke své národnosti hlásí. V různých částech světa žije dnes na dva milióny Rusínů. Při sčítání lidu v roce 2001 na Slovensku se k rusínské národnosti hlásilo 24 201 osob a v roce 2011 – 33 482 a k rusínskému mateřskému jazyku 55 469 občanů (v roce 2001 – 54 907). Rusíni se tak stali třetí nejpočetnější národností Slovenska. V Česku se nyní k rusínské národnosti hlásí méně lidí než dříve. Jen pro srovnání: na základě výsledků Statistického úřadu ČR se v roce 1991 k rusínské národnosti hlásilo 1 962 osob, o deset let později, v roce 2001 – 1 106

⁵³ SULITKA, Andrej. *Národnostní menšiny v České republice*, in: Tatjana Šišková,ed., *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Sborník. Praha: Portál, s.r.o., 1998. s. 54-55. ISBN80-7178-285-8.

⁵⁴ Tamtéž. s. 63.

⁵⁵ Tamtéž. s. 63.

osob. Při posledním sčítání lidu v roce 2011 se k rusínské národnosti hlásilo 1070 obyvatel. Rusíni se mohli v Česku (Československu) znovu veřejně přihlásit ke své národnosti až po r. 1989. Když byla ustavena Rada vlády a byli do ní přizváni i zástupci Rusínů, znamenalo to oficiální uznání Rusínů v ČR jako národnostní menšiny, návrat Rusínů do národnostní skladby obyvatel České republiky a zvýšení jejich společenské prestiže.

22. ledna 1946 výnosem Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR byla Zakarpatská oblast začleněná do Ukrajinské sovětské socialistické republiky (USSR). Zároveň byli obyvatelé tohoto regionu, tedy Rusíni, s okamžitou platností přejmenováni na Ukrajince⁵⁶. Ukrajinská encyklopedie dokumentuje tuto terminologickou změnu následovně: „Rusíni je označení Ukrajinců ze západoukrajinského území, které se používalo v jejich běžném kontaktu a také v rakousko-německé, polské a předrevoluční ruské literatuře. Po znovusjednocení ukrajinského lidu v jednotném ukrajinském sovětském státě, se tento název přestal používat“⁵⁷. Rokem 1989 začalo probouzení z komunistické letargie celého Sovětského svazu včetně jeho Zakarpatské provincie. Svoji činnost zahájila skupina pro vytvoření Společnosti podkarpatských Rusínů, která v roce 1990 schválila Deklaraci o návratu práv svébytného národa Rusínů a o obnovení rusínské autonomie a požádala prezidenta SSSR Michaila Gorbačova a parlament SSSR o vytvoření autonomní republiky Podkarpatská Rus. O rok později USSR vyhlásila suverenitu. V březnu 1992 zastupitelé Zakarpatské oblastní rady na svém zasedání schválili usnesení o zřízení Samosprávného území Zakarpatsko se zvláštním statutem a legalizací rusínské národnosti. V červnu 1992 Parlament Ukrajiny schválil zákon o svobodné volbě národnosti pro občany Ukrajiny, avšak nově zvolený prezident Ukrajiny L. Kravčuk vydal interní nařízení závazné pro všechny úřady, aby Rusíni byli i nadále registrováni pouze jako Ukrajinci⁵⁸.

⁵⁶ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 440. ISBN 80-7277-237-6.

⁵⁷ R. GUSTAVSSON, Sven. *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*. FF UK Praha, Ústav slavistiky a východoslovenských studií. Praha, 2006. s. 23-24.

⁵⁸ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 443. ISBN 80-7277-237-6.

V odborné literatuře nalézáme několik různých pohledů týkajících se identity Rusínů. Jedním z nich je pohled rusínských aktivistů, kteří považují Rusíny jednoznačně za specifickou národnost, která má nárok na autonomní území. Avšak vzhledem k tomu, že nemají svou vlast mimo území Ukrajiny (jedinou vlastí Rusínů je dnešní Zakarpatí), oficiální politika státu jim odpírá status i právo národnostní menšiny. Další pohled je etnografický. Etnografové se přiklánějí k názoru, že Rusíni jsou specifickou etnickou skupinou s mnohými etnografickými podskupinami (P. R. Magocsi, *Narod niiodkadz*).⁵⁹

Dnešní národnostní politika Zakarpatí nevnímá Rusíny jako svébytný národ se všemi atributy národa – jazykem, osobitou kulturou, náboženským vyznáním, společným územím a tradicemi, ale pojímá je jako etnickou skupinu ukrajinského národa. Rusínští aktivisté nejsou ochotni tento názor akceptovat, vnímají jej jako další krok k tomu, aby byla potlačena jejich identita. Týká se to neuznání svébytné rusínské kultury, a v neposlední řadě i rusínského jazyka. Dle jejich názorů jde tedy o dlouhodobou a systematickou snahu rusínskou kulturu definitivně potlačit. Uvědomíme-li si, že kromě místa utváří předpoklad identity člověka také jazyk, je tato otázka velmi závažná. Zakarpatí však nikdy v minulosti k Ukrajině nepatřilo, jeho vývoj směřoval vždy zcela jiným směrem určeným blízkými vztahy se Západem. Vztah Rusínů k Ukrajincům by se dal nejspíše přirovnat ke vztahu Rakušanů a Němců – oba hovoří stejným nebo skoro stejným jazykem, ale jsou to dva kulturně a historicky odlišné národy, píše Bohumil Svoboda v *Lidové demokracii* 25. 1. 1992.

Existuje rovněž názor, že Rusíni a Ukrajinci tvoří jednu národnost (M. Mušinka, 2011). Autor v příloze novin *Нове життя* (Nový život) analyzuje situaci na Slovensku po roce 1989 a píše o odlišnostech v interpretaci termínu Rusín. „Proukrajinská“ orientace tvrdila, že Rusíni jsou samostatným kulturním celkem, který patří do ukrajinského kulturního regionu a je součástí ukrajinského národa (samozřejmě v kulturní a ne politické rovině). Naopak „prorusínská“ organizace

⁵⁹ MAGOČI, Pavlo Robert. *Narod niiodkadz*. Užhorod- Nový sad: NVU „Ruské slovo“, 2009. s. 11.

tvrdila, že Rusíni jsou nejenom samostatným rusínským celkem, ale tvoří samostatný rusínský národ, který nemá nic společného s Ukrajinci. Pro odlišení těchto dvou orientací se používají dvě označení: „prorusínská“ je označuje termínem Rusín, „proukrajinská“ orientace používá termín Rusín-Ukrajinec. Termín Rusín-Ukrajinec nebo Ukrajinec-Rusín se používá už od poloviny 19. století na Zakarpatí.⁶⁰ Mikuláš Mušinka v knize *Národnostná menšina pred zánikom?* analyzuje, co společného a co rozdílného mají prorusínské a proukrajinské organizace na území Slovenské republiky. To, co je spojuje, je dle autora: respekt ke své vlasti, právo řešení národnostní otázky na svém území, hlášení se k tradicím svých předků, zachování rusínské řeči v ústní i písemné formě, zachování azbuky, zachování církevních slovanských obřadů, podpora rusínských škol. Odlišuje je fakt, že prorusínské organizace považují Rusíny Slovenska za samostatnou národnost, která je příbuzná s Rusíny Zakarpatské Ukrajiny, rumunského Maramoroše, srbské Vojvodiny, a s Lemky v Polsku. Představitelé proukrajinské organizace považují Rusíny Slovenska za etnografickou skupinu ukrajinského národa, rovnocennou s etnografickými skupinami Lemků, Bojků, Huculů, Moravanů, Kašubů, Šarišanů, Zahoráků aj. Avšak autor nevnímá tyto rozdílnosti jako zásadní problém, ale jako věc, která se dá řešit určitým kompromisem a tolerancí.⁶¹ Mikuláš Mušinka tvrdí, že rusínská menšina je těsně propojená s ukrajinskou národností. V praxi není výjimkou, když se v jedné rodině jeden člen hlásí k rusínské, druhý k ukrajinské a třetí ke slovenské národnosti. Jeden považuje za svůj mateřský jazyk rusínský, druhý ukrajinský a třetí slovenský. Přitom všichni mají stejné rodiče. Uvedený příklad je samozřejmě jen jednou z mnoha variant, ale vhodně naznačuje složitost celé problematiky. Mikuláš Mušinka se tvrdě ohrazuje proti tomu, že podle slov Předsedy společnosti přátel

⁶⁰ MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni-Ukrajinci - jedna národnosť*. Příloha novin *Нове життя* (Nový život) č. 9-10/2011. Prešov, 2011. s. 5. Parafráze článku autora.

⁶¹ MUŠINKA, Mikuláš. *Národnostná menšina pred zánikom?* Prešov, 2011. s. 39-40. Parafráze z knihy.

Podkarpatské Rusi Jaromíra Hořce: „Ukrajina chce před vstupem do Evropy vygumovat Rusíny“⁶².

V prosinci roku 1991 se na Ukrajině konalo referendum schvalující vznik Ukrajinské republiky. Na Podkarpatsku se podařilo prosadit bod o samosprávě Zakarpatska. Parlament Ukrajiny ovšem pod nátlakem nacionalistů odmítl toto usnesení potvrdit. Teprve v dubnu roku 2002 vynesl krajský odvolací soud rozsudek o uznání právoplatnosti rusínské národnosti. Na Podkarpatské Rusi to byl první případ soudního uznání existence národnosti Rusín od roku 1946. Rusínské organizace uznaly toto rozhodnutí jako průlom v ignorantských praktikách ukrajinských úřadů. Téhož roku bylo úřady schváleno usnesení o právoplatnosti původního etnonyma autochtonního slovanského obyvatelstva „oblasti“ – Rusíni a národnost Rusín byla oficiálně začleněna do seznamu národností pro sčítání lidu. V roce 2002 se na Ukrajině konalo sčítání lidu, statistika uvedla oficiální číslo, a to 10 100 osob rusínské národnosti.⁶³ Začátkem roku 2007 se Zakarpatská krajská rada obrátila s žádostí o uznání Rusínů jako národnostní menšiny na Parlament Ukrajiny (Верховна Рада). Dne 7. března roku 2007 na základě rozhodnutí Parlamentu Ukrajiny byli Rusíni uznáni jako národnostní menšina, ale pouze na území Zakarpatí.

Jak vyplývá z výše uvedeného, poslední historická vlna národního uvědomění Rusínů se rozvinula až po pádu komunismu. Rusíni se začali organizovat do různých spolků a organizací: Společnost Podkarpatských Rusínů na Ukrajině, Svaz Rusínů-Ukrajinců a Rusínská obroda na Slovensku, Sdružení Lemků v Polsku, Sdružení přátel Podkarpatské Rusi v Česku, Ruská matka v Chorvatsku, Organizace Rusínů v Maďarsku, Společnost Rusínů v Rumunsku. Cílem těchto organizací je dosáhnout uznání své rusínské národnosti, hrdě se k ní hlásit, prezentovat svoji kulturu, zvyky, tradice. Po rozpadu komunismu nastala větší volnost, nové možnosti mezinárodní spolupráce, otevřely se hranice. Od roku 1991 se každé dva roky začaly organizovat Světové

⁶²MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni-Ukrajinci - jedna národnost*. Příloha novin *Нове життя* (Nový život). č. 9-10/2011. Prešov, 2011. s. 12-13. Parafráze článku autora.

⁶³POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 173-175.

kongresy Rusínů, pokaždé v jiném státě: v Polsku, v Chorvatsku, na Ukrajině, v Česku, na Slovensku, v Rumunsku atd. Pokračovaly i politické změny, například v tehdejší Jugoslávii, což opět ovlivnilo život tamních Rusínů, kteří museli emigrovat. Politické změny, o kterých jsme se zmiňovali výše, potkaly i Zakarpatí, zasáhly i Československo, které bylo rozděleno na dva samostatné státy Česko a Slovensko. Úřady Slovenska, Polska, Česka, Maďarska, Rumunska, Srbska, Chorvatska uznávají Rusíny jako národnostní menšinu. Téměř všechny evropské státy s výjimkou Ukrajiny uznaly Rusínům status samostatného národa. Nutno podotknout, že i dnes se část Rusínů ztotožňuje s národností státu, ve kterém žijí, jako by se styděli za svůj rusínský původ. Pozorujeme to jak v Česku, tak i na Slovensku a také na Ukrajině. Při své práci a při jednání s Rusíny jsem se setkávala i s tvrzením některých obyvatel, kteří, i když používají rusínský jazyk, zastávají stanovisko, že Rusíni jsou jen částí ukrajinského národa a rusínský jazyk je dialektem ukrajinštiny. Na Slovensku podle Mikuláše Mušinky pozorujeme oživení zájmu mladých lidí ze zahraničí o historii svého rodu, o svůj původ. Na východním Slovensku například téměř v každé vesničce setkáváme vnuky a pravnuky Rusínů, přestěhovaných do Ameriky, kteří hledají své předky a příbuzné. Na druhé straně místní mladí lidé se distancují od svých kořenů, ignorují rusínský jazyk, kulturu a tradice svých předků. Autor se obává, že pokud tato tendence bude i nadále pokračovat, lidé postupně zapomenou na milozvučnou rusínskou řeč. Ztráta jazyka s tisíciletou tradicí by byla ztrátou nejenom pro jednu z nejmenších národnostních menšin na Slovensku, ale i pro Slovensko, a dokonce i pro Slovanstvo.⁶⁴

V současné době v Česku existují dvě rusínské organizace, které prosazují zájmy Rusínů – Občanské sdružení Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi a Sdružení přátel Podkarpatské Rusi. Druhá ze zmíněných organizací byla založená v roce 1990. Původně vznikla jako společnost „rodáků“ Čechů i Rusínů, kteří mají rusínské kořeny. SPPR ovšem byla založena nikoli pouze jako občanské sdružení národnostní

⁶⁴ MUŠINKA, Mikuláš. *Národnostná menšina pred zánikom?* Prešov, 2011. s. 45. Parafráze z knihy.

menšiny, sdružovala také Čechy (a Slováky), kteří se na někdejší Podkarpatské Rusi narodili, žili, pracovali či studovali, měli tam rodinné kořeny, příbuzné či jiné vazby. Nyní už samozřejmě jde hlavně o potomky Čechů kdysi usídlených na Podkarpatské Rusi. Od počátku své působnosti sdružovala vedle příslušníků rusínské menšiny také české příznivce podkarpatoruského regionu, kteří se tam narodili, ale také zájemce o historii, kulturu, přírodu Podkarpatské Rusi, o turistiku na tomto území. Postupem doby se v praxi přetvářela na organizaci, která si vzala za úkol být představitelem rusínské menšiny. SPPR je členem Světové organizace Rusínů a je zastoupena v jejím nejvyšším orgánu – Světové radě Rusínů. Čítá v současné době 600 členů a desítky neformálních neorganizovaných příznivců. V drtivé většině jde o Rusíny žijící v Česku. Několik členů a stálých příznivců je ze zahraničí (Slovensko, Zakarpatská oblast Ukrajiny, Německo, USA). SPPR se zajímá o rozvoj rusínské identity, podporuje rusínské aktivity doma i v zahraničí, věnuje pozornost poznávání a studiu dějin a aktuálních problémů Rusínů, zvláště na Podkarpatské Rusi, vyvíjí kulturní, vzdělávací, ediční činnost, podporuje poznávací a kulturní zájezdy do regionů obývaných Rusíny, aktivně spolupracuje s organizacemi rusínských národnostních menšin na Slovensku, v Maďarsku, na Ukrajině, v Polsku, Srbsku, Černé Hoře, Chorvatsku, USA a Kanadě. Zprostředkovává dokumenty, fotografie, věcné předměty z historie Rusínů. Vydává čtvrtletník Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Zajímá se i o činnost rusínského souboru Skejušan, podporuje jeho aktivity, zúčastňuje se setkání rodáků – Rusínů, které pořádá soubor každý rok v Chomutově. Jak vyplývá ze zprávy valnéhromady SPPR pro vládu ČR za rok 2011, je patrné zhoršení celkové společenské atmosféry uvnitř rusínské menšiny a (v důsledku toho) snížení zájmu o aktivity národnostní menšiny i o národnostní sebeidentifikaci vůbec, což lze vysledovat např. i na výstupech z analýzy sčítání obyvatelstva z r. 2011. K rusínské národnostní menšině se totiž nyní přihlásilo méně lidí než před deseti lety, v r. 2001. Ztráta pracovních příležitostí, ztížené získávání pracovních povolení i výrazné zdražení víz atd. směřují Rusíny k zájmu

o jiné věci než o příslušnost k národnostní menšině, z níž v podstatě neplyne žádná výhoda. Navíc, jak sami poznamenávají, řada Rusínů má prostě podvědomý strach se ke své národnosti hlásit, i když k tomu nejsou objektivní důvody; spíše usilují o integraci s majoritou. Možná i kvůli výše uvedeným problémům Rusínů v ČR také fyzicky výrazně ubylo. Rusínská menšina je zastoupená v Radě vlády ČR pro národnostní menšiny, což je velkým přínosem zejména pro veřejné uznání a prezentaci menšiny. V listopadu 2011 založili Rusíni žijící v ČR občanské sdružení *Rusíni.cz – rusínská iniciativa v ČR*, která dle svého programu chce aktivizovat Rusíny v Česku i další jednotlivce, kteří jsou myšlenkově nebo rodově svázáni s krajem, kde Rusíni žijí. Tuto problematiku jsem konzultovala s Agátou Pilátovou⁶⁵, zajímalo mě, jak ona osobně hodnotí nacionální cítění Rusín-Ukrajinec, Ukrajinec-Rusín. K této otázce Agáta Pilátová uvádí: „Rusínská národnost byla po roce 1945–48 „úředně“ zrušena, řeckokatolická církev zlikvidována, zejména tento proces nabyl na intenzitě a stal se politickou linií po připojení Podkarpatské Rusi k SSSR, ale mělo to důsledky i pro rusínskou národnostní menšinu žijící v Československu (v českých zemích i na Slovensku). Není divu, že se Rusíni takříkajíc odnárodnili, přestali se vnímat jako Rusíni a jen těžko se toto povědomí napravuje. Platí to zejména pro mladou generaci žijící na Podkarpatské Rusi – v Zakarpatské oblasti Ukrajiny, a tedy například i pro přistěhovalce, kteří do ČR odtud přijíždějí. Starší generace si rusínské národní vědomí většinou udržela“. Agáta Pilátová se domnívá, že takováto asimilace vznikla spíše násilím, rozhodnutím vládnoucí moci. Za první republiky byla rusínská a ukrajinská národnost (v ČSR) vnímána odděleně, i když se Ukrajinci zejména mediálně a ideologicky snažili působit v tom směru, aby se obě národnosti sjednotily. A. Pilátová pokračuje: „Mimochodem, je příznačné, že Ukrajinci žijící v ČR, resp. jejich představitelé, v prvních letech po roce 1990 odmítali zdejší Rusíny uznat, říkali tomu ‚politický rusínismus‘ na půdě státních

⁶⁵ Agáta Pilátová – spoluzakladatelka Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, členka výkonného výboru, místopředsedkyně SPPR, od počátku existence SPPR redaktorka časopisu Podkarpatská Rus, členka Rady vlády pro národnostní menšiny a Světové rady Rusínů.

institucí (např. vláda, ministerstvo kultury) i společenských organizací. Byli v této otázce velmi militantní. Postupně se to změnilo, už delší dobu je ‚všeobecný smír‘, naše organizace dokonce spolupracuje s ukrajinskými společenskými organizacemi“⁶⁶. Zároveň se Společností přátel Podkarpatské Rusi v Česku samostatně působí i Občanské sdružení Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi. Obě organizace spolu aktivně spolupracují.

Dnešní demokratický vývoj v evropských státech vytváří podmínky pro růst národního uvědomění Rusínů. Pravidelně od března roku 1991 se konají Světové kongresy Rusínů, semináře, festivaly, sportovní soutěže. V Užhorodě vychází noviny *Подкарпатський Русин* (Podkarpatský Rusín), v Budapešti *Русинський світ* (Rusínský svět), v Prešově *Народні новинки* (Národní novinky), *Русин* (Rusín). Je aktivizován literárně-umělecký život v rusínském prostředí, o čemž svědčí například knižní výstava, která se konala v Maďarsku, vydává se více knih z historie Rusínů, úspěšně se rozvíjí malířství.

V roce 2012 jsem se setkala s členem Světové rady Rusínů, filologem, rusínofilem, předsedou pracovní skupiny kodifikace rusínského jazyka na Zakarpatí Mychailem Almašijem, který napsal několik knih zabývajících se životem Rusínů na Ukrajině.⁶⁷ M. Almašij mě seznámil s pracovním zaměřením zmíněné skupiny a objasnil mi, jakým způsobem probíhá na Zakarpatí proces kodifikace rusínského jazyka. Dle jeho vyjádření v současné době není rusínský jazyk na Ukrajině oficiálně uzákoněn. V posledním desetiletí se realizují projekty zaměřené na rozšiřování výuky rusínského jazyka. Na Zakarpatí byly vybrané školy zapojeny do projektu, který podporoval výuku rusínského jazyka. Projekt byl pozitivně přijat a hodnocen rodiči i žáky, avšak nesetkal se s podporou ukrajinské vlády. Přesto rusínští aktivisté pracují dále (celý záznam rozhovoru viz příloha č. 7).

Já osobně se domnívám, že v současné době se zvyšuje národnostní uvědomění Rusínů. Důkazem je například nárůst tendence ke sdružování

⁶⁶ PILÁTOVÁ, Agáta. E-mailová korespondence ze dne 12. 5. 2012.

⁶⁷ АЛМАШІЙ, Михайл *Мої метаморфози*. Ужгород 2008., *Ромчевиця*. Ужгород 1999., *Підкарпатурський народ, факти*. Ужгород 2010.

v rámci různých kulturních událostí. Největším takovým kulturním svátkem je rusínský festival v Polsku „Лемківська ватра“, který se tradičně koná již od roku 1983. Obdobné festivaly se konají i na Slovensku, například ve Svidníku nebo v Kurově. Setkávají se tam taneční a pěvecké rusínské soubory z celého světa.

Udržování a rozvíjení rusínských národních tradic je cílem unikátního folklorního souboru Skejušan, který se hlásí k rusínské národnosti a snaží se o uchování národních tradic a zvyků svých předků a prapředků. Je to jediný rusínský soubor v Česku, založený Rusíny, kteří se po válce vrátili z Rumunska a usadili se v Chomutově. Repertoár souboru se zaměřuje na zachování národních zvyků, tradic, rituálů pro další generace, taktéž se snaží ukázat majoritní společnosti za pomoci folkloru bohatství a krásu nelehkého rusínského života⁶⁸. Vznik souboru, jeho historie, analýza repertoáru je cílem této práce.

⁶⁸ Z rusínského národa vzešla i celá řada známých osobností. Nejslavnějšími Rusíny jsou Andy Warhol, který se narodil v Medzilaborcích, nebo Paul Robert Magocsi – profesor historie z Univerzity v Torontu, sám původem Rusín, který se skrze svou systematickou práci na amerických a kanadských univerzitách snažil vytvořit v akademickém prostředí status Rusínů jako jednoho z plnoprávných národů karpatského areálu; režisér A. Moskalyk (původem z Chustu, Zakarpátí); světoznámý malíř-naivista Nikiifor Krynický; ekonom-teoretik a průkopník transformace plánovaného hospodářství v Číně a v Rusku Vasilij Symčera. Rusínské kořeny má i Štěpán Rak, „pražský kytarový Mozart“, který se veřejně prohlašuje za Rusína. Z větve dnešních skejušanských Rusínů pochází i legenda československého zápasu, olympionik, zasloužilý mistr sportu Jiří Kormaník. Do povědomí široké sportovní veřejnosti vešel jako držitel stříbrné olympijské medaile z Tokia (1964).

3. Vznik folklorního souboru Skejušan. Historie stěhování Skejušanů.

V Česku nalezneme pouze malý počet souborů pracujících s rusínským a ukrajinským folklorem. O něco více jsou zastoupeny ukrajinské soubory, naopak soubory prezentující rusínský folklor existují podle našich informací pouze dva.

V Praze vznikl v listopadu 2004 taneční a pěvecký ukrajinský soubor Джерело (Džerelo – v překladu Pramen), který se snaží udržovat a uchovávat ukrajinské tradice. Členové souboru čerpají inspiraci z lidových písní a tanců, ve svých vystoupeních vyjadřují vztah k rodné zemi a mateřskému jazyku. V Praze při UIČR (Ukrajinská iniciativa v České republice) působí vokálně instrumentální kapela Ignis, která má ve svém repertoáru ukrajinské balady, romance, kolomejky a jiné hudební žánry, a reprezentuje ukrajinský folklor nejenom v Čechách, ale i v zahraničí. V Brně v roce 2003 na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, na katedře ukrajinského jazyka a literatury, vznikl soubor Сударушка (Sudaruška – název v překladu znamená „mladá slečna“). Členové souboru jsou představitelé různých slovanských národů, proto v jejich repertoáru najdeme ruské, české, ale i ukrajinské písně (na posledním vystoupení na folklorním festivalu v Rožnově pod Radhoštěm zazněla v podání souboru i rusínská píseň). V Chomutově v roce 2004 vznikl ukrajinský soubor Водограй (Vodohraj – v překladu vodotrysk), který aktivně propaguje ukrajinskou kulturu a folklor na různých společenských akcích jak v Chomutově, tak i mimo něj.

Jedním ze dvou souborů prezentujících rusínský folklor je taneční a pěvecká formace Šarvanci, jejímiž členy jsou převážně mladí lidé – studenti. Soubor vznikl v roce 2002 v Praze. Kromě rusínského repertoáru se zaměřuje i na interpretaci slovenského a moravského folkloru. Jediným autentickým rusínským souborem v České republice je Skejušan, který v roce 2010 oslavil 20 let od svého vzniku a působí v Chomutově. Ve svém repertoáru má téměř výlučně rusínské písně.

Soubor Skejušan velmi často spolupracuje se souborem Vodohraj, účastní se společně akcí města Chomutov, koncertních vystoupení na různých slavnostech atd. V průběhu spolupráce se často objevují neshody týkající se repertoáru: setkáváme se s tím, že oba soubory interpretují stejnou píseň a domnívají se, že je součástí rusínského (nebo naopak ukrajinského) folkloru. Na tomto příkladu je patrné, že hranice mezi rusínským a ukrajinským folklorem je velice nejasná a nezřetelná a poskytuje námět pro další studium repertoáru z tohoto pohledu. Nejasnou hranici mezi Rusíny a Ukrajinci potvrzuje i Mikuláš Mušinka ve svém článku „*Rusíni – Ukrajinci – jedna národnost*“⁶⁹.

Fakt, že soubor Skejušan se snaží uchovávat rusínský folklor, vychází a přímo souvisí se specifickým původem řady členů soboru. Je proto vhodné na tomto místě objasnit, jakým způsobem a z jakých důvodů se Skejušané dostali do Chomutova a odkud pochází název souboru.

Historii a život skejušských Rusínů významnou měrou ovlivnilo stěhování obyvatel Slovenska v 18. století, kdy začalo masové stěhování Slováků do Uherské Dolné⁷⁰. Důvody stěhování byly různé, převážně se však jednalo o neutěšené hospodářské a sociální poměry. I přes neustálé války a hladomor se pociťovalo na Slovensku určité přelidnění, naopak v dolních oblastech Uherska byl spíše nedostatek pracovních sil. Uherská šlechta, které patřily rozsáhlé pozemky a majetky na území Slovenska, často násilím eskortovala na sezonní práce své poddané ze Slovenska na své dolnozemské pozemky. V některých letech uherští zeměpáni organizovali trvalé přesídlení slovenských rolníků na Dolní zem. Toto přesídlování podporovala i uherská vláda, která poskytovala přestěhovalcům určité dočasné úlevy, jako například úlevu na daních, nabytí půdy do vlastnictví, úlevy v povinných pracích

⁶⁹ MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni-Ukrajinci - jedna národnost*. Příloha novin *Nove žytt'a* č. 9-10/2011. Prešov, 2011.

⁷⁰ Slovenské historicko-geografické označení jižní části Uherska, užívané od 15. století, na rozdíl od části severní, tzv. Horní země (zvláště území dnešního Slovenska). Po vyhnání Turků (1685) ze zrušené a řídké osídlené jihohužské oblasti jsou znovu kolonizována poddanským obyvatelstvem ze středního a severního Slovenska. Kolonizace v 17. - 19. století byla zčásti organizována feudálními pozemkovými vlastníky, zčásti se v Dolní zemi usazovali poddaní ze Slovenska. Usedlíci byli zpravidla osvobozeni na několik let od placení renty a v určitém smyslu se měnilo i jejich postavení, neboť držení pozemkových údelů měla smluvní (emfiteutický) ráz. V průběhu osídlování Dolní země vznikalo husté slovenské osídlení v Bačce, Banátu a dalších jihohužských župách. Slovenské osady existují dosud na území Maďarska a Rumunska. Dostupné WWW: http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=2&id_desc=20964&title=Doln%E1%20zem. 14. 3. 2000 (cit. 6-5-2012).

na panských pozemcích atd. Často lidé museli pracovat v nelidských podmínkách a bojovat o přežití. V polovině 18. století stěhování Slováků na Dolní zem nabylo masového charakteru a pokračovalo do konce 19. století, do doby, kdy se hlavní proud stěhování zaměřil do USA a jiných zámořských zemí. Do Dolní země se stěhovaly celé rodiny, takovým způsobem vznikly v jinonárodním prostředí nejenom slovenské lokality, ale celé oblasti.

Spolu se Slováci se stěhovaly i jiné národnostní skupiny, především Rusíni z východního Slovenska. Jejich národní povědomí ještě nebylo definitivně zformované, proto na mnohých místech dříve než jiné národnosti podlehli asimilačním tendencím: část z nich se pomad'arštila, porumunštila, část se přihlásila k slovenské národnosti.⁷¹ Podobnou asimilací procházeli i předci členů souboru Skejušan, z toho důvodu prarodiče a rodiče Skejušanů nedokázali přesně definovat svou národnost. Dokonce ani výzkumy etnografů, jež se soustředily na historické, jazykové, literární a národopisné otázky, které zpravidla umožňují definovat etnikum a jeho územní prostor, nedospěly k jednoznačnému vyřešení tohoto problému. Český literární kritik, historik a překladatel František Tichý v článku „Príspevok k národnostnej otázke v Spiši“ odmítl závěry dr. Ivana Paňkevyče z článku „Driťary“, v němž se Paňkevyč jednoznačně vyjadřoval nejen o rusínské etnicitě severospišských drotárů z Jarabiny a východního Slovenska vůbec. F. Tichý stejnými argumenty, jimiž Paňkevyč dokazoval rusínskou etnicitu Jarabiny, dokazoval její etnicitu slovenskou a zcela odmítl Paňkevyčova tvrzení o rusínské etnicitě Spiše, Gemeru, Šariše, Abova, Zemplina a Boršodské župy⁷².

Převážná většina slovenských reemigrantů ze Skejuše má svůj původ v rusínských (ukrajinských) obcích Kamienka a Jarabina v okrese Stará Ľubovňa. Obě lokality byly založeny na základě valašského práva na počátku 14. století. Zmínka o obci Jarabina se poprvé v dějinách objevuje v listině spišského župana Villerma – 20. července 1329, která

⁷¹ Zde vycházím z materiálů MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov - Kurov, 1975. s. 8-10.

⁷² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 81. ISBN 978-80-7106-754-2.

potvrzuje, že šoltýs Matěj koupil od Hencha šoltéství v obci Jarabina, které patřilo Ľubovnickému panstvu. Listina z roku 1329 byla potvrzena v letech 1548–1564 polským králem Zigmundem Augustem. V první polovině 16. století se zde usadili Valaši-Rusíni, kteří s sebou přinesli osobitý, do té doby neznámý způsob hospodaření – chov vysokohorského valašského dobytka, především ovcí⁷³. Zakládací listina Kamienky se nezachovala, avšak v roce 1315 se objevuje pod názvem Petrivilla. Existenci osady potvrzuje listina z roku 1342 pod názvem Lapidis (latinsky „lapis“ = kámen). Ve sborníku *Spišská Nová Ves* se Kamienka uvádí mezi obcemi založenými na valašském právu a za jejího zakladatele je označen gróf Viliam Drugeth (1328-1340).⁷⁴ Více než 300 let byly obce Kamienka a Jarabina pod správou polských magnátů.

V první polovině 19. století východní Slovensko postihlo několik hladomorů, které vyústily v protifeudální povstání v roce 1831. Neúroda a hlad silně poznamenaly i obce Kamienka a Jarabina. V roce 1853 byly obě obce vykoupěny od feudálních pánů, avšak toto vykoupění ještě více prohloubilo třídní rozpory a zhoršilo hospodářské postavení nejchudších vrstev obyvatel. Jako následek se začátkem druhé poloviny 19. století několik desítek rodin z těchto obcí, které leží v severní části okresu Stará Ľubovňa a jsou součástí Prešovského kraje na Slovensku, rozhodlo opustit své příbytky v rodné vlasti a hromadně odešlodo Rumunsku. Těmi, kdo dal impulz k hromadnému stěhování Jarabinčanů na toto území, byli pravděpodobně jarabinští dráteníci, protože na svých cestách přicházeli do bezprostředního styku s kolonizačními problémy uherské Dolní země.

Zpočátku se rodiny usadily v oblasti Aradu, později přesídlily do východní části Banátu a soustředily se v obci Skejuš (Scăiuș). V prvních letech svého pobytu na Skejuši Jarabinčané a Kamienčané káceli lesy, stavěli dřevěné příbytky.

⁷³ DEREVJANÍK, Mikuláš. ŠTEFANÍKOVÁ, Žaneta. Dejiny obce-Vysťahovalectvo. In: *Jarabina Orjabyna*. Kežmarok: Vivita s.r.o., 2007. s. 32-33. ISBN:978-80-89264-10-0.

⁷⁴ ŠTRENK, Mikuláš. *Z histórie a prítomnosti Kamienky*. Prešov: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1982. s. 10.

Přesné historické údaje o tomto stěhování ovšem neexistují, ve velké míře tak vycházíme ze vzpomínek obyvatel a lidového vyprávění. Důležitý údaj o stěhování se nachází v korespondenci krompašského faráře I. Chanata z konce 19. století. V roce 1899 tento farář oznamoval básníkovi I. Stavrovskému-Popradovi, že Jarabinčané se stěhovali do Skejuše „před třiceti lety“, tedy v roce 1869. Tento údaj však nemůžeme považovat za směrodatný⁷⁵. Podle vyprávění členky souboru Kateřiny Romaňákové prapředkové dnešních Skejušanů odešli do světa za prací ze Slovenska, z obcí Kamienka a Jarabinakolem roku 1844. Okolnosti tohoto stěhování popisuje paní Romaňáková takto: „Náš rod patřil k Lemkům. Oni se vlastně úplně k Rusínům⁷⁶ nepočítali, lidé tam rozlišovali, jestli patří k Rusínům, nebo k Lemkům⁷⁷. Naši předci byli velmi chudí, neměli dost peněz, ale dostali se až do Rumunska. Usadili se kolem města Timišory (Timișoara). Tam byla ale rovina a oni byli zvyklí na hory. Posunuli se tedy dál až k městu Lugož(Lugoj) – do obce Skejuš(Scăiuș), kde se usadili na dlouhých 150 let.“⁷⁸ Lidé se zabydlovali, postavili si domky a řeckokatolický kostel, který byl centrem kulturního života a plnil náboženskou a společenskou funkci. První zmínka o postavení kostela na Skejuši pochází z roku 1854. Kostel byl ze začátku rozdělen na dvě části. V té první se sloužila sv. liturgie a ve druhé části se učily děti. Úlohu učitele plnili vzdělanější sedláci – d'aci, kteří učili děti číst a psát. Výuka probíhala jen v zimě, v létě se muselo pomáhat na poli. Velké množství dětí bylo v té době z tohoto důvodu negramotných. Výukovým jazykem ve škole byl jazyk maďarský, avšak vyučoval se i jazyk rumunský a slovenský.

⁷⁵ DEREVJANÍK, Mikuláš. ŠTEFANÍKOVÁ, Žaneta. Dejiny obce-Vyst'ahovalectvo. In: *Jarabina Orjabyna*. Kežmarok: Vivita s.r.o., 2007. s. 35-37. ISBN:978-80-89264-10-0.

⁷⁶ Rusíni (Rusňáci) – zast. ozn. užívané především pro Ukrajince žijící v rámci bývalé rakousko-uherské monarchie, tj. historické obl. Haliče (též Haličané), Bukoviny (Bukovinci) a tzv. Podkarpatské Rusi čili Zakarpatské Ukrajiny. Hist. vývoj oddělující je od zákl. masy ukrajinského národa, podmínil také některé zvláštnosti v jejich jazyce a kultuře. HUBINGER, Václav, HONZÁK, František a POLIŠENSKÝ, Jiří. *Národy celého světa*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1985. 387 s. Malé encyklopedie / MF; Sv. 18, s. 254.

⁷⁷ Lemkové (Lemkové; jednotlivé skupiny: Poloninci, Górníaci aj. – Etnogr. skupina Ukrajinců v karpatech mezi ř. San a Poprad. Po roce 1945 v rámci výměny obyv. mezi SSSR a Polskem byla část usídlená na Ukrajině, hl. v okolí Lvova, Těrnopolu a Nikolajevska – tady vám očividně část věty chybí. Mluví dialektem ukrajinštiny; věřící jsou zejm. řečtí katolíci. HUBINGER, Václav, HONZÁK, František a POLIŠENSKÝ, Jiří. *Národy celého světa*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1985. 387 s. Malé encyklopedie / MF; Sv. 18, s. 172.

⁷⁸ ROMAŇÁKOVÁ, Kateřina, zakladatelka a umělecká vedoucí souboru Skejušan, reprodukce rozhovoru ze dne 20. 3. 2012.

Kromě obtížné sociální situace paní Romaňáková věnuje ve svých vzpomínkách pozornost i problematice národní příslušnosti svých předků: „Naši prapředkové byli Rusíni, tento národ měl být vyhlazen ze světa. Byli perzekuováni a popravováni, posíláni na Sibiř do gulagu – tak dopadli i ti, kteří se k tomuto národu hlásili. Z tohoto důvodu se z nich stali buď Ukrajinci, nebo Slováci. Většina se tedy hlásila ke Slovákům, protože ti jim byli bližší. Proto se při příchodu do Skejuše hlásili ke Slovákům, báli se přihlásit ke své pravé národnosti.“⁷⁹ Přes všechny existenční těžkosti lidé nezapomínali na svůj rodný rusínský jazyk tzn. ovládali ho, ale nemuseli si být vědomi toho, co je to za jazyk. Dodržovali zvyky, zpívali své překrásné písně, vylepšovali kroje, které nosili až do odchodu z Rumunska.

Obdobně líčí nelehké počátky života na Skejuši rovněž členka souboru Skejušan Marie Malcovská: „Z vyprávění své babičky a svých rodičů vím, že začátky byly moc těžké. Dlouho si nemohli zvyknout na rovinu, která je obklopovala, pocházeli totiž z překrásné slovenské hornaté krajiny. Ze stodoly si postavili obydlí, potom kostel a školu. Ve škole se vyučovalo v maďarském a rumunském jazyce. Lidé se postupně zabydlovali, začali stavět rodinné domky, které postupně zvelebovali, a těžce pracovali. Domky stavěli z hliněných tvárnic, které se dělaly z hlíny a slámy a přikrývaly střechy už ne slámou, ale pálenými taškami. Muži jezdili do Ameriky, kde si vydělávali peníze, ale stávalo se často i to, že se vraceli bez peněz a zmlácení.“⁸⁰

Je třeba upozornit na multinacionální povahu vesnice, v níž tito přistěhovalci žili. Je zajímavé, že ve všedním životě se tato různost neprojevovala a soužití bylo relativně harmonické. Zároveň je zřejmé, že národní identifikace nebyla v tu dobu ještě jasně ukotvená. Příkladem může být vyprávění paní Marie Malcovské: „Do školy jsem šla v osmi letech, tam jsme se učili slovenštinu a doma se mluvilo rusínsky. V tu dobu, ale i dlouho poté, jsem vůbec nevěděla, že je to rusínština. Vzpomínám si na to, jak ze Slovenska přijeli učitelé a snažili se učit mladá děvčata, která neuměla ani číst, ani psát. Každá

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ MALCOVSKÁ, Marie - nejstarší členka souboru Skejušan, reprodukce rozhovoru ze dne 25. 4. 2012.

z nich dostala sešit a musela chodit do školy. Ani jsme netušili, že jsme Rusíni, stále jsme se domnívali, že jsme Slováci. Teprve když jsme se seznámili s profesorem Mikulášem Mušinkou, dozvěděli jsme se to, a tak jsme si začali uvědomovat, že jsme Rusíni.“⁸¹

Pro lepší pochopení historického kontextu nahlédneme do *Materiálů* dr. Mušinky, ve kterých se zmiňujeo tom, že po rozpadu Rakousko-uherské monarchie v roce 1918 vznikl vážný spor o spišská města a obce, které byly odevzdané v 17. století k použití polským pánům. Kamienka a Jarabina byly v průběhu čtyř měsíců okupovány polskými vojenskými jednotkami. Ale po podepsání saint-germainské mírové smlouvy⁸² byly polské jednotky nuceny opustit toto území, které se stalo součástí Československé republiky⁸³.

V letech 1946–1949 v rámci mezinárodních dohod o výměně obyvatelstva reemigrovalo do Československa 112 rodin ze Skejuše, mezi nimi byli i občané z Jarabiny a Kamienky, kteří nemohli být usídlení kompaktně, ale byli zkoncentrováni ve dvou lokalitách – v obci Troskotovice (okres Znojmo) a ve městě Chomutov. V Troskotovicích dostali půdu a rodinné domy po odsunutých Němcích. Do roku 1960 pracovali jako soukromí zemědělci, po roce 1960 vstoupili do JZD. V Chomutově našlo domov 87 rodin. Většina z nich byla zaměstnaná ve válcovnách trub a železárnách.

Převážná část reemigrantů ze Skejuše je bilingvní – v rodinném kruhu používají rusínské nářečí, ale ve společnosti mluví výhradně česky. Jen někteří z nich mluví rumunsky (v souboru Sofie Kösztnerová, Jan Malcovský, Marie Malcovská). Na počátku svého pobytu v Československu reemigranti ze Skejuše uzavírali endogamní sňatky (tzn. v rámci své skupiny), pokračovali tak v tendenci, jež byla patrná již na Skejuši. Tuto skutečnost popisuje i Kateřina Romaňáková:

⁸¹ MALCOVSKÁ, Marie - nejstarší členka souboru Skejušan, reprodukce rozhovoru ze dne 25. 4. 2012.

⁸² Saint-Germainská smlouva byla jednou z mírových smluv podepsaných po skončení první světové války. Jejím cílem bylo formálně ukončit válečný stav a právně zakotvit rozpuštění rakouské části dřívějšího Rakouska-Uherska a stanovit podmínky vzniku nového rakouského státu. Smlouvu podepsalo 10. září 1919 v zámku v Saint-Germain-en-Laye poblíž Paříže Rakousko a 27 spojenců a zástupců přidružených stran. (DEJMEK, Jindřich a kol. *Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav, 2011. s. 517. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 37. ISBN 978-80-7286-188-0).

⁸³ Zde vycházím z materiálů MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlelcov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov - Kurov, 1975. s. 12.

„Chlapci si brali za manželky jen rusínská děvčata, nechtěli se míchat s Rumuny. Přitom prostředí, ve kterém se žilo ve Skejuši, bylo multikulturní: žili tam Rumuni, Němci, Češi, Maďaři, Slováci, Ukrajinci, Rusíni.“⁸⁴

Stěhování ze Skejuše do Československa nebylo pro mnohé skejušské Rusíny snadné, což dokládají i vzpomínky Marie Malcovské, která se do Československa dostala v roce 1949 posledním transportem. Vzpomíná, že loučení se Skejuší bylo moc těžké. Otec se stěhovat nechtěl, sedm let byl ve válce a doma už měl hospodářství, pole, úrodu, ale matka chtěla zpátky do vlasti, odkud pocházeli její předkové. Rodiče prodali dobytek, sklidili z pole úrodu. Z Rumunska do Československa cestovali vlakem celý týden. Marii v tu dobu bylo 15 let. Zpočátku byli ubytováni v Chebu v ubytovnách, spali na zemi a potom byli rozděleni podle toho, kam půjdou do práce: do kamenolomu, do fabrik apod. Paní Malcovská vzpomíná: „My jsme se rozhodli pro zemědělství. Přijel pro nás příbuzný z Moravy z Troskotovic a trval na tom, že pojedeme s ním. Tak jsme se dostali do Troskotovic. Předseda obce nám dal menší byt a tam jsme se ubytovali. Dostali jsme práci, aby bylo na živobytí.“ Marie zpočátku pracovala u sedláků. Příbuzní poskytli rodičům paní Marie potřebný obnos na koupi rodinného domku a rodina se usadila. V tu dobu v Troskotovicích bylo devět rusínských rodin, které se tam zabydlely. Soužití s místními obyvateli, kteří považovali přistěhované Rusíny za Rumuny, nebylo vždy pohodové, občas docházelo i na výměnu názorů. Marie pokračuje: „Mně osobně se moc stýskalo a nejvíce po rumunské hudbě, česká hudba se mi vůbec nelíbila. V roce 1950 na Vánoce jsem jela na návštěvu ke strejdovi, který bydlel v Chomutově, a tam jsem na zábavě poznala Janka. (podrobnosti viz příloha č.5, str. 1). Jsme svoji už 61 let a v souboru Skejušan účinkujeme s manželem od samého začátku.“⁸⁵

Zakladatelkou a uměleckou vedoucí souboru Skejušan je Kateřina Romaňáková – členka Výboru pro národnostní menšiny při městském

⁸⁴ ROMAŇÁKOVÁ, Kateřina, zakladatelka a umělecká vedoucí souboru Skejušan, reprodukce rozhovoru ze dne 20. 3. 2012.

⁸⁵ MALCOVSKÁ, Marie - nejstarší členka souboru Skejušan, reprodukce rozhovoru ze dne 25. 4. 2012.

zastupitelstvu města Chomutov, členka Komise Ministerstva kultury ČR pro kulturní aktivity příslušníků národnostních menšin, účastnice pěti Světových kongresů Rusínů, členka SPPR – Svazu přátel Podkarpatské Rusi, autorka mnohých scénářů repertoáru souboru Skejušan. Do Čech se Kateřina Romaňáková dostala, když jí bylo osm let. Vzhledem k tomu, že byla již od dětství umělecky založená (viz životopis K. R. a zvukový záznam), od samého začátku pobytu v Chomutově v sobě nosila myšlenku založit pěvecký soubor, který bude šířit rusínské tradice a rusínský folklor. Jak sama uvádí, již koncem 80. let existoval v Chomutově rusínský soubor, avšak jeho působení nemělo dlouhého trvání a zhruba po roce činnost souboru zanikla.

Pro Kateřinu Romaňákovou i pro vznik souboru Skejušan se osudovým stalo seznámení se slovenským etnografem, spisovatelem, akademikem dr. Mikulášem Mušinkou, s nímž se osobně setkala v Chomutově v roce 1974. Při natáčení filmu „Verchovino, svitku ty náš“ v roce 1973 v obci Kamienka, okr. Stará Ľubovna na Slovensku, se Mikuláš Mušinka dozvěděl, že v minulém století se obyvatelé této obce vystěhovali do Rumunska a po druhé světové válce reemigrovali zpět do tehdejšího Československa. V tu dobu na Moravě v Troskotovicích žilo asi 20 rodin rumunských reemigrantů a v Chomutově asi 40 rodin. Mikuláš Mušinka tehdy zkoumal folklor Rusínů-Ukrajinců východního Slovenska a pokusil se získat informace o stavu folkloru této regionální skupiny, která v průběhu jednoho století čtyřikrát měnila místo svého pobytu. Když začal zapisovat folklor od Skejušanů v Troskotovicích a později v Chomutově, ne všichni tomu byli nakloněni. Někteří Skejušané chtěli zapomenout na minulý život, chtěli se asimilovat s českým prostředím, někteří se dokonce za svůj původ styděli. Obávali se, že místní obyvatelé je budou považovat za Rumuny, ačkoli oni sami se cítili být Slováky. Shromážděný materiál Mikuláš Mušinka později zpracoval v *Materiálech z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*⁸⁶. Po přečtení *Materiálů* Kateřina Romaňáková

⁸⁶ MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov - Kurov, 1975.

objevila výjimečnost rusínského folkloru a prohlásila: „Rusíni se nemají za co stydět, rusínský folklor je nádherný“⁸⁷.

Dne 21. 1. 1990 se v Prešově konal 1. sjezd Rusínů-Ukrajinců, na který pan Mušinka pozval i Kateřinu Romaňákovou a pana Jana Malcovského. Své zážitky z prvního setkání s rodáky Kateřina Romaňáková popsala v článku „*Страчені краяне*“ (Ztracení krajané)⁸⁸. Z tohoto setkání vzešla idea založit rusínský soubor, propagovat rusínský folklor, a tím uskutečnit svůj celoživotní sen.

Je zajímavé, že existuje několik verzí vzniku souboru. Mikuláš Mušinka je přesvědčený, že to byl jeho nápad, který podchytila a realizovala neúnavná Kateřina Romaňáková. Marie Malcovská tvrdí, že to byli její rodiče, kteří chtěli na prvním setkání rodáků ze Skejuše přivítat své krajany rusínskými písněmi: „A nápad založit soubor vznikl od mých rodičů. Chtěli pozvat na návštěvu do Chomutova příbuzné z Rumunska a z Troskotovic a chtěli je překvapit tím, že je přivítají písní ‘Skejušu, Skejušu...’. Setkání se konalo, vystoupení bylo úspěšné, my jsme se začali scházet. V tu dobu to ještě nebyl soubor, neměli jsme kroje, neměli jsme ani název, ale bylo nadšení a chuť skrz folklor se identifikovat se svým původem. A tak vznikl v Česku jediný rusínský soubor Skejušan.“⁸⁹ V každém případě nápad se založením souboru realizovala Kateřina Romaňáková. Začátky souboru popisuje následovně: „Jedním z našich prvních oficiálních vystoupení bylo vystoupení v Kamience, tam, odkud před mnoha lety odešli naši předkové. Bylo to velice dojemné setkání, místní obyvatelé nás vítali chlebem a solí a všichni jsme brečeli. Postupně se začalo měnit i naše národní povědomí. Dříve se naši lidé k rusínské národnosti báli hlásit, hlásili se ke Slovákům, neprojevovali se, jako by se styděli za to, že jsou Rusíni. Dneska je tomu jinak. V Chomutově se o nás ví, máme kostel propůjčený od římskokatolíků, kde se každou neděli a každý svátek koná svatá liturgie. Tady, v Chomutově, jsem doma, i když jsem se narodila v Rumunsku, kde jsem prožila osm let, dalších devět let

⁸⁷ Rozhovor s Kateřinou Romaňákovou ze dne 10. 5. 2012.

⁸⁸ Ústřížek z nepojmenovaných novin, kronika č. 1. (stránky kronik nejsou očíslovány).

⁸⁹ MALCOVSKÁ, Marie - nejstarší členka souboru Skejušan, reprodukce rozhovoru ze dne 25. 4. 2012.

jsem byla na Moravě, ale větší kus života jsem strávila v Chomutově. K mému pocitu domova přispívá i to, že jsme snad jediní v České republice, kde se město, v čele s primátorem a Výborem pro národnostní menšiny, s takovým zájmem stará o etnické menšiny“⁹⁰.

V roce 1990 prostřednictvím profesora P. R. Magocziho umožnil M. Mušinka několika členům budoucího souboru prezentovat část plánovaného repertoáru (tzn. několik písní) na 1. světovém kongresu Rusínů v Humenném, kde sklidili velký úspěch.⁹¹

Zakládajícími členy souboru Skejušan byly Kateřina Romaňáková, Marie Malcovská, Marta Žolobová, Anna Kováčová (4 sestry), Kateřina Martínková, Eva Loudová (2 sestry), Marta Abtová, Kateřina Hamouzová (2 sestry). Do prosince roku 2012 v souboru účinkovalo sedm sourozenců Marťákových.

První oficiální vystoupení souboru v Chomutově se konalo 5. 5. 1990 na 1. setkání rodáků Rusínů v Chomutově, kde se sešlo 70 hostů. Členové souboru neměli v tu dobu ani kroje, vystupovali v civilním oblečení, ale i tak sklidili velký úspěch. Od té doby se již tradičně každý rok v květnu koná setkání rodáků-Rusínů v Chomutově, kdy Skejušan připravuje bohatý kulturní program a zve folklorní soubory a různé umělce, kteří jsou obohacením a zpestřením každého setkání.

Za velké podpory M. Mušinky se soubor v roce 1991 dostal na 26. folklorní festival v Kamience a ve Svidniku. Toto vystoupení bylo prvním oficiálním vystoupením souboru. Jak uvádí většina respondentů, návštěva Kamienky, místa, odkud pocházeli jejich předkové, se stala jedním z nejdojemnějších momentů v jejich životě.

V listopadu roku 1991 byli členové souboru pozváni na Druhý sněm Rusínské obrody v Humenném na Slovensku, kde zazpívali rusínské písně. Úspěch byl velký, v týdeníku *Нове життя* (Nový život) se objevil článek „Зустріч краянів“ (Setkání krajanů), taktéž vychází článek „Як ся познали родаси“ v čtrnáctideníku RusínůČSFR *Народны*

⁹⁰ SPURNÝ, Matěj. *Sudetské osudy. Lidé z východu*. Antikomplex o. s.:nakladatelství Českého lesa, 2006. s. 119-126. ISBN 80-86125-74-2.

⁹¹ MUŠINKA, Mikuláš. E-mailová korespondence ze dne 28. 4. 2012.

новинки (Národní novinky). Texty velice pozitivně hodnotily činnost souboru.⁹²

Umělecká kariéra souboru Skejušan byla zahájena a soubor získával postupně popularitu, stal se členem FOSu a začal se zúčastňovat folklorních festivalů po celé republice i v zahraničí. Vedení souboru přistupovalo velice zodpovědně ke své činnosti. K. Romaňáková, K. Martínková, E. Loudová, K. Hamouzová, M. Žolobová se několikrát zúčastnily školení zaměřených na metodiku nácviku pěveckých skupin. První školení probíhala na Slovensku, v Lipovcích u Prešova, a dle slov vedoucí Kateřiny Romaňákové byla poučná a přínosná.

V roce 1992 byl soubor pozván do Ostrova nad Ohří na 1. folklorní sdružení Karlovarska „Prameny“, kde vystoupil s písňovým repertoárem. V regionálním tisku tehdy zaznamenáváme: „Vyvrcholením festivalu byl rusínský soubor Skejušan v překrásných krojích, se svými písněmi sklidili u diváků velký ohlas.“⁹³ Výkonný tajemník FOS ČR Zdeněk Pšenica poslal děkovný dopis starostovi města Chomutov, ve kterém napsal, že soubor nejenže úspěšně reprezentoval město, „ale překvapil přístupem k tradiční lidové kultuře, kterou udržuje a rozvíjí se smyslem pro její funkce v současné době.“⁹⁴ Tento dopis se objevil i v místním tisku. Soubor Skejušan začínal být populární. Žádná kulturní akce města se neobešla bez jeho vystoupení, soubor se začal účastnit mezinárodních folklorních festivalů, v tisku v Čechách i na Slovensku se psalo o činnosti souboru. Soubor se stal občanským sdružením, bylo třeba řešit i otázky ekonomické, finanční zázemí, nutné pro existenci souboru, připravovat projekty (této činnosti se ujala Eva Loudová, která se stará o finance do dnešního dne).

V roce 1994 byl soubor poprvé pozván na Mezinárodní folklorní festival do Strážnice, kde opět úspěšně vystoupil a vysloužil si poděkování Ústavu lidové kultury Strážnice. Repertoár souboru se

⁹² SROKA, Jan. Як ся познали родаси (Jak se poznali krajané). Dvojtyždenník Rusínov ČSFR *Народны новинки*, č. 9, 11. 12. 1991 in kronika souboru Skejušan, č. 1.

Neznámý autor. Зустріч краянів (Setkání krajanů). Týždenník svazu Rusínov-Ukrajincov ČSFR *Нове життя* (Nový život). 20. 3. 1992, in kronika souboru Skejušan, č. 1.

⁹³ Kronika č. 1. (zdroj není uveden).

⁹⁴ Děkovný dopis, kronika, č. 1.

rozšiřoval, Kateřina Romaňáková začala psát scénáře, které kopírovaly roční období. Vzniklo tak pásmo „Rok na dědině“.

Za 22 let existence soubor absolvoval cca 500 vystoupení. Pravidelně je zván a vystupuje na oslavách Dne země, na dožínkových slavnostech a jiných akcích pořádaných chomutovským Podkrušnohorským zooparkem Chomutov. Posledních pět let se každoročně zúčastňuje velikonočních vystoupení v Karlových Varech. Od roku 2008 se pravidelně prezentuje na chomutovských Viktoriánských slavnostech. Dvakrát předváděl tradiční rusínskou kulturu na festivalu národnostních menšin Barevná planeta v Chomutově. Každoročně se zapojuje do adventních oslav pořádaných chomutovským Výborem pro národnostní menšiny při městském zastupitelstvu s doprovodným programem a ochutnávkou tradičních vánočních rusínských jídel. Soubor dvakrát pobýval v Rumunsku, v kraji, kde se narodili rodiče jeho členů a i někteří z nich. Šestkrát Skejušan vystupoval v Kamience na Slovensku, v obci, ze které v polovině 19. století odcházeli jejich předkové za lepším životem do Rumunska. Soubor se sedmkrát zúčastnil mezinárodních festivalů v Polsku, a to v různých lokalitách: v Krynici, v Michalivi, v Legnici. Třikrát prezentoval svoje vystoupení na mezinárodních folklorních slavnostech v Mariánských Lázních. Desetkrát vystupoval na Mezinárodních folklorních festivalech ve Strážnici, kde v roce 1999 získal Laureáta Strážnice 1999 za citlivé udržování kultury Rusínů. Osmkrát se Skejušan zúčastnil Mezinárodního folklorního festivalu Jánošíkův dukát v Rožnově pod Radhoštěm, kde v roce 2008 vyhrál 1. cenu za „čas, váhu a kvalitu“ v mutění másla.

Činnost souboru je velmi rozsáhlá, a jak je patrné, na řadu míst je soubor zván opakovaně. Pouze v jubilejním roce 2010, kdy soubor slavil 20 let od svého založení, absolvoval Skejušan řadu vystoupení od Chomutova až po polskou Legnici. Představil se na 12. krojovaném plese v Praze, předvedl masopustní zábavu v KASSu v Chomutově, účastnil se výstavy krojů v kostele sv. Kateřiny v Chomutově, vystupoval v Mostě na jarmarku, zúčastnil se výstavy národnostních menšin na vernisáži „Žijeme v jedné zemi“, vystupoval na oslavách 65.

výročí osvobození, na muzejní noci předvedl jeden ze svých úspěšných programů – stloukání másla, hrál a zpíval na Červeném Hrádku na Balkánských slavnostech, účastnil se MFF Svět pod Kyczerou v polské Legnici, taktéž vystupoval na chomutovských Viktoriánských slavnostech, vystupoval na MFF Jánošíkův dukát v Rožnově pod Radhoštěm, účastnil se 15. MFF v Karlových Varech, vystupoval na statku v zooparku v Chomutově se scénkou Dožínky, s vánočním pásmem se prezentoval v Praze na mikulášském večírku SPPR, účastnil se všech národnostních akcí, koncertů a dalších slavností v Chomutově.

Soubor Skejušan letos v květnu oslavil 23. výročí svého založení. Jeho členové uchovávají a předvádějí staré zvyky a zpívají písně v rusínském jazyce. V současné době soubor čítá 19 aktivních členů, převážně lidí staršího věku. Průměrný věk členů souboru činí 65 let. Nejstaršímu členu souboru je 84let. Zajímavostí je, že do nedávné doby mezi nimi bylo 7 sourozenců z rodiny Martňákových. Bohužel, je málo nadšenců z řad mladé generace, kteří by dokázali v práci svých předků pokračovat, proto je na místě obava, že soubor postupně ukončí svoji činnost.

V současné době na Chomutovsku žije cca 300 Rusínů skejušského původu. Mnoho z nich se už nechce ke své rusínské národnosti hlásit, žijí ve smíšených manželstvích, mluví česky, dodržují české zvyky a tradice. Jejich děti ani nevědí, odkud pocházejí rodiče a prarodiče. Přesto obecně jak v Česku, tak i v zahraničí pozorujeme obrácený jev, kdy se k rusínské národnosti hlasí více a více mladých lidí, obzvlášť studentů, kteří jsou naopak hrdí na to, že jsou Rusíni, a zapojují se do různých činností s tím spojených.

4. Charakteristika repertoáru souboru Skejušan

4.1 Rozdělení repertoáru

Součástí projevu kultury skejušských Rusínů je i výrazná péče o folklor. Faktem je, že tradiční folklor udržují pouze představitelé starší generace, mládež o propagaci rusínského folkloru a zachování rusínských zvyků a tradic nemá zájem. Hlavním zdrojem, z něhož čerpá soubor autentické písně, jsou *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*⁹⁵ (dále jen Materiály), které zpracoval dr. Mikuláš Mušinka, taktéž vyprávění rodičů a prarodičů současných členů souboru a jejich vzpomínky z dětství. To znamená, že repertoár souboru je založený na orální tradici. Soubor a jeho vedoucí vychází z paměťové fixace a repertoáru přenášeného z generace na generaci tradováním. Repertoár souboru je rozmanitý, jedná se o písně (cca 170); scénky, které sledují roční období (4), pracovní procesy (7), různé obřady a rodinné slavnosti (6); balady (4); satirické scénky (2) (viz přílohy č. 1-2).

V repertoáru souboru se promítají dvě roviny folklorní tradice: první – obecná rovina, postavená na rusínském folkloru, textech písní, krojích a zvycích. Druhá rovina, specifická, vycházející z tradic na Skejuši, která má drobné odlišnosti spíše jazykového charakteru (zdomácnělé pojmy z rumunského prostředí), jinak v plném rozsahu respektuje melodičnost, písňový charakter, oblečení rusínského původu.

⁹⁵ MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov-Kurov, 1975.

4.2 Píseň jako jeden ze základních typů hudebního projevu

Základem repertoáru souboru jsou písně. Píseň je jeden ze základních typů hudebního projevu. Základem je vokální projev opatřený textovou složkou. Lidová píseň je jev společenský, vzniká v konkrétních historických podmínkách a plní v životě lidí určitou funkci. Význam slova píseň je vzhledem ke složité stratifikaci označované jevové sféry bohatě diferencován. V češtině bývá výraz píseň často zastupován významově jen nepatrně posunutým (v určitém ohledu sémanticky konkretizovaným) slovem písnička. Výrazy píseň, „pjesňja“, Lied atd. mohou ovšem fungovat i jako označení básnického útvaru určeného ke zhudebnění (původně byl vlastně každý písňový text určen ke zpěvu), nebo jako titul slovesného díla zdůrazňujícího takto žánrovou příbuznost s písňovou lyrikou, „hudební“ kvalitu textu apod.⁹⁶

Objektem našeho zájmu je lidová píseň, která je svou genezí i primární funkcí vázána na lidové prostředí, tj. na život tzv. základních vrstev společnosti předindustriální a zčásti též industriální. Hudebně jde o jednohlasý i vícehlasý vokální písňový útvar (mnohdy spojovaný s instrumentálním doprovodem), tímž výrazem bývá však označován rovněž příslušný slovesný text. Společně s lidovou instrumentální hudbou a lidovým tancem vystupuje lidová píseň též jako součást folkloru (resp. folklorní hudby), kam se ovšem situují i písně zlidovělé.⁹⁷ O funkci lidové písně se vyjádřil Volodymyr Hošovskij takto: „Lidová píseň je ústně tradovaným a auditivně percipovaným projevem kolektivní hudební a poetické tvořivosti pracujícího lidu, který ji tvořil svými vlastními uměleckými prostředky. Uspokojuje jeho duchovní potřeby, odpovídá jeho estetickým a etickým normám, odráží jeho myšlení, cítění a pracovní činnost. Píseň, která byla vždy neoddelitelnou složkou duchovního života venkovských obyvatel, utvrzovala v hudebním myšlení určité sluchové, percepční a

⁹⁶ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 694. ISBN 80-7058-462-9.

⁹⁷ Tamtéž. s. 503.

reprodukční návyky a zároveň vytvářela kritéria estetického hodnocení. Hudební jazyk vyjadřuje specifickými prostředky, odlišnými od hovorového, cítění a myšlení lidu a v rámci kolektivních norem a historicky rozvinuté tradice uspokojuje jeho duchovní potřeby. Hudební jazyk ve formě konkrétního hudebního dialektu je uměleckým prostředkem dorozumívání jen v okruhu tohoto dialektu. V tomto směru je daleko konzervativnější než hovorový, který slouží k dorozumívání i za hranicemi svého dialektu, ale i jiným a složitějším úkolům, např. jako prostředek poznání, činnosti, hromadění praktických zkušeností atd.⁹⁸ Je třeba zdůraznit, že tato charakteristika velmi dobře vystihuje i funkce folkloru u skejušských Rusínů.

⁹⁸ HOŠOVSKÝJ, Volodymyr. *U pramenů lidové hudby Slovanů*. Praha: Editio Supraphon, 1976. s. 15.

4.3 Písňový repertoár souboru, jeho členění, charakteristika

U písni souboru Skejušan není znám jejich původní autor, byly převzaty od prarodičů, rodičů, příbuzných, známých. Písně byly většinou šířeny ústním podáním, často tak, že matka doma předzpěvovala svým dětem a ty její písničky odposlouchaly. Písničky se tímto způsobem dědily z generace na generaci, z pokolení na pokolení, od jednoho člověka k druhému. Dalším pravděpodobným způsobem šíření pak byl společný zpěv lidových písni venkovských lidí při práci na poli, ve stodole, na zahradě či při práci doma za dlouhých zimních večerů. Společenský život byl v době, kdy neexistoval rozhlas, televize, internet a další současné komunikační vymoženosti, pravděpodobně mnohem spontánnější, lidé byli podstatně družnější, lidové „muzicírování“ i lidový zpěv patřil k jejich běžnému, každodennímu životu, a to zejména na venkově.

Písničky z repertoáru souboru odrážejí základní povahové rysy svých anonymních tvůrců, jsou také bezprostředně ovlivněny prostředím, ve kterém vznikly a ve kterém byly dále ústně šířeny, každá jednotlivá píseň je spjata s konkrétními duchovními zájmy nebo praktickými potřebami lidí. Převážná většina písniček je tesklivá, neradostná, souvisí s nelehkými životními podmínkami předků Skejušanů, častým cestováním za prací do ciziny, dlouhými odlukami mužské části rodin nebo vojenskou službou (tzv. „rekrutčina“), uzavíráním sňatků z rozumu, těžkou prací na poli, chudobou atd.

Písňový repertoár souboru Skejušan je pestrý a žánrově bohatý. Neustále je doplňován jak z výše jmenovaných *Materiálů*⁹⁹, tak i nově vytvářenými písněmi, které skládá Kateřina Romaňáková. Nejedná se o čistě umělé písničky, ale paní Romaňáková zpracovává fragmentární materiál, který si vybavuje ze svého života, a z něj vytváří ucelená díla.

⁹⁹ MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov - Kurov, 1975.

Písňový repertoár souboru obsahuje autentický skejušský repertoár, časť rusínských písní slovenského a ukrajinského pôvodu a malou časť písní moravských. Repertoár je rozširovaný a doplňovaný o písně národů, ktoré soubor prevzal na folklorných vystoupeniach, napríklad v Poľsku, na Slovensku, v Rumunsku. Tak napríklad píseň „Žyvite ľudije“ (Žijte, ľudé) bola prevzatá od poľského souboru „Kyčera“. Poľského pôvodu je i žertovná píseň „Chlop dobrotisko“ (Chlap dobrák). Píseň „Daj že Bože dobryj čas“ bola prevzatá od Slovákov z rodnej vesnice predkov Skejušanů Kamienky (dle Kateřiny Romaňákové je táto píseň považovaná za hymnu miestneho folklórneho souboru Barvinek). Píseň „Podme soj divčata krašni zašpivaty“ (Pojďme si, dievčata, pekne zazpívať) do souboru priniesl jeho člen Petr Roško ze Slovenska a Kateřina Romaňáková sama dopsala niekoľko slok, keď mal soubor zahajovať 14. Karlovarský folklorný festival v roku 2009. Niektoré písně použila Kateřina Romaňáková pri písaní scénok a niektoré vymyslela sama na základe melodií známych skejušských písní. Takovým spôsobom napríklad vznikli scénky „Paliňa paľunky“ (Pálenie pálenky), „Variňa lekvaru“ (Vaňenie povidel), „Rajbaňa“ (Pranie prádla), „Narodžiňa dítyny“ (Porod dieťaťa), „Korčma“ (Hospoda), „Nakladaňa kapusty“ (Nakladanie zelí). V repertoáru souboru samostatnou nepočetnou skupinu tvorí mužské písně (písně, ktoré zpievajú výhradne muži): „Oj, ty staryj Sivaku“ (Oj, ty starý Sivaku), „Hori, chlopci, my vojaci budeme“ (Vstávejte, chlapci, jdeme na vojnu), „Tu styj, koňu“ (Tu stúj, koni), „Hori zahradam“ (Nahoru po záhrade), „Zahučaly hory“ (Zahučely hory), „Jiv bym, pyv bym“ (Jedl bych, pil bych). Zpievajú se jednoglasne a väčšinou sa venujú rekrutčine, emigrácii, drátenickej profesii. Poslední dobou jsou do repertoáru zařazovány písně z východního Slovenska a občas i ze západní Ukrajiny¹⁰⁰. Prejímávané skladby (Slovensko, Ukrajina) soubor zařazuje do svého repertoáru pro jejich „rusínský“ pôvod. Noví členové souboru vnášajú do repertoáru souboru podněty vychádzajúce z rusínskeho prostredia Slovenska, Ukrajiny a zde vedoucí souboru vidí problém v tom, že dochází k posunu od čistě skejušského profilu

¹⁰⁰ Napríklad písně „Javorovoj lišťa opadaje“, „A čyja to chyža“, „A na hori dva javory“, „Horila lypka, horila“ a jiné; taktéž písně „Oj, letily husoňky“, „Try didy“, „Rosty, rosty čeremyno“, „Ivanku, Ivanku“ a mnoho ďalších.

souboru do obecnějšího s rusínským repertoárem. Domnívám se, že toto stanovisko vedoucí souboru není opodstatněné. Jak východní Slovensko, tak i západní Ukrajinu osídlovali a osídľují Rusíni a není tak možné stanovit hranici, která by dokázala striktně oddělovat skejušský rusínský folklor od rusínského folkloru jiných oblastí. Snaha o udržení čistě skejušského profilu souboru by mohla vést k uspíšení zániku souboru, neboť mladá generace Skejušanů nemá zájem o udržování rusínské kultury. Pokud se soubor nebude bránit interpretování „neskejušského“ rusínského repertoáru, je zde naopak reálná možnost uchovat existenci souboru, byť se již nebude jednat o čistě „skejušskou“ záležitost.

V repertoáru souboru je v současné době cca 170 písní. Každá píseň určitým způsobem souvisí s lidovými svátky a obřady, s ročním obdobím, s typem pracovní činnosti, s různými životními událostmi. Většina písní se zpívá dvojhlasně. Mikuláš Mušinka, který se jako první zabýval rusínským skejušským folklorem, vzpomíná: „Spievalo sa väčšinou jednohlasne, ale aj dvojhlasne (jedna ,na hrubo‘, druhá ,na tonko‘“¹⁰¹. Na žádný hudební doprovod si Skejušané nepamatují. Tuto problematiku jsem konzultovala s Mikulášem Mušinkou, který uvedl: „V Skejuši Rusíni mali jedného muzikanta, ktorý hral na husliach pri menších príležitostiach, napríklad na ,večyrkach‘, na krestinach a p. Na zábavách alebo na svadbe hrala muzika olaských cigánov“¹⁰². Soubor tedy zpívá bez hudebního doprovodu, tzn. a capella, nepracuje s hudebními záznamy, proto tato práce neobsahuje notové zápisy písní, které soubor zpívá. Hudební transkripce nářevů představuje specifickou problematiku, která vyžaduje specifické hudební vzdělání, z toho důvodu ponechávám tento aspekt stranou a v příloze bude obsažena pouze klasifikace písňového repertoáru souboru. V samotné práci cituji některé písně nebo úryvky z nich. Text převedený do češtiny podává pouze textový obsah a vědomě nerespektuje sylabickou normu a rýmovou strukturu.

¹⁰¹ MUŠINKA, Mikuláš. E-mailová korespondence ze dne 2. 3. 2013.

¹⁰² Tamtéž.

4.4 Rozdělení písňového repertoáru souboru

Repertoár souboru Skejušan nebyl doposud nijak zkoumán, členové souboru nepracují se systematizovaným materiálem. Rozdělení písňového repertoáru jsem prováděla na základě osobních postřehů a vycházela jsem velkou měrou z jeho tematické charakteristiky, ale sledovala jsem i jiné důležité prvky (například mimotextové souvislosti apod.). Na tomto základě rozděluji písňový repertoár souboru následujícím způsobem. Do první kategorie jsem zařadila **obřadní** písně, které vyděluji jako zvláštní skupinu. Prioritním kritériem zde byla souvislost písně s určitým obřadem a neoddělitelnost písně od daného obřadu. Do druhé kategorie jsem zařadila písně **historické**, které jsem rozdělila do třech podskupin, tzn. písně rekrutské, drátenické a vojenské. Při charakteristice historických písní jsem se orientovala výrazně podle specifického tématu, které píseň uvádí do konkrétního kontextu. Do třetí kategorie zahrnuji písně tematicky slabší, tzn. takové, jejichž námět je jen slabě naznačen a neváže se ke konkrétně historicky nebo nábožensky doložitelné skutečnosti a odoráží pouze obecné kontury života lidí. Tuto kategorii jsem rozdělila podle žánru na písně **lyrické** a **žertovné**.

4.4.1 Obřadní písně

Obřadní píseň je označení písňového projevu, který je funkčně i sémanticky spjat s průběhem a smyslem určitého obřadu. Můžeme říci, že „rozvoj určité obřadní tradice si zpravidla vynutí i tvorbu příslušného písňového repertoáru, neboť jako zpívaný slovesný text tlumočí esteticky účinnou formou význam dané situace a posiluje komunikativnost obřadního aktu“¹⁰³. Obřadní lidové písně tvoří jednu ze složek obřadního folkloru a patří k nejstarším žánrům lidové tvorby. Jejich počátky lze mnohdy klást do předkřesťanské doby. Hudebně náležejí obřadní písně k nejstarším vrstvám písňového folkloru. Do

¹⁰³ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 636. ISBN 80-7058-462-9.

současnosti se dochovala pouze nepatrná část existujících obřadních písní (např. písně při koledních obchůzkách dětí i dospělých a svatební písně)¹⁰⁴. Součástí obřadního písňového repertoáru Skejušanů jsou i církevní religiózní písně. Ty se většinou předvádějí na Viktoriánských slavnostech, které se každoročně konají v Chomutově, a také při návštěvách římskokatolického kostela. Některé z církevních písní Kateřina Romaňáková zakomponovala do repertoáru souboru, ale vzhledem k tomu, že se nejedná o skejušské písně, nebudou zde analyzovány.

V repertoáru souboru tvoří obřadní písně jeho podstatnou část a dají se rozdělit do několika skupin: obřadní písně vánoční, obřadní písně velikonoční, obřadní písně svatební.

4.4.1.1 Obřadní písně vánoční

První skupina obřadních písní se vztahuje k zimnímu svátku Vánoc a některé z těchto písní jsou součástí scénáře „Štědrý večer“. Z vánočního obyčejového cyklu sem patří písně – koledy oslavující narození Krista: „Nova radoť stala“ (Nová radost nastala), „Divnaja novina“ (Divná novina), „Nebo i zemľa nyny toržestvujut“ (Nebe i země dnes oslavují). Jednou z nejpopulárnějších koled v repertoáru souboru, v níž se oslavuje narození Ježíše Krista s přáním štěstí a hojnosti, je koleda „Nova radoť stala“. Koleda má religiózní charakter a zpívá se i při vánoční bohoslužbě v kostele.

*„Nova radoť stala, jaka nebyvala,
nad vertepom zvizda jasna švitu zasijala.
De Christos rodyvsja, s Divy voplotyvsja,
jak čolovik pelenamy, uboho povyvsja.
Anhely špivajut, slavu vosklicajut,
na nebesich i na zemly radost vozviščajut.
Prosy me ťa Carju mylosty bezmirnyj,
daruj lita ščaslyviji ľudom svojim virnym.“*

(Nová radost nastala, jaká nebývala,
nad Betlémem hvězda jasná světu zazářila.

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 636.

kde se Kristus narodil, z Panny Marie vzešel,
tak jako chudý člověk se do plen zahalil.
Andělé zpívají, jeho oslavují,
v nebi i na zemi radost zvěstují.
Prosíme tě, Králi, milostinesmírné,
daruj léta šťastná lidem svým věrným.)

V repertoáru souboru najdeme i písně nebo koledy obsahující epické vyprávění děje: „V Viflejemi novina“ (V Betlémě novina), „Slava vo vyšnich Bohu“ (Sláva na výsostech Bohu), „Koly jasna zvizda“ (Když jasná hvězda) atd. Objevují se zde i písně oslavující svatého Mikuláše: „O kto, kto Nikolaja ľubyt“ (Kdo, kdo miluje Mikuláše), odrážící víru lidí v nadpřirozenou sílu svatého Mikuláše, který je dokáže ochránit od všech problémů a starostí:

*„O kto, kto Nikolaja ľubyt,
o kto kto Nikolaju služyt,
tomu svjatyj Nikolaj,
na vsjakyj čas pomahaj,
Nikolaj, Nikolaj.
O kto, kto žyvet v jeho dvori,
pomocnyk na zemli i v mori,
izmet jeho od napasty,
ne dast jomu v hrichy vpasty,
Nikolaj, Nikolaj...“*

(Kdo, kdo miluje Mikuláše,
kdo, kdo mu slouží,
tomu svatý Mikuláš vždy pomáhej,
Mikuláši, Mikuláši.
Kdo, kdo žije na jeho dvoře,
pomocník na zemi i na moři
ochrání ho od všech béd,
ochrání ho od hříchů,
Mikuláši, Mikuláši...)

Zvláštní skupinu obřadních vánočních písní tvoří kolední obchůzkové písně, obsahující žádost o odměnu za zpěv. Přehled všech písní vánočního zaměření k náhlédnutí příloha č.1(str. 1).

Většina vánočních koled v repertoáru souboru Skejušan je analogická k písním z ukrajinského „Молитослову“¹⁰⁵. Tuto skutečnost je možné vysvětlit tím, že formálně jednotná církevní organizace se roku 1054 rozdělila na dvě části. Západní církev (nazývaná též římská, latinská nebo katolická) uznávala za svoji hlavu papeže, východní

¹⁰⁵ Православний Молитослов. Видання Екзарха всієї України, 1986.

církev (pravoslavná či ortodoxní) byla podřízena konstantinopolskému patriarchovi. V době třicetileté války byla uherská královská moc v rukou habsburských císařů Svaté říše římské, jejichž síly, nasazené za války v Říši, se uvolňovaly pro boj s Turky a jejich spojenci. Součástí tohoto boje bylo i nastolování Unie. Na Zakarpatí byla taková unie uzavřená ještě před koncem třicetileté války. Dne 24. dubna 1646 v době vlády knížete Jiřího Rákoczyho část pravoslavného knížectví, vedená biskupem Basilijem Tarasovičem, navázala kontakty s Římem a dala tak možnost vzniknout řeckokatolické církvi, přijala Užhorodskou unii¹⁰⁶, v jejímž důsledku vznikla uniatská církev v Uhersku, které zahrnovalo i Podkarpatskou Rus a Prešovský region. Prameny pro obě víry zůstaly téměř stejné. Řeckokatoličtí věřící Skejušané používají „Molitvennik“¹⁰⁷, který je napsán v církevní slovanštině maloruské recenze a jenom nepatrně se odlišuje od „Молитослову“, který používají pravoslavní věřící. Obě modlitební knihy mají společné modlitby i náboženské písně, dokonce i stejné melodie církevních nápěvů. Liší se jen uspořádáním troparů a prokimenů. Po většinu dní v roce se v pravoslavné a řeckokatolické církvi koná liturgie sv. Jana Zlatoústého. Lze říci, že se jedná o hlavní bohoslužbu byzantského obřadu.

Skejušané v repertoáru přizpůsobili některé texty církevních písní svému nářečí, čímž se jejich verze nepatrně liší od verze knižní. Například používají slovo *hnes*, místo knižního *dnes* (*Božyj syn hnes*, místo *Božyj syn dnes*), tzn. jedná se pouze o dílčí drobné nářeční odchylky.

4.4.1.2 Obřadní písně velikonoční

Druhá skupina obřadních písní se vztahuje k jarnímu svátku Velikonoc. Liturgický zpěv a církevní hudba jsou příznačné pro písňový repertoár souboru Skejušan, všechny písně, které se vztahují

¹⁰⁶ *Коротка історія Православної віри на Закарпатті* (Krátká historie Pravoslavné víry na Zakarpatí). Mukačevsko-Užhorodská Pravoslavná Eparchije, 1992. s. 8.

¹⁰⁷ *Molitvennik*. Prešov: Petra, n. o., 2010. ISBN 978-80-8099-043-5.

k velikonočním svátkům, mají religiózní charakter. Jednaz nich znázorňuje pannu Marii plačící nad trpícím ukřižovaným Ježíšem.

*„Stradaľnaja maty pyd chrestom stojala,
stala rydaty v sliezach promovľala,
oj synu, synu, za jaku provynu,
perenosyš nyny ťažeňku hodynu, na chresti.
Ja tebe kupala horkymy sliezamy,
jak malym chovala pered vorohamy,
a nyny plaču, bo tebe vse traču,
vže ťa mylyj synu bolše nepobaču, synu myj.
Ty požertvovavsja vsich ľudej spasaty,
a za to doždavsja nevyanno vmyraty,
za švit lukavyj, zlobnyj i nepravyj,
što spolnyv na tobi svoj zasud korvavyj, na chresti.“*

(Trpící matka pod křížem stála,
zaplakala, v slzách naříkala,
oj, synu, synu, za jaké provinění,
trpíš nyní těžké chvíle na kříži.
Já jsem tě koupala v hořkých slzách,
malého jsem tě chránila před nepřáteli,
a dneska pláču, protože tě ztrácím,
už tě, milý synu, více nespátřím, synu můj.
Ty ses obětoval pro spásu všech lidí,
a za to musíš nevinně umírat,
za svět nespravedlivý, zlostný a neupřímný,
který na tobě spáchal svůj úděl krvavý.)

Některé z písní velikonočního charakteru se vztahují spíše k momentům ukřížování, tzn. jsou spojeny s liturgií Velkého pátku, jiné, jako například následující píseň, souvisí naopak se vzkříšením na Bílou sobotu.

*„Sohlasno zašpivajte,
Voskresšaho vitajte,
radujme šia nyny vsi,
jak anhely v nebesich.
Christos voskrese iz mertvych,
voskrese iz mertvych,
smertyju smert' poprav,
i suščym vo hrobi žyvot darovav...“¹⁰⁸*

(Společně zazpívejte,
Vzkříšeného vítejte,
radujme se dneska všichni,
jak andělé v nebi.
Kristus vstal z mrtvých,
vstal z mrtvých,
smrtí smrt překonal,
a jsoucím ve hrobech život daroval...)

¹⁰⁸ Přehled velikonočních písní viz příloha č. 1. s. 1.

Velikonoční sváteční napěv „Christos Voskres“, který je obsažen ve scéně „Velikonoce“, se do dnešního dne zpívá na velikonoční pravoslavné liturgii. Stejně nápěvy se objevují i u jižních Slovanů, ale poněkud s odlišnou melodií.

I zde pozorujeme nepatrné změny oproti výchozímu liturgickému textu, jedná se o fonetické varianty vzniklé v důsledku prosazení výslovnosti v daném nářečí: je používáno slovo *švit* místo *svit* (*za švit lukavyj*, místo *za svit lukavyj*); *šia* místo *sja* (*radujme šia*, místo *radujme sja*); *što* namísto ukrajinského *uho*. Největší pozornost si však zaslouhuje velmi starobylý reflex *tort, viz *korvavyj*, který sev ukrajinšine změnil na *кpивавуї*.

Je patrné, že v případě obřadních písní vánočních a velikonočních, které se objevují v repertoáru souboru Skejušan, se jedná o běžně rozšířené liturgické písně, neshledáváme zde žádné specifické znaky, které by je výrazným způsobem odlišovaly například od ukrajinských variant.

4.4.1.3 Obřadní písně svatební

Třetí nejpočetnější skupinu obřadních písní tvoří svatební písně¹⁰⁹. Jedná se o velmi vyhraněnou a specifickou oblast, která představuje skupinu převážně lyrických nebo lyricko-epických písní svázaných s rodinnými obřady a obyčeji. „Spojení s obřadem je zde natolik pevné, že smysl obřadu lze někdy pochopit pouze v souvislosti s danou písní, přičemž sama píseň nabývá příslušného významu právě v obřadu a mimo obřadní kontext může být vykládána zcela jinak“¹¹⁰. Svatební písně z repertoáru souboru lze rozdělit do skupin dle průběhu daného obřadu. Na základě tohoto rozdělení jsou vytvořeny i čtyři scénáře, popsané v kapitole, která se věnuje charakteristice svatebních scénářů: „Sprašaňa“(Námluvy), „Blahosloviňa“(Požehnání), „Prychod z cerkvi“(Návrat z kostela) a „Čepiňa nevesty“(Čepení nevěsty).

¹⁰⁹ Přehled svatebních písní příloha č. 1. s. 1.

¹¹⁰ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 636. ISBN 80-7058-462-9.

Abychom se neopakovali, uvedu jen charakteristku některých písní s touto tematikou. Například námětem druhé skupiny písní (Požehnání) je nejčastěji loučení mladého páru s rodiči:

*„Oj, mamuš, mamuš, mamičko moja,
kup my, mamuš, kup my šaty,
bo šia budu vydavaty,
oj, mamuš mamuš,
mamičko moja.“* (překlad viz scénář „Požehnání“)

Další svatební píseň znázorňuje smutek nevěsty, která musí opustit obydlí svých rodičů a následovat svého muže:

*„Ej dalas mňa mamičko,
ej dalas mňa odvesty,
ej bo šia ty unylo,
ej, moju kosu plesty,
ej ny my kosu plesty,
ej ny my chyžu mesty,
ej ny my frajyrovi,
ej perečko odnesty...“*

(Ej, dala jsi mě, mamičko,
Ej, dala jsi mě odvést,
protože se ti už nechtělo,
česat moje vlasy,
ani plést můj cop,
ani zametat dům,
ani odnést ozdobu,
na klobouk mému frajirovi...)

Další skupina svatebních písní (Čepení) je zaměřená na přání svatebčanů novomanželům, například:

*„Ej čepťe lem jej čepťe,
ej do novoho čepca,
ej žeby na teraz ryk,
ej kolysala chlopca...“*

(Ej, jen ji čepťe,
ej, do nového čepce,
ej, aby na příští rok,
chovala chlapce...)

Specifické jsou svatební písně při čepení nevěsty, lyrické, smutné, znázorňující loučení mladého páru se svobodou:

*„Ej vlasy moji vlasy,
ej žovty moji vlasy,
ej nebdu vas česala,
ej na deň po try razy...
Ej vlasy moji vlasy,
ej žovtoho prameňa,*

*ej jak vy nemynuly,
ej hnešňoho čepiňa...*“(překlad vizscénka „Čepení nevěsty“)

Ve svatebním obřadovém folkloru z repertoáru souboru Skejušan shledáváme společné obsahové základy (například rozčesávání vlasů a čepení nevěsty, smutné loučení nevěsty s rodiči, přijetí nevěsty a ženicha do rodiny toho druhého) s ukrajinským, moravským i slovenským folklorem. Konkrétní texty ovšem vykazují výrazné specifické rysy a nenalezneme zde analogie s písněmi jiných oblastí. Melodie jsou odposlouchané od předků a prapředků Skejušanů.

4.4.2 Historické písně

V repertoáru souboru Skejušan tvoří podstatnou skupinu **historické** písně, které můžeme dále podle určitých charakteristických znaků rozdělit na písně rekrutské, drátenické a vojenské. Tuto možnost nám poskytuje definice *Slovníku české hudební kultury*, která tvrdí, že „tyto žánry lze stanovit podle hledisek tematičnosti, svázanosti s určitým prostředím atd., přičemž jednotlivé okruhy se mohou i vzájemně překrývat; viz žánrové pojmy jako historická píseň, vojenská píseň, řemeslnická píseň...“¹¹¹.

4.4.2.1 Historické písně rekrutské

V případě **rekrutských** písní se jedná o „folklórní písňový žánr, který se začleňuje rovněž do sféry vojenských písní. Adjektivum rekrutská je odvozeno z výrazu ‚rekrut‘ (odvedený voják) a poukazuje k někdejšímu způsobu verbování branců. Základní vrstva takto označovaných písní vznikla již ve 2. pol. 18. století (tehdy bylo verbování zavedeno), repertoár se však udržoval a dále vyvíjel i po prosazení všeobecné branné povinnosti. Verbování znamenalo sociálně nespravedlivý a násilný akt, který postihoval zvláště mladou mužskou venkovskou populaci z chudších vrstev (ta neměla možnost se ‚z vojny

¹¹¹ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 695. ISBN 80-7058-462-9.

vyplatit'. Rekruti byli též získáváni různými léčkami a sliby"¹¹². „Rekrutčina“ představovala pro venkovské obyvatelstvo obrovské břemeno. Rekruti se dostávali do vojenské služby třemi způsoby: byli verbováni císařskými verbíři, násilím odváděni na pokyn svého panovníka anebo šli do služby dobrovolně. Služba v císařském vojsku trvala 10 až 15 let, málokterý voják se vrátil domů. Proto je v rekrutských písních cítit smutek, loučení se s životem, s rodinou, milovanou dívkou, s přáteli. Hlavním hrdinou rekrutských písní je sám rekrut – někdy odvážný, někdy bezradný, často podvedený a zklamaný. Vedle rekruta vidíme zamilovanou mladou dívku, která při loučení s rekrutem slibuje věrnost a je připravená se obětovat kvůli své lásce. Jedná se převážně o smutné písně znázorňující loučení mladých zamilovaných lidí, kteří se často znovu neshledají.

V repertoáru souboru Skejušan se jedná o písně: „Ja parobok v mladym viku“ (Já chlapec v mladém věku), „Lastyvočka“ (Vlaštovka), „Dobri ľude“ (Dobří lidé), „Skejušu, Skejušu“ (Skejušu, Skejušu), „A tam dolo na dolyni“ (A tam dole na dolině), „V tym skejušskym krajnim domi“ (V tom skejušském krajním domě), „Pase Jano dva voly“ (Pase Jano dva voly), „Kup my, mamuš, sivy voly“ (Kup mi, mámo, šedé voly), „Ta prešovská kasarňa“ (Ta prešovská kasárna), „Od Prjašova čorná roľa“ (Od Prešova černá zem), „Belograd“ (Bělehrad) a jiné¹¹³.

Jako příklad uvedu jednu z rekrutských písní „Kup mi, mamuš, sivy voly“, znázorňující monolog mladého vojáka, který bojuje s nepřítelem a stává se obětí nerovného boje. V posledních chvílích vyhasínajícího života posílá vzkaz své matce, s níž se již nikdy neshledá. Píseň je velice tesklivá, jako většina rekrutských písní.

*„Kup my, mamuš sivy voly,
naj poorjuť čornu roľu.
Čorna roľa neorana,
lem kuľamy zašijana.
Letyt kuľa za kuľamy,
krov šia ľije jaročkamy.
A v tyj krvi vojak lezyt,
v pravyj ruci šabľu deržyt.
Neržy koňu nado mnoju,*

¹¹² Tamtéž. s. 771.

¹¹³ Celý soubor rekrutských písní viz příloha č. 1. s. 2.

*nesy mamí novynuju.
Naj že vozne písku žmeňu,
naj rozsije po kameňu.
Jak iz písku žytka vzyjde,
tohdý jej syn z vojny pryjde.
Joj bože myj už neschodyt,
ani myj syn neprychodyt.“*

(Kup mi, mámo, šedé voly,
ať zořou černé pole.
Černá půda neoraná,
jen kulkami zasetá.
Letí kule za kulemi,
krev se lije strouhami.
A v té krvi voják leží,
v pravé ruce šavli drží.
Nerži, koni, nade mnou,
odnes mámě novinu.
Ať vezme hrst písku,
ať rozseje ho po kameni.
Když z písku žitko vzejde,
tehdy její syn z vojny přijde.
Oj, Bože můj, nevzhází,
ani můj syn nepřichází.)

Historicky zajímavou rekrutskou písní je „Od Kamjunky sypana dražočka“(Od Kamienky sypaná cestička), která má svoji historii. Kateřina Romaňáková uvádí, že tuto píseň ji naučila její matka, která ji opět převzala od své matky. Lze proto předpokládat, že původ této písně můžeme klást do 2. pol. 18. a poč. 19. století. Jak je uvedeno v kapitole „Historie vzniku souboru Skejušan“, skejušští Rusíni se snažili uzavírat endogamní sňatky, to znamená v rámci svého etnika. Uzavírání těchto sňatků bylo složité, výběr na Skejuši byl omezený. Mládenci jezdili z Rumunska na Slovensko (konkrétně do Kamienky), tam, odkud pocházeli jejich předkové, kde si hledali vhodné partnerky, ženili se a vraceli zpět do Rumunska. Touto cestou se dostala na Skejuš i píseň „Od Kamjunky sypana dražočka“.

Píseň je smutným lyrickým monologem umírajícího rekruta ke své dívce a pláčem jeho milé, která letí na vraném koni naproti svému vyvolenému, aby ho zachránila, avšak marně. Lyričnost textu písně se umocňuje přírodou, která také projevuje smutek nad ztrátou mladého života (metafora déšť – slzy).

*„Od Kamjunky sypana dražočka,
po ny ide moja frajyročka,
ide, ide, ručky zalamuje,
že jej frajyr na vojnu rukuje.*

*Od Kamjunky dyšť ide, dyšť ide,
už myj mylyj nepryde, nepryde.
Ket nepryde pryletyt, pryletyt,
ket ne vo dne, ta v nočy, ta v nočy.“*

(Od Kamienky sypaná cestička,
po ní jde moje frajerečka,
jde, jde, lomí rukama,
že její milý na vojnu jde.
Od Kamienky déšť jde, déšť jde,
už můj milý nepřijde, nepřijde.
Když nepřijde, přiletí, přiletí,
když ne ve dne, tak v noci, tak v noci.)

Většina rekrutských písní je výrazně pesimistická, přestože i mezi nimi najdou takové (např. „Dobri ľude“), které v sobě nesou víru ve zdárný návrat z vojny domů a šťastné shledání rekruta s milovanou dívkou.

*„Dobri ľude, bida bude,
ide Turok, vojna bude.
Pod' mňa myla sprovadyty,
bo ja na ňu mušu ity.
Ket mňa Hanka zprovadzala,
prežalostni zaplakala,
mylyj, mylyj, serce moje,
ci my šia zyjdemo dvoje.
Neplač, Hanko, serce moje,
my musyme byty dvoje,
jak šia vernu domi z boja,
musyš byty žena moja.“*

(Dobří lidé, bída bude,
ide Turek, válka bude.
Pojď mě, milá, vyprovodit,
protože já na ni musím jít.
Když mě Hanka vyprovodila,
přehořce zaplakala,
milý můj, srdce moje,
zda my opět budem spolu.
Neplač, Hanko, srdce moje,
my musíme být spolu,
až se vrátím domů z boje,
musíš být ženou mojí.)

4.4.2.2 Historické písně drátenické

Do kategorie historických písní patří i písně **drátenické**¹¹⁴, které jsou zajímavé nejenom svou tematikou, specifickou pro Skejušany, ale i nostalgickou náladou. Dle určitých definic lze v tomto případě mluvit o

¹¹⁴ Přehled drátenických písní příloha č. 1. s. 2.

písňích pracovních, i když „tento jev nemá ostře vymežitelné hranice a je navíc třeba počítat s jeho historicitou“¹¹⁵. Některé z nich použila Kateřina Romaňáková ve scénáři „Drytarjka“, kde popisuje putování chudých lidí ze Skejuše po světě za účelem uživení svých rodin. Dráteníci původně drátovali rozbité a popraskané hliněné nádoby, později spravovali a letovali také nádoby plechové a smaltované. Jednalo se o podomní obchodování, které plnilo své poslání až do třicátých let dvacátého století. Historické prameny uvádí, že prapředkové stávajících Skejušanů provozovali drátenickou činnost od druhé poloviny 18. století až do dob, kdy se narodili nejstarší členové a členky souboru, kteří si částečně vzpomínají na vyprávění rodičů o drátenické profesi svých předků. Obce Kamienka a Jarabina patřily mezi nejznámější drátenické obce na Spiši.

4.4.2.3 Historické písně vojenské

V repertoáru souboru nacházíme i **vojenské písně**¹¹⁶, které „jsou spjaté s armádou a s plněním vojenských úkonů.[...] Do sféry vojenské písně patří řada specifických žánrů, např. valečný zpěv, historické písně o bitvách, vojenské pochodové písně“¹¹⁷.

V repertoáru souboru Skejušan nalezneme následující: „Ej ide pošta ide, od Prjašova trubyt“ (Hej, jede pošta, jede, od Prešova troubí), „V Gabrinskym poľu“ (V Gabrinském poli), „V tym skejušskym krajnim domi“ (V tom skejušském posledním domě), a jiné.

Například o písni „Od Prjašova čorna roľa“ (Od Prešova černá zem) Kateřina Romaňáková tvrdí, že je to píseň skejušská rusínská, kterou od Skejušanů převzali Poláci. V publikaci *Лемківщина. Земля – люди – історія – культура* nacházíme zmínku o tom, že se jedná o píseň ukrajinskou, převzatou z polštiny. Nicméně, při podrobnější jazykové analýze lze konstatovat, že v daném případě máme co do činění ne

¹¹⁵ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 504. ISBN 80-7058-462-9.

¹¹⁶ Přehled vojenských písní příloha č. 1. s. 2.

¹¹⁷ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 1004. ISBN 80-7058-462-9.

s normativní ukrajinštinou, ale s nářeční varietou ukrajinštiny, nejspíše asi s lemkovskou varietou rusínštiny (ukrajinštiny), která je typická pro celou oblast tzv. lemkovštiny s přesahem na severovýchodní Slovensko. Pro srovnání uvedeme texty obou variant.

Skejušská varianta:

*„Od Prjašova čorna roľa,
ej ja ji orat nebudu,
bo my myla povidala,
ej že na vojnu¹¹⁸ nepyjdu.
Tot perstenyk, štos my dala,
ej šmaryv jem do Dunaja,
ale bystra voda pryšla,
ej odnesla ho do kraja.“*

Ukrajinská (polská) varianta:

*„А в Мисцовій чорна роля,
Я єй орал не буду,
Повідат мі моя фраїречка,
Же на войну поїду.
Тот перстеник, што-с мі дала,
Я го носил не буду,
Шмарю я го посеред Дунаю,
Сам на войну поїду.“¹¹⁹*

Při porovnání skejušské a lemkovské variety sledujeme rozdíly ve vyznění písní, lokalizaci děje, koncovek slovesných tvarů, kdy v lemkovské varietě má přítomný čas formu slovesa v minulém čase, což je právě typické pro polštinu. Takové jazykové variety se občas objevují i v řeči Skejušanů. Například: bdu varyla jídlo(budu vařit jídlo), bdu hvaryla (budu mluvit), bdu špivala (budu zpívat). Zde pozorujeme vzácné propojení tvarů sloves budoucího a minulého času. Ve skejušské historické písní „Hori chlopci“ (Vstávejte chlapci) se s tímto jazykovým jevem také setkáváme: „Oj jakyj vyn krasnyj pohrib bude mav...“ (Oj, jaký on hezký pohřeb bude mít).

4.4.3 Lyrické písně

¹¹⁸ Vojnou je zde míněna válka, proto je tato píseň zařazená do skupiny vojenských nikoliv rekrutských písní.

¹¹⁹ СИВИЦЬКИЙ, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с. 173.

Početně nejvýraznější skupinu písní ve skejušském repertoáru tvoří lyrické písně, které jsem zařadila společně s písněmi žertovnými do třetí kategorie. Na základě tematického zaměření se dají lyrické písně rozdělit do dvou skupin: písně **milostné** a písně se **sociální tematikou**.

Pojem lyrično dovoluje chápat podstatu lyriky jako náladově emocionální splynutí subjektu a objektu a může být promítnut i mimo poezii. Lyrika jako vyjádření lyrična vystupuje jako takový umělecký projev, který nepředvádí jevy v dějové následnosti, nýbrž osvětluje jejich podstatu přes „subjektivno, vnitřní svět, nazírající, pociťující mysl. Vázanost lyriky na hudbu se vyjadřuje pojmenováním zpěvná lyrika. Za zpěvnou lyriku lze pokládat lyrické lidové písně“.¹²⁰

4.4.3.1 Lyrické písně milostné

Milostné písně v repertoáru souboru Skejušan jsou zaměřeny na vztahy mezi dvěma mladými lidmi, na opěťované, ale i neopěťované lásky, smutné rozchody a radostná shledání. Jsou v nich popsány nejintimnější city zamilovaných lidí, láska, věrnost, ale i zrada, neupřímnost, sociální rozdílnost. Hrdinové lyrických skejušských písní jsou většinou mladí lidé.

Jedná se o písně: „Beřar tot parobok“ (Šibal ten mladík), „Špivanočky moji“ (Zpívánky moje), „Červena ružička“ (Červená růžička), „Joj, Bože myj, toho ročku teraz“ (Oj, Bože můj, a v tomto roce), „Červene jablučko“ (Červené jablíčko), „Jedna, dva, try, štyry, pjať“ (Jeden, dva, tři, čtyři, pět), „Na hori dyšť pada“ (Na hoře se snáší déšť), „A tam dolo pry zelenym krjačku“ (A tam dole při zeleném keři) a mnoho dalších¹²¹.

Jako příklad uvedeme píseň „Beřar tot parobok“, znázorňující monolog mladé dívky, která si je vědomá své krásy a šikovnosti a tím se chlubí před ostatními. Taktéž se předvádí krásným zpěvem, ve

¹²⁰ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 530-531. ISBN 80-7058-462-9.

¹²¹ Celý soubor lyrických milostných písní viz příloha č. 1. s. 3.

kterém projevuje lásku ke svému milému, sekajícímu travu. Dívka tvrdí, že vždy pozná svého milého podle černé vesty, kterou rád nosí. Píseň je plná optimismu, který dodává mladé dívce její láska, a hrdosti na to, že mladí lidé patří jeden druhému.

*„Ket sobi zašpivam večyr na valale,
ej eja hoja nejeden myj frajyr,
nejeden myj frajyr z poštiločky stane.
Z poštiločky stane, ide šia šmijučy,
ej eja hoja, bo joho frajyrka,
bo joho frajyrka chodyt špivajučy.
Beřar tot parobok, što ma kalap nabok,
ej eja hoja a ja beřar dívka,
a ja beřar dívka, bom joho frajyrka.
Zdaleka ja poznám, de myj farjyr kosyt,
ej eja hoja, bo vyn na každyj deň,
bo vyn na každyj deň čornyj lajbyk nosyt.“*

(Když si zazpívám večer na vsi,
ej heja hoja ne jeden můj frajer,
ne jeden můj frajer z postele vstane.
Z postele vstane, jde usmívaje se,
ej heja hoja, protože jeho frajerka,
protože jeho frajerka chodí a zpívá.
Šibal ten mládenec, který má klobouk na stranu,
ej heja hoja, a já šibalka dívka,
a já šibalka dívka, protože jsem jeho frajerka.
Z dálky já poznám, kde můj frajer seká travu,
ej heja hoja, protože on každý den,
protože on každý den černou vestu nosí.)

Kateřina Romaňáková tvrdí, že se jedná o skejušskou píseň. Zmínku o této písni však nacházíme i v knize *Лемківщина. Земля – люди – історія – культура*¹²², konkrétně v článku Mikuláše Mušinky, který charakterizuje píseň jako ukrajinskou z oblasti jižních Lemků¹²³. Uvedu úryvek písně, kde je patrná analogie, rozdíl je pouze v tom, že skejušská varianta představuje monolog dívky a ukrajinská varianta – monolog mladíka:

*„Як собі заспівам вечур на валалі,
Не єдна дівочка з постільочки стане“*

Bohužel, celý text uvedené písně se nám nepodařilo dohledat; proto uvádíme jen citovaný úryvek. I v tomto případě, obdobně jak již tomu bylo v předchozích ukázkách z citované monografie *Лемківщина. Земля*

¹²² Zmínku o této písni nacházíme v článku МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с. 361.

¹²³ Podle mého názoru jsou skejušští Rusíni součástí lemkovské větve, tzn. je zřejmé, že zde bude analogie ve folkloru s Lemky jiných oblastí.

– люди – історія – культура vidíme, že se nejedná o normativní ukrajinštinu, nýbrž o nářeční variantu ukrajinštiny s tzv. „ukajícími projevy“ (вечур).

Láska v skejušských lyrických písních se velice často propojuje s pracovní činností, což vidíme jak v předchozí, tak i v následující lyrické písni „Zlamala šia mlynarjovy robľa“ (Zlomila se mlynáři lopata¹²⁴). Píseň popisuje přání mladého mlynáře seznámit se s mladou dívkou, která umí hezky vyšívat. Aby dívku získal a aby mu ji nikdo neodvedl, slibuje jí postavit na vysoké hoře lipovou chýši a v ní udělat okénko, aby se jeho milá mohla kochat nádhernou přírodou.

*„Zlamala šia mlynarjovy robľa,
pyd ňom šidyt divčyna podobna,
opličatko s drobnym šiťom mala,
dast to pan byh by šia my dystala.
Dystane še mlynaryčku tobi,
lem jej trymaj try ročky pry sobi,
trymaj lem jej try ročky i dva dny,
ale mi jej parypci ukradly.
Vyvedu jej na vysoku horu,
zbuduju ji lipovu komoru,
vyrižu ji stredne okenečko,
nasmot' že šia moja frajyročko,
nasmot' že šia šyrokocho švita,
napachaj šia rozmjatoho kviťa.“*

(Zlámala se mlynáři lopata,
pod ní sedí dívčina krásná,
halenečku drobně vyšívanou měla,
ať dá pan Bůh, aby se mně dostala.
Dostane se mlynáři tobě,
jen ji drž tři roky při sobě,
držel jsem ji tři roky i dva dny,
ale jiní mládenci mu ji ukradli.
Vyvedu ji na vysokou horu,
postavím jí lipovou komoru,
vyříznu jí střední okénečko,
podívej se, moje frajerečko,
podívej se v širý svět,
nadýchej se různého kvítí.)

Některé písně, například „A tam dolo pry zelenym krjačku“ (A tam dole při zeleném keři), znázorňují mladého vojáka, který pečlivě plní své povinnosti a motivuje ho k tomu láska jeho dívky. Mladý muž se vzdělává, je dobrým vojákem a to vše dělá pro svoji milou.

¹²⁴ Jedná se o součást vodního mlýnského kola na spodní vodu, které mělo na svém obvodu lopatky, a proto se nazývala kola lopatková.

*„A tam dolo pry zelenym krjačku,
što tam robyš mladyy katoňaćku.
Uču knyžku a i egzecirku,
a to všyto pro moju frajyrku.“*

(A tam dole při zeleném keři,
co tam děláš, mladý studente.
Studuji knihu a i vojenský řád,
a to vše pro moji frajerečku.

4.4.3.2 Lyrické písně se sociální problematikou

Druhou podskupinou lyrických písní jsou písně, které obsahují **sociální problematiku**¹²⁵ spojenou s manželským svazkem. Tyto písně vyskytující se v repertoáru souboru Skejušan mají sociálně ekonomickou souvislost s folklorem národů žijících na obou stranách Karpat. Odrážejí život obyvatel v oblasti Ukrajiny, Polska, Slovenska a Čech, kteří byli ovlivněni obdobnými historickými událostmi.

Píseň „Stojit verba nad vodoju“ (Stojí vrba nad vodou) je smutným rozmyšlením nad těžkým osudem dívky, která se musela podvolit rozhodnutí svých rodičů a provdat se za člověka, kterého nemilovala. Mladá žena teskní nad tím, že už nikdy neuvidí toho, koho měla ráda, a léta bez lásky musí trávit s tím, koho nenávidí. Píseň je zjemněná obrazem holuba, který podtrhává smutnou atmosféru daného okamžiku. Kateřina Martinková v audionahrávce (viz příloha č.7) vyprávěla o osudu své matky, která prožila podobný příběh jako hrdinka níže uvedené písně.

*„Stojit verba nad vodoju,
što ja jej sadyla,
ny tu toho taj nebude,
što jam ho ľubyla.
Bo koho ja jem ľubyla,
my je za plečamy,
a kohom nenavidila,
je my před očamy.
Nad horoju vysokoju,
holubky litajut,
lita moji molodejky,
jak šia my mynajut.
Anym v rozkošu nebyla,
any nebdu znaty,
lita moji molodejky*

¹²⁵ Celý soubor lyrických písní se sociální problematikou viz příloha č. 1. s. 3.

jak vas pamjataty. “

(Stojí vrba nad vodou,
kterou jsem zasadila,
není tady a nikdy nebude
ten, kterého jsem milovala.
Protože ten, koho jsem milovala,
stojí mi za zády,
a ten, koho jsem nenáviděla,
stojí přede mnou.
Nad horou vysokou,
holubi lítají,
léta moje mladá,
jak mi utíkají.
Nežila jsem v rozkoši,
ani nikdy nebudu,
léta moje mladá,
nikdy vás nezapomenu.)

Častým motivem skejušských lyrických písní je neveselý život mladé ženy u rodičů manžela, kteří považují nevěstu za pracovní sílu. Zvláště silný je zde motiv tchyně. Někdy se zde objevuje i motiv nelidského chování manžela-pijáka vůči své mladé ženě, nebo smutný osud mladé dívky, která se ze sociálních důvodů musí provdat za o hodně let strašního, nemilovaného, ale zámožného vdovce. Tyto motivy jsou stěhovavé, setkáváme se s nimi ve skejušském, ale i v ukrajinském, českém, slovenském i moravském folkloru. Uvedu pro srovnání.

Skejušská varianta:

*„Šala trepjurka do krpca,
nedaj mňa mamuš za gdyvcja.
Bo gdovec by mňa ohvarjav,
že peršu ženu lipšu mav.
I dity na mňa plakaly,
že zlu mačochu dystaly.
I ja sama bym plakala,
žem sia za gdyvcja vydala.“*

Ukrajinská varianta:

*„Червена ружа з ялівця,
Не дай ня, мамо, за гдівця,
Бо гдовець буде повідав,
Же першу жену ліпшу мав,
І діти будуть плакати,
Же то мачоха, не мати.
І сама буду плакала,
Же-м ся за гдівця видала.“¹²⁶*

¹²⁶ СИВИЦЬКИЙ, Микола: Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с. 173.

V závěru charakteristiky lyrických písní můžeme tvrdit, že skejušský folklor vznikl na geografickém pomezí několika států, kde se stýká více folklorů, proto zde nacházíme i hodně stěhovavých písní. Projevuje se to ve společných námětech, v melodii, rýmové struktuře veršů. Pro tyto písně je typická emoční zdrženlivost, intimita a lyričnost.

4.4.4 Žertovné písně

Samostatnou skupinu v repertoáru souboru tvoří písně **žertovné**¹²⁷, které odráží kontury běžného života lidí, jsou odlehčené, neváží se na žádný obřad, ani na liturgickou tematiku. Lidé na Skejuši žili chudě, přesto se dokázali bavit i při různých pracovních činnostech, například při praní prádla, při vaření povidel či pálenky, při pracích na poli, na masopustních veselících, na přástkách, při různých obřadech apod. Žertovné písně se s jemným humorem zaměřují na lidské nedostatky (závist, lenivost, nepořádnost, vychloubačnost, holdování alkoholu atd.), na druhé straně téměř v každé písni vidíme zodpovědnost vůči rodině a pracovním povinnostem. Některé žertovné písně použila Kateřina Romaňáková při psaní scénářů, které budu analyzovat dále. K nim patří: „Nepyju paľunku“(Nepiju pálenku), „Šuhaju, šuhaju“(Šuhaji, šuhaji), „Šidyt chtašok na čerešni“(Sedí ptáček na třešni), „Janči, Janči, bilyj Janči“(Janku, Janku, bílý Janku), „Ej, zabyv Perun popa“(Ej, zabil Perun faráře), „Za jarečkom kapusta“(Za strouhou zelí), „Žydovečka“(Židovečka) a jiné.

Skejušané byli pracovití, zodpovědní, ale uměli se i bavit. V tomto směru je zajímavá žertovná píseň „V nediľu“(V neděli), která popisuje pracovní týden sedláka, který si v neděli po pracovním týdnu dopřeje sklenku dobré pálenky, rád se pobaví, ale nezapomíná i na své povinnosti a od pondělí až do soboty pilně pracuje, potom zhodnotí celý týden, a když se blíží neděle, opět pomýšlí na zábavu a na sklenku dobrého pití. Životní koloběh se opakuje.

¹²⁷ Celý soubor žertovných písní viz příloha č. 1. s. 4.

*„V nediľu rad paľunku pyju,
v ponediľok nerad jej vyliju,
v utorok gyzdiju,
iščyk sobi pry muzyci tanciju.
A v seredu treba dodomu it,
a vo četver treba dašto robyt,
v pjatnicu, sobotu,
treba sobi porachovat robotu.
Ide nam ta švata nediľočka,
pyla by šia dobra paľunočka,
a to tak z dňa na deň,
pyla by šia paľunočka každý deň.“*

(V neděli rád pálenku piju,
v pondělí nerad ji vyliju,
v úterý hospodařím,
ještě sobě při muzice tančím.
A ve středu musím jít domů,
a ve čtvrtek musím něco dělat,
v pátek, v sobotu,
musím zhodnotit svoji práci.
Blíží se nám svatá neděle,
ráda by se pila dobrá pálenka,
a tak to jde ode dne ke dni,
a dobrá pálenka by se pila každý den.)

Zde bychom našli též analogické, například moravské písně, text není totožný, ale podobá se:

V nedělu sa napit, v pondělí popravít,
v úterý tancovat, ve středu zaplatit.
Ve čtvrtek sa vyspat, v pátek sa prochodit,
v sobotu sa pýtat, co budeme robit.¹²⁸

Ještě podobnější moravskou variantu najdeme u Sušila:

V nedělu se ja rad napiju,
v ponděli zas něrad rozleju,
v utery gazduju,
hodně sobě při muzice statkuju.

Ve středu třeba se zas napiť,
ve čtvrtek třeba to zaplatiť,
v pátek a sobotu
už se lehko porachuje s robotu.

Jak přijdě svata nēdēlička,
zas by se pozdvihla sklenička.

To je tak deň jak deň,
pila by se gořalenka každý deň.

Pila by se, dyby byla kasa,
edem že peňaze nestača,
když něrad pracuju,
edem najrači po šenkach fechtuju.

¹²⁸ SUŠIL, František. *Moravské národní písně*. Praha: Čin, 1941. s. 583.

Už mi baj o to lude lali,
že sem ja hospodař nědbaly,
němožu za to byť,
slibil sem, že budu k šenkyřům chodit'.¹²⁹

V repertoáru souboru je několik žertovných písní s „alkoholovou“ tematikou (píjäcké písně). Například: „Čarenko moja“(Skleničko moje), „Nepyju paľunku“(Nepiju pálénku), „Oj, pyla ja“(Oj, pila já), „Tu styj koňu“(Zde stůj, koni), „Choc ja jem malejka, drybna“(I když jsem malička, drobná). Tyto písně neodsuzují ani víno, ani tvrdý alkohol, nevidí v nich sociální nebezpečí, ale naopak přistupují k němu s humorem.

Píseň „Choc ja jem malejka, drybna“ je úsměvný monolog mladé ženy, která se chlubí tím, že je dobrou hospodyňkou, i když všechno z domova nosí do hospody za skleničku dobrého pití. Přitom se obrací na svého muže, aby jí koupil sladkosti, a slibuje, že když to splní, přestane chodit do hospody.

*„Choc ja jem melejka, drybna,
ale jem gazdyňa dobra,
što najdu h komori h košu,
šyto do korčmičky znošu...“*

(I když jsem malinká a drobná,
ale jsem hospodyňka dobrá,
co najdu v komoře, v koši,
všechno do hospody odnáším...)

Některé píjäcké písně mají stěhovavé náměty. Například píseň ze skejušského repertoáru „Nepyj, Jano, nepyj vodu“ je naprosto stejná jako píseň, která se objevuje na Slovácku: „Nepij, Jano, nepij vodu“. Tyto varianty jsou odlišné jen v drobnostech. Analogickou píseň shlédáme i u ukrajinských Lemků „Не пій, Іване, не пій воду“. Pro srovnání uvádím:

Skejušská verze:

*„Nepyj, Jano, nepyj vodu
Voda ty je lem na škodu
Napyj šia ty račej vyna
To je dobra medycyna.“*

¹²⁹ Tamtéž. s. 582.

Ukrajinská verze:

*Не пій Іване, не пій воду
Вода є ти лем на шкоду
Але ти ся напій вина
То є добра медицина*¹³⁰

Moravská verze z Dolňácka

*Nepij, Jano, nepij vodu,
voda je ti len na škodu.
Napij sa ty račej vína,
to je dobrá medecína.*¹³¹

Žertovná píseň „Šuhaju, šuhaju“ znázorňuje častý problém vzniklý mezi dívkou a matkou jejího nápadníka (matka-tchyně), která se snažila najít na dívce nějaké chyby. Píseň je jednoduchá, jedná se o monolog mladé dívky, která ujišťuje matku svého milého, že se za něj nechystá provdat, že si vybere jiného mladíka, který bude mít svůj vlastní dům a hospodářství. Tato píseň se díky veselému tempu a melodičnosti při vystoupeních souboru často používá k tanci¹³².

*„Šohaju, šohaju, tvoja mať šalena,
bo ona povidat, že ja nečervena.
A ja nečervena, bo šia nemaľiju,
za tvojoho syna ja šia nehotyju.“*

(Šohaji, šohaji, tvá matka zešilela,
protože povídá, že já nejsem červená.
A já nejsem červená, protože se nelíčím,
za tvého syna já se provdat nechystám.)

Píseň „Šalata, šalata“ je úsměvný příběh mladé dívky, která vypráví o tom, že ji opustil její milý. Dívka není smutná, je naopak ráda a už se těší na to, jak si namluví jiného chlapce. Píseň je veselá a optimistická.

*„Šalata, šalata, šalatovoj lyšča,
lyšyv mňa myj frajyr, jak na verbi lyšča.
A ket mňa vyn lyšyv, ja tomu barz rada,
Nebudu chodyla jak chustočka bľada.
Jak chustočka bľada, jak trava zelena,*

¹³⁰ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с.363.

¹³¹ <http://www.ujdeto.cz/>. Dostupné z <http://www.ujdeto.cz/lyrics/lidova-ceska/nepij-jano-nepij-vodu/>. (cit. 4-8-2013).

¹³² Tanec má jednoduché kroky, na dva takty, tancuje se ve dvojicích nebo trojicích, na způsob slovenského čardáše, nebo ukrajinské kolomyjky. Dle slov Kateřiny Romaňákové se nejedná o vyložení skejušský tanec, jeho původ nedokáže určit.

*budu ja chodyla, jak ruža červena.
Jak ruža červena, solodka jahoda,
najdu soj inšoho šejhoj, ja divka moloda. “*

(Salát, salát, salátové listy,
opustil mě frajer, jak na vrbě listí.
A když mě opustil, já jsem moc ráda,
nebudu chodit jak šátek bledá.
Jak šátek bledá, jak tráva zelená,
budu chodit, jak růže červená.
Jak růže červená, sladká jahoda,
najdu sobě jiného, já dívka mladá.)

Žertovné písně z repertoáru souboru jsou součástí humorného nadhledu obyčejných lidí nad různými denními situacemi, jejich chováním, lidskými nedostatky. Tento druh písní vedl k rozptýlení a větší soudružnosti lidí, pomáhal jim vyrovnávat se s nelehkým osudem. Obdobné motivy, jak je patrné výše, nacházíme i ve všech sledovaných národopisných oblastech Podkarpatského regionu i mimo něj.

V repertoáru souboru se nacházejí i dvě rumunské žertovné písně „A ša bja omini buň“ a „Myndra ku poľe šurače“. První z nich je analogickou verzí písně „V nediľu rád paľunku piju“ a vypráví o tom, jak hrdina této písně od neděle do soboty popíjí pálenku. Druhá píseň vypráví o vztahu dvou mladých lidí, kteří se mezi sebou neustále hádají. Dívka se chlubí svou hezkou sukni, vyšíváním šátkem a hlídá si šátek, aby se neroztrhl, protože kdyby se dle pověry roztrhl na dvě poloviny, mohl by se rozpadnout vztah mladých lidí. Nakonec se mladí lidé rozejdou.

Písňový repertoár souboru Skejušan zahrnuje širokou škálu písní vycházejících ze života prostého lidu. Všechny tyto písně nesou znaky těžkého života, ale současně i naději na lepší zítřky. Na základě studia písní, odborné literatury, konzultace s etnomuzikologem Lubomírem Tyllnerem, etnologem a historikem Mikulášem Mušinkou, který se jako první zabýval skejušským folklorem, můžeme tvrdit, že písňový repertoár souboru Skejušan má shodné písňové motivy s ukrajinským, polským, slovenským i moravským folklorem. Jak je patrné z analýzy písňového repertoáru, nacházíme zde celou řadu stěhovavých námětů, které dosti často variují pouze v nepatrných detailech, případně se setkáme s tím, že určitý motiv je rozveden. Proplétají se zde témata

(těžký život, sociální rozdílnosti, „rekrutčina“, nerovné manželské svazky, obřadní svatební tradice, pijácké motivy atd.), ale nalezneme i podobnost sylabické struktury (4+4, 3+3 atd.). V některých případech jsou zde respektovány genderové role, to znamená, že některé písně předvádí výlučně muži, některé výlučně ženy. Část skejušských písní se zpívá jednohlasně jako u Poláků nebo u Čechů, ale většina se již dnes zpívá dvojhlasně. Dle názoru Lubomíra Tyllnera se „v pěvecké praxi souboru objevují nápěvy ve vyváženém poměru písní durových a mollových. Písně se vyznačují periodicitou, obvyklou u středoevropských národů. Většinou se jedná o spojení taktů 4+4 a 3+3, někdy s krátkým dvoutaktovým dovětkem, velmi častým refrénem písně. Vybrané obřadní písně mají volnou (rubatovou) rytmickou strukturu a některé z melodií vykazují znaky kolomyjkového typu tak, jak je charakterizuje kupříkladu Volodymyr Hošovský¹³³.

Samozřejmě v této práci nejsou podchyceny všechny odlišnosti a analogické společné rysy stěhovavých písňových folklorních námětů. Jedná se spíše o náznak toho, kam by se měl ubírat další výzkum repertoáru souboru. Hlubší sledování analogií by mohlo být speciálním tématem pro další odborné zpracování. S jistotou však můžeme poukázat na společné folklorní kořeny, z nichž čerpali předkové a prapředkové dnešních Skejušanů.

4.4.5 Balady

V repertoáru souboru Skejušan se nacházejí čtyři tematicky různorodé balady (téma návratu z vojny, příběh matky travičky, balada s religiózním námětem). Při umístění těchto čtyř písní do této kategorie jsem vycházela z klasifikace vedoucí souboru Kateřiny Romaňákové, přestože jedna z „balad“ „Išov pan na lovu“ ne zcela odpovídá nejčastěji uváděné charakteristice balady. Zároveň je třeba doplnit, že v *Materiálech* Mikuláše Mušinky je v sekci věnované baladám uvedeno větší množství písní, některé z nich nalezneme i v repertoáru souboru

¹³³ TYLLNER, Lubomír – etnomuzikolog. Reprodukce rozhovoru ze dne 21. 3. 2013.

Skejušan. Vzhledem k rozsahu práce jsem se této problematice blíže nevěnovala a jak jsem již uvedla, pracovala jsem s klasifikací, kterou využívá soubor. Je ovšem zcela zřejmé, že tato otázka by si zasloužila větší pozornost a mohla by být předmětem zájmu dalších badatelů.

Definice balady říká, že to je „původně epická, později lyricko-epická báseň s ponurým, tragickým dějem a zejména koncem. Děj se obvykle točí okolo viny z porušení mravních principů, za což neodvratně následuje trest. Balady mají prudký dějový spád a bohatý, často zkratkovitý dialog. Literární věda a folkloristika zahrnuje pod pojem balada folklorní lyricko-epickou píseň obsahující dramaticky vyhocený životní příběh, pocházející z jakéhokoliv prostředí, motivace děje možným zásahem nadpřirozeného a tragický (někdy i smírný) závěr. Tematikou bývá život prostých lidí i čin lidového hrdiny¹³⁴.

Vystopovat původ zmíněných balad a jejich vývoj je velice složité. V každém případě můžeme pozorovat výrazné propojení s baladami jiných národů, například s baladami polskými, moravskými, slovenskými, ukrajinskými. Příklady srovnání uvádím dále v práci.

Balada „Išov pan na lovu“¹³⁵ popisuje příběh služky, která se stala „obětí“ svého pána. Tento konflikt se často objevuje v písňovém folkloru a v literatuře. Po společně strávené noci s pánemsi dívka povídá s matkou, která ji napomíná a upozorňuje na to, že se vytrácí její krása, že je bledá a že i její postava se změnila:

*„Mamuš moja, mamuš,
dajte my fartušok,
naj že ja sobi prykryju,
svyj velykyj brjušok.
Možeš ho prykryvat,
z rana do večera,
nikdy nebdeš takom pannom,
jak jes byla hčera...“*

(Mamuš moje, mamuš,
dejte mi zástěrku,
abych já sobě přikryla,
svoje velké bříško.
Můžeš ho přikrývat,
od rána do večera,
nikdy nebudeš takovou pannou,
jak jsi byla včera...)

¹³⁴ *Slovník české hudební kultury*. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. s. 58-59. ISBN 80-7058-462-9.

¹³⁵ Celý text balady „Išov pan na lovu“ viz příloha č. 2. s. 27.

Příběh má relativně pozitivní konec¹³⁶, mladý muž požádá dívku o ruku a ona to s radostí sděluje své matce:

*„Mamuš moja mamuš,
dajte my Janyčka,
naj že ja ho pocilyju,
na oby dva lyčka...“*

(Ej, mámo, mámo,
dejte mně Janíčka,
abych ho políbila
na obě tváře...)

Balada „Išov pan Byh, šov do raju“¹³⁷ byla napsaná na základě biblického příběhu o Adamovi a Evě, kterým Bůh dovolil v ráji požívat vše s výjimkou plodů z jednoho stromu. Příběh má religiózní podtext a je předváděný souborem Skejušan většinou při adventních vystoupeních. Příběh se odehrává v ráji a Eva svádí Adama k tomu, aby ochutnal zakázaný plod – jablko. Za to oba nesou trest, musí si vydělávat na živobytí těžkou prací, obdělávat pole, sít obilí. Boží trest zní v dané baladě takto:

„Tu orajte, tu šijajte, tu svy chliba nabyvajte“ (Tady orejte, tady sejte, tady svůj chleba pěstujte.).

Adam a Eva si uvědomují svůj trest a s pláčem plní své povinnosti:

„Nič soj chliba narobyly, dosyta šia naplakaly“ (Dokud sobě chleba nevypěstovali, dosyta se naplakali).

Analogickou verzi této balady nacházíme v moravském (slováckém) folkloru a ve folkloru ukrajinských Lemků. Uvedu pro srovnání.

Moravská verze

Šel jest Pán Bůh, šel do ráje,
Adam za ním poklekaje,
když doprostřed přicházeli,
pravil Pán Bůh Adamovi:
„Ze všech stromů požívejte,
z jednoho jen zanechejte,
který stojí uprostřed ráje,
Modrým kvítkem prokvétaje...“
Učinil se ďábel hadem,
podvedl Evu i s Adamem,
utrhl jablko velmi prudce
a podal je Evě v ruce,
Eva vzala, okusila,
s Adamem se rozdělila:

¹³⁶ Zpracování příběhů s touto tematikou bývá většinou „baladické“ – tzn. s tragickým koncem, proto i přesto, že tato končí šťastně ji zde uvádím v souladu s tím, jak to je přijímáno i v souboru.

¹³⁷ Celý text balady „Išov pan Byh, šov do ráju“ viz příloha č. 2. s. 28.

„Jez, Adame, jez to jabko,
 což jest po něm velmi sladko!“
 Tak se oba prohřešili,
 z ráje ven vyhnáni byli,
 dal jim Pán Bůh po motyce
 a poslal je na vinice.
 „Jděte, jděte a kopejte,
 chleba sobě dobývejte!“
 Než se chleba dokopali,
 dost se oba naplakali.¹³⁸

Ukrajinská (lemkovská) verze

Ходив Господ по раю,
 По краснім саді-раю.
 З Адамом бесідував,
 Розуму го навчав
 Пора ти, Адаме, пора,
 З мого райского двора.
 Будеш, грішний Адаме,
 Жити з Евом на землі.
 Бер сокиру й мотику,
 Ид копати свою партику.
 Ати, грішна Ево,
 Бер куділь і веретено.
 Бер куділь і веретено,
 Напряд си на прядено.
 Ой напряд си на прядінце,
 Прикрий своє грішне тільце.¹³⁹

Všechny citované verze balad jsou obsahově stejné, rozdíl je jen v tom, že skejušská verze uvádí, že Adama svedla Eva, moravská verze se zmiňuje o hadovi, který způsobil zlo a svedl Evu. Ukrajinská verze má v obecných rysech morálně-výchovný podtext, což námětové spojuje všechny tři varianty.

Jednou z nejznámějších a nejpopulárnějších balad v repertoáru souboru je balada „Ej, Skejušané idut“¹⁴⁰. Touto baladou v roce 1990 soubor zahajoval svoji činnost. Jednalo se o uvítací píseň na prvním setkání Skejušanu se svými krajany a první píseň, kterou se reprezentovalo několik Skejušanů v roce 1990 na 1. světovém kongresu Rusínů v Humenném. I nyní se při vystoupeních a festivalových průvodech soubor uvádí a prezentuje touto baladou. Balada „Ej, Skejušané idut“ splňuje všechny parametry tohoto žánru. Je to lyricko-epická báseň, která znázorňuje proces svatby. Zpočátku veselý průběh,

¹³⁸ ERBEN, Karel Jaromír a HORÁLEK, Jiří, ed. *Prostonárodní české písně a říkadla*. 2. nezměněné vyd. Praha: Janda, 1886. 54, č. 621 Šel jset pán bůh šel do ráje.

¹³⁹ СИВИЦЬКИЙ, Микола: Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія - культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988, с.132.

¹⁴⁰ Celý text balady „Ej, Skejušané idut“ viz příloha č. 2. s. 29.

kde svatební průvod doprovází nevěstu k ženichovi, se mění na snahu tchyně nevěstu otrávit. A tady přichází trest v podobě výměny nádob, ve kterých se jed nacházel:

*„Ej predložyla ona
dva pohary vyna,
ej pred jej syna medu,
pred nevistu jidu.
Ej pan Byh ji nesterpiv,
zyšok jim preminyv,
ej pred jej syna jidu,
pred nevistu medu...“*

(Ej, nabídla ona
dvě skleničky vína,
ej, před jejího syna medu,
před nevěstu jedu.
Ej, Pán Bůh nevydržel,
vše vyměnil,
ej, před jejího syna jedu,
před nevěstu medu...)

Následuje prudký spád děje. Místo nevěsty matka otrávila syna, který umírá, se všemi se loučí. Všem odkazuje něco ze svého majetku a matku, která lituje svého činu, proklíná:

*„Ej tobi, mamuš, tobi,
štyrysto ďavoly,
ej žeby tebe vžaly,
do pekla odťahly...“*

(Ej, tobě, mámo, tobě,
čtyřista ďáblů,
ej, aby tebe vzali,
do pekla odtáhli...)

Balada končí poselstvím ženicha k lidem, aby nikdo nebránil v lásce těm, kdo se mají rádi.

V moravském folkloru nalezneme dvě obdobné verze této balady („Matka travička“ a „Stojí hruška v dole“), které zapsal František Sušil¹⁴¹. Zakončení balad je stejné jako u skejušské verze. Uvedu pro porovnání.

Matka travička

Šla Dorna pro vodu,
pro vodu studenú.
Přijeli k ní páni:
Pojeď Dorno s námi.
Dorna nemeškala,

¹⁴¹ SUŠIL, František, VÁCLAVEK, Bedřich, ed. a SMETANA, Robert, ed. *Moravské národní písně: s nápěvy do textu vřaděnými*. 3. vyd. Praha: Čin, [1941]. s. 794, Písně dějepisné, Matka travička, s. 145-146.

na kočár sedala.
Kdo ste tu z Moravy,
zkažte mé materi:
že se svadba strojí
na Rakúském poli.
Matka nemeškala,
dvě sklenice vzala.
Dvě sklenice vzala,
do sklepa běžala.
A do jedné medu
a do druhé jedu.
A před syna s medem,
před nevěstu s jedem.
Sám pan Bůh to změnil:
napil se syn jedu
a nevěsta medu.-
Syn se jedu napil,
po světnici chodil,
poručenství robil:
Tobě, bratře, tobě
štyry koně vrané,
pěkně osedlané.
Tobě, sestro, tobě
štyry krávy dojné
a štyry jalové.
Tobě, milá, tobě
ten dům malovaný
za tvé milování.
Co mně, synu, co mně?
Co mně, staré mamě?
Tobě, matko, tobě
ten kameň široký
a Dunaj hluboký.

Stojí hruška v dole

Stojí hruška v dole,
vrch sa jí zelená;
pod nu sa Janiček
s Aničkoú v karty hrá.
Tak sa oni hráli,
až sa miuovali,
od velikej uásky
obá dvá zaspali.
Zaspaua Anička
na bíuém fertušku,
zaspau i Janiček
na červeném líčku.
Zazpívau slaviček
v zeleném hájičku,
probudiu Janička
Janiček Aničku.
Vstaň, Aničko, hore,
staň, srdečko moje,
staň, Aničko, čas máš,
kravičky dojít máš.
Létali, létali
dva sokoli malí,
až sa nalétali,
zas dom doletěli.

Má mamičko miuá,
 máte-li nás rádi,
 ustelte nám lože
 v téj novej komoře.
 Keď jim lože stuaua,
 zle jim vinšovaua,
 aby ta nevěsta
 rána nedočkaua.
 Skoro ráno staua,
 snídání chystaua,
 pro synečka medu,
 pro nevěstu jedu.
 Uděuau sám Pán Bůh
 mezi tým proměnu,
 napiu sa syn jedu
 a nevěsta medu.
 Ponajprv sa napiu,
 hned huavičku skuoniu,
 po druhé sa napiu,
 poručenství suožiu.
 Tobě, miuá, tobě
 to stavení nové,
 co v něm leží, stojí,
 šecko bude tvoje.
 Tobě, matko, tobě
 ten Dunaj široký,
 ten Dunaj široký,
 na krk kemeň mlýnský,
 abys nerušiu
 jak živ stav manželský¹⁴².

Následující lyrická balada „Letyt chtašok“¹⁴³ je dialogem mezi dvěma zamilovanými mladými lidmi. Voják, který se vrací z vojny domů, zkouší, zdali mu otevře okénko jeho milá, která neví, kdo je za oknem. Po chvíli se oba po hlasu poznají a s radostným pláčem se vítají:

*„Jak ony ša dvoje dohvarjaly,
 ta ony šia po hlasu poznaly
 prehorejko zaplakaly...“*

(Jak se oni oba domlouvali,
 tak oni se po hlasu poznali,
 žalostně zaplakali...)

Dívka přivítala svého milého, voják se jí vyptává, jak se jí dařilo a přitom dívka zjišťuje, že její milý je zraněný. Pospíchá do lékárny pro léky, ale než se vrátí, její milý umírá:

*„Nič Anička z apatyky pryšla,
 ta z Janyčka draha duša vyšla,*

¹⁴² Tamtéž. s. 146.

¹⁴³ Celý text balady „Letyt chtašok“ viz příloha č. 2. s. 30.

už jez Janči dobojovav.“

(Než Anička přišla z lékárny,
z Jana duše vyšla,
Janku, už jsi dobojoval.)

Citované dílo končí tragicky, čímž je naplněn žánr balady.

Balada se stejným námětem existuje i v moravském a slovenském folkloru. Při srovnání pozorujeme stejný děj, stejný vývoj i stejné ukončení.

Moravská verze

Vyletěl vták hore nad oblaky,
měl on peří nade všechny ptáky,
nade všecko stvoření.
Zaletěl on milej pod okynko
a zazpíval, otevři, milenko,
jsi-li doma či nespíš.
A já nespím a já dobře čuju,
ale já ti otevřít nepůjdu,
otevřít ti nepůjdu.
Tak sa oni spolu domlúvali,
až sa oni po řeči poznali,
poznali, zaplakali.
Vítej, milý, z dalekej ciziny,
přinesls' ně všeliké noviny,
novinečky, noviny.
Nesu já ti novinu takovou,
hlavěнку mám celú porubanú,
porubanú, osekanú.
Kdo jú rubal, nech mně jú zahojí,
nech mňa hlava už więcej nebolí,
má hlavička nebolí.¹⁴⁴

Slovenská verze

Vyletěl pták, milěj na okénko,
či spíš, milá, moje srduljenko,
či spíš, milá, či ma slyšíš.
Něspím, něspím a já těba slyším,
ale těba otvoriti něsmiem,
bo mam frajera na vojně.
Tak sa oni spolu zhovárali,
až sa oni po rečiach spoznali,
oba horce zaplakali.
Vitaj milý z ďalekej krajiny,
ake si mi prinesol noviny,
čo sa v širom svetě děje.
Takú som ti novinu priniesol,
že som celý dorubaný prišiel,
dorubaný, dostrielaný.
Choď že milá do tiej apatieky
a doněs mi všelijaké lieky,
všelijaké medicíny.

¹⁴⁴ [Http://lidove-pisnicky.cz/](http://lidove-pisnicky.cz/). Lidové písničky. Dostupné z WWW: <http://lidove-pisnicky.cz/p/vyletel-ptak/287>. (cit. 30-6-012).

Pokí milá z apatěky prišla,
už milýho zomretýho našla,
zomretýho, neživýho.
Choď že milá, k pánu farárovi,
něch napíše listek hrobárovi,
něch vykope hrobčok nový.
Na tom hrobe trojaké znamení,
že tu leží Janík premilený,
dorubaný, dosekaný¹⁴⁵.

¹⁴⁵ [Http://lidove-pisnicky.cz/](http://lidove-pisnicky.cz/). Lidové písničky. Dostupné z WWW: <http://lidove-pisnicky.cz/p/vyletel-ptak/287>. (cit. 4-8-2013).

4.5 Pásmo „Rok na dědině“

Zemědělské práce na Skejuši byly spjaty s vegetačním cyklem určeným posledními a prvními mrazy. Každý cyklus měl svůj kulminační bod, k němuž se vázaly obřady ročního kalendářního kruhu, podle toho se dá skejušský kalendář rozdělit na tři části: období relativního klidu – zima, období přípravy polních prací – jaro, období sklizně – léto, podzim.

Na základě pomyslného kalendáře se pokusíme charakterizovat repertoár souboru Skejušan, který tvoří pásmo „Rok na dědině“, odrážející celoroční život Skejušanů, který začíná oslavou Vánoc a chronologicky propojuje křesťanské svátky a některé pracovní procesy, jež se vázaly na roční vegetační cykly až do konce roku. Součástí pásma je i obřadový a rodinný folklor, který je neodlučitelnou součástí lidského života. Dle slov Kateřiny Romaňákové „jak šel život na Skejuši během roku, se vším, co do něj patří: námluvy, svatby, narození dětí, křtiny, tak ho v repertoáru souboru kopíruje pásmo „Rok na dědině“¹⁴⁶.

Při analýze obřadového a rodinného folkloru jsem objevila mnoho společných prvků s folklorem Ukrajiny, Slovenska, Moravy a dokonce i Čech, což poukazuje na společné historické slovanské kořeny kulturního dědictví.

4.5.1 Scénky

4.5.1.1 Vánoce ve skejušském repertoáru

Jednou z důležitých scének v repertoáru souboru je scénka týkající se vánoc jakožto důležitých křesťanských svátků. Je patrné, že vánoce v podání souboru vykazují obdobné rysy, jaké pozorujeme u řady dalších evropských slovanských i neslovanských národů.

¹⁴⁶ Reprodukce rozhovoru ze dne 12. 6. 2012.

Křesťanské vánoční svátky částečně nahradily původní pohanské slavnosti zimního slunovratu. V roce 1993 papež Jan Pavel II. uvedl, že oslava vánočních svátků není zakotvena v Bibli a v souvislosti s datem 25. prosince prohlásil: „Toho dne starověké pohanství slavilo svátek Nepřemožitelného Slunce, a ten den se také shodoval se zimním slunovratem. Křesťanům připadalo logické a přirozené nahradit pohanský svátek oslavou jednoho a pravého slunce, Ježíše Krista“¹⁴⁷. Pojmenování svátků ve slovanských jazycích vzniklo přetlumočením starého latinského označení „nativitas Domini nostri Jesu Christi“ neboli „narození Pána našeho Ježíše Krista“¹⁴⁸. Křesťanská církev tedy kladla důraz na narození Ježíše Krista a označila přípravné předvánoční období jako advent, což byly čtyři týdny začínající nedělí nejbližší 30. listopadu. Evangelické církve také znají a slaví Vánoce, stejně jako další svátky církevního roku. Převažná většina pravoslavných věřících (zdaleka ne všichni, například finská, řecká, částečně česká pravoslavná církev slaví dle nového stylu) užívají juliánský kalendář, mají oslavy svátků posunuté, nekryjí se tudíž se svátky podle kalendáře gregoriánského¹⁴⁹.

S vánočními svátky je spojeno mnoho pověr, zvyků a tradic. Nejvíce z nich se váže ke Štědrému dni. Jedná se o zvyky spojené s pohanskými rituály, z nichž některé postupně získaly křesťanský charakter. V literatuře nacházíme zmínky o tom, že například o Štědrém dnu se nesmělo zametat, aby se z domu nevymetly duše zemřelých předků, nesměly se bílit stěny a místnosti, mlít obilí, šít šaty, vylévat vodu na dvůr, vynášet popel a dokonce ani příliš prudce vstávat od stolu. Ve sváteční den se nesmělo nic půjčovat z domu, kupovat ani prodávat¹⁵⁰.

Řada zvyků byla spojena s přírodním cyklem, úrodou a se stabilitou rodiny. Například u štedrovečerního stolu se používalo všechno z pole a zahrady, tedy mouka, luštěniny i ovoce. Jako předkrm se používal nejčastěji kousek chleba s medem a vždy s česnekem, aby

¹⁴⁷ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě*. Třebíč: Akcent spol. s r.o., 2004. s. 64. ISBN 80-7268-277-6.

¹⁴⁸ Tamtéž. s. 64.

¹⁴⁹ Tamtéž. s. 67.

¹⁵⁰ Tamtéž. s. 147.

se stolovníci ve zdraví dočkali příštích Vánoc¹⁵¹. Část zvyků se odehrávala v rodinném kruhu, část měla kolektivní charakter. K těm posledním patří obřadní vánoční obchůzky s prvky křesťanských Vánoc.¹⁵² Zatímco obřadní obcházení se symbolem betlémské hvězdy souvisí s christianizací středověké tradice uctívání Nového roku, koledy a obchůzky s jesličkami nesou stopy divadla a vzešly z národního kultu Narození Páně v katolickém prostředí. Tuto tradici pozorujeme v Česku, na Ukrajině, v Bělorusku, Rumunsku, Chorvatsku, Srbsku, Vojvodině¹⁵³. Staroslovanské kořeny má i štědrovečerní modlitba celé rodiny, která je tradiční i pro zakarpatské Lemky¹⁵⁴, i zde nacházíme svazování lžic „žeby sja chudoba kupy na poly trymala“. Zvyk nevstávat od štědrovečerního stolu se dodržuje do dnešního dne i v Česku. Velice rozšířenou vánoční tradicí, se kterou se setkáváme ve velké části Evropy, ve Skandinávii a v Pobaltí, je přinášení slámy do světnice a její rozsypání po zemi a uložení pod stůl. V Norsku a Estonsku se štědrovečerní sláma přímo spojovala se začátkem svátků. V Solčanech u Nitry (Slovensko) se na konci 19. století domů přinášela žitná sláma, pak následovalo vinšování. V Chorvatsku tento zvyk přetrval až do 20. století. Na jihu u pravoslavných Srbů a Bulharů se na zemi na rozprostřené slámě večeřelo. Dlouho se dávala sláma pod ubrus a pod stůl také v Polsku a v Litvě. V souvislosti se slámou je třeba zmínit snop nevymláčeného obilí, který se na Štědrý večer stavěl ve světnici klasy vzhůru. Byl to symbol plodnosti a dostatku, v němž jsou koncentrovány reprodukční síly úrody, které se přenášejí z jednoho roku na druhý. Setkáváme se s ním zejména u slovanských etnik v Polsku, na Ukrajině a na Slovensku¹⁵⁵.

Vánoce byly na Skejuši hlavním svátkem zimního cyklu, slavily se dle gregoriánského kalendáře 24.-26. prosince. Na Štědrý večer

¹⁵¹ Tamtéž. s. 168.

¹⁵² Chození s betlémskou hvězdou a štědrovečerní pastýřské hry z prostředí Laborecké Vrchoviny zachytil český režisér Zdeněk Flidr v dokumentárním filmu „Vyšla hvězda jasná“.

¹⁵³ VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 143. ISBN 978-80-7429-006-0.

¹⁵⁴ СИВИЦЬКИЙ, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988, с. 106.

¹⁵⁵ VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad, 2010. s. 160-164. ISBN 978-80-7429-006-0.

(Vilija) se dodržoval přísný půst (nejedlo se do večera a nepožívala se potrava živočišného původu), připravovalo se dvanáct druhů jídla, mezi nimi tradiční „slivčanka“ (polévka ze sušeného ovoce), domácí chleba, pirohy (taštičky z nudlového těsta plněné povidly), „opikanci“ (pečené buchtičky s cukrem, sypané mákem), opečené brambory, míchaný zelný salát, fazolová nebo zelná polévka, „kukeľky“ (závin z kynutého těsta).

Pokud porovnáme skejušské a evropské vánoční zvyky a tradice, nalezneme velké množství společných prvků. I na Skejuši na štědrovečerním stole byly převážně výpěstky z pole a zahrady. U Skejušanů pozorujeme i tradici betlémských vánočních obchůzek (tzv. Vertep)¹⁵⁶. Ke Štědrému večeru se u Skejušanů váže největší množství pověr a národních zvyků: na svátečním stole byl česnek, od kterého každý člen rodiny dostal stroužek a k tomu krajíc chleba, aby rodina držela pohromadě a aby všichni byli zdraví (bohatší rodiny měli chleba s medem). Pod stůl se dával snop slámy (tato tradice má dvě verze – podle jedné se snop slámy dával pod stůl proto, že se Ježíš narodil na slámě, podle druhé byl snop symbolem bohatství)¹⁵⁷. Pod stůl se dávala též sekyra (aby všichni byli zdraví jako železo), řetěz (aby se drůbež držela domova), lžice svázané dohromady (aby se rodina držela pohromadě). Na stůl se umisťoval jeden talíř navíc, na který se dávala lžice od každého jídla (Kateřina Romaňáková tvrdí, že se jednalo o potravu pro zemřelé, dle vzpomínek Marty Žolobové to byla potrava pro Ježíše). Od stolu se nesmělo vstávat (aby někdo z rodiny nezemřel). Každý člen rodiny musel povinně ochutnat z každého jídla (aby úroda na poli byla požehnaná). Na stole nesměl být nůž (aby nebyly v rodině nesváry). Štědrovečerní večeři zahajoval hospodář modlitbou „Otče náš“, poděkováním Bohu a přáním hezkých svátků a přípitkem. Nechybělo ani lití olova do vody, z kterého se předvíдалa a věštila budoucnost. Dle vyprávění Marie Malcovské¹⁵⁸ se na Vánoce u nich

¹⁵⁶ Tradiční vánoční obchůzky vertep(betlém) potkáváme i ve většině částí Ukrajiny. Zde jsou vyobrazovány situace z Bible týkající se Ježíšova narození (malý Ježíš v jeslích, Marie, cizinci dávající mu dary a Betlémská hvězda na obloze).

¹⁵⁷ Existují různé interpretace tohoto zvyku, např. Petr Kaleta ve své knize *Cesta do Haliče* píše, že v obřadech jednotlivých oblastí východní Haliče byl obilný snop prvotním důkazem úspěšnosti sklizně v rostlinné oblasti, důležitým předpokladem živočišné výroby a pojítkem s nástupem nového výrobního cyklu, (KALETA, Petr. *Cesta do Haliče*. Olomouc: Votobias.r.o., 2004. s.212. ISBN 80-7220-174-3).

¹⁵⁸ Reprůdce rozhovoru ze dne 11. 2. 2012.

doma již zdobí stromek, nejedná se o jedli, ale jalovec. Ozdoby byly z ořechu, kostkového cukru, zabaleného do staniolu a do barevného krepového papíru, ovoce: jablka, hrušky, sušené ovoce atd. V domě se neuklízelo, sláma zůstávala pod stolem do druhého dne. Ráno na Boží hod si mladí lidé dělali ze slámy, která na Štědrý večer byla pod stolem, „povřesla“, vázali je na stromy (aby pěkně rodily) a vřískali. Z které strany se ozvalo štěkání psa, z té strany by měl přijít budoucí ženich nebo nevěsta¹⁵⁹.

Typická jsou pro Skejušany některá jídla, která se neobjevují v jiných regionech. Například „slyvčanka“ (sladká polévka ze švestek), „opikanci“ (buchtičky polité cukrem a posypané mákem), „pučena fazuľa“ (uvařená rozšťouchaná fazole).

Dnešní moderní doba postupně vnáší do života Skejušanů přebírání tradic, obřadů a zvyků z českého prostředí (například pletení vánočky, příprava tradičních českých vánočních jídel), přesto vánoční repertoár souboru zůstává autentický.

Některé z výše zmíněných národních zvyků a tradic se odráží v repertoáru Skejušanu ve scénáři „Štědrý večer“. Na štědrovečerním stole najdeme „slyvčanku“, „opikanci“, „kukeľky“, pod stolem je sláma, svázané lžice, řetěz, sekýra. Domáci zdobí vánoční stromek a přichází ženy. Mezi přítomnými probíhá dialog o významu všech výše zmíněných vánočních tradic. Po společné motlitbě má slovo hospodář. Jedná se například o zmiňované poděkování:

*„Djakyjeme Bože, za toty dary, že jesj nam dožyčyv vo zdravju prežyty cilyj ryk. Daj, Bože, zdravja.“*¹⁶⁰

(Děkujeme, Bože, za tyto dary, za to, že jsi nám dopřál ve zdraví přežít celý rok. Dej nám, Bože, zdraví.)

Po štědrovečerní večeři se obvykle chodilo koledovat od domu k domu. Chodily ve skupinách malé děti, ale i dospělí „štědráci“ (koledníci). Všichni byli svátečně oblečení, nesli s sebou „vertep“

¹⁵⁹ V repertoáru souboru nejsou znázorněny oslavy Nového roku, Staronového roku, Epifanií (tj. Zjevení Páně neboli Jordan).

¹⁶⁰ Celý text scénáře „Štědrý večer“ viz příloha č. 2. s. 1.

(replika jesliček, ve kterých se narodil Ježíš), navštěvovali příbuzné, koledovali a „vinčovali“. Stejně tradice znázorňuje i scénář:

*„Vinčuju, vinčuju, na ščešča, na zdravja, na toto Bože narodžiŋa,
žeby šia nam dav Pan Byh dočekaty druhoho božoho narodžiŋa.
Hojniše, spokojniše, urožajniše, od pana Boha lasku,
od dobrych ľudy pryjazň, pochvalenyj Jezus Kristus...“*

(Vinšuju, vinšuju, štěstí, zdraví na toto Boží narození,
aby nám Pán Bůh dopřál se dočkat dalšího božího narození.
Bohatšího, klidnějšího, úrodnějšího, od Boha lásku,
od dobrých lidí vstřícnost, buď pozdraven, pán Ježíš Kristus...)

Nebo:

*„Daj vam, Bože, ščešča, zdravja,
hojne boske požehnaŋa,
daj vam, Bože, zdravja, ščešča,
a po smerty v nebi misca...“*

(Dej vám, Bože, štěstí, zdraví,
bohaté Boží požehnání,
dej vám, Bože, zdraví, štěstí,
a po smrti místo v nebi...)

Na Skejuši koledníci za koledy dostávali výslužku: slaninu, klobásy, vejce, někdy i láhev alkoholu, případně peníze, odráží se to i ve scénáři, stejně jako i koledy oslavující pannu Marii a narození Ježíše:

*„Božyj syn hnes narodyvsja,
zvyše ku nam ponyžyvvsja.
Iz Divy netlinnoj,
iz preneporočnoj – voplotyvvsja.
Porodyla Boha slova,
od koriŋa Davidova,
Božija nevista,
Marija prečysta – Jakymova...“*

(Boží syn se dnes narodil,
sešel k nám z nebe.
Od Panny Marienesmrtelné,
neposkvrněné vzešel.
Porodila dle Božího proroctví,
z rodu Davidova,
Boží nevěsta,
Marie Jáchymova...)

Někdy se stávalo, že koledník pocházel z chudých poměrů a zakomponoval do svých koled i prosbu o finanční výpomoc. Takto se to odráží ve scénáři:

*„...Proto prošu dajte veci,
by kupyly i mi kerpci,*

*proto prošu dajte pjatku,
by зробылы і мi частку... “*

(Proto, prosím, dejte více,
abych koupil pro sebe krpce,
proto, prosím, dejte pětku,
abych i já měl svůj podíl...)

Vánoce byly svátkem radosti, veselosti a hojnosti, což se odráží i v koledách:

*„Vo Viflejemi, vo Viflejemi
vesela novina,
Čystaja Diva, čystaja Diva
porodyla syna.
Anhely špivajuť, carije vitajuť, pastyrije hrajuť,
čudo, čudo povidajuť... “*

(V Betlémě, v Betlémě
veselá novina,
přečistá Panna, přečistá Panna
porodila syna.
Andělé zpívají, králové vítají, pastýři hrají,
zázrak, zázrak volají...)

Je známá i česká verze této koledy.

Aj, dnes v Betlémě,
aj, dnes v Betlémě
veselá novina,
že panna čistá
že panna čistá
porodila syna.
Kristus se zrodil,
nás osvobodil,
andělé hrají,
krále vítají,
pastýři zpívají, u jeslí klekají,
divy, divy ohlašují.¹⁶¹

Štědrý večer byl ukončen půlnoční mší, které se účastnila celá rodina. Tato skutečnost není ve scénáři zaznamenána.

4.5.1.2. Masopust

Uzavřením zimního cyklu kalendářních obřadů na Skejuši byly „fašangy“ (masopust). Jedná se o období mezi Vánoci a velkým půstem před Velikonoci, kdy se na vesnicích konalo nejvíce svateb a tanečních

¹⁶¹ Aj, dnes v Betlémě [hudebnina]. 1. vyd. Brno: FORNIX, 1995. 1 partitura (2 s). +3 hlasy. Cantilena sacrae bohemicae; 9. ISBN 80-85530-17-1.

zábav. Tato zajímavá tradice, která je populární do dnešního dne jak na Moravě, tak i v Česku, na Slovensku a na Ukrajině, se odráží ve skejušském repertoáru ve scénáři „Puščaňa“.

Kořeny tohoto obyčeje sahají až do starověkého pohanského Říma a řadí se k archaickým obyčejům zemědělského původu. Zde totiž vítal lid příchod jara oslavami boha slunce Saturna, vzýváním lásky či nevázaným veselím na počest boha vína Bakchuse. V Čechách a na Moravě se slaví masopust od třináctého století, svědčí o tom první dochované písemné prameny, které tuto tradici popisují. Je to třídní lidový svátek, který je podřízen běhu církevního kalendáře. Slaví se ve dnech předcházejících Popeleční středě, kterou začíná čtyřicetidenní půst před Velikonocemi. Protože datum Velikonoc je pohyblivé, byl pohyblivým svátkem i masopust. Hlavní masopustní zábava začínala o „masopustní neděli“ a vyvrcholením svátku bylo úterý. Toho dne procházely vesnicemi průvody maškar, hrála se masopustní představení. V literatuře nacházíme zmínku o tom, že „masopust býval v minulosti oficiálním svátkem hodování a končil v noci před Popeleční středou, kdy ponocný zatroubil na roh a rychtář vyzval všechny k rozchodu. Následující den byl už přísně postní, maškarní zábava byla vyvrcholením masopustu“¹⁶². Silná je tradice v Německu a Itálii, kde je masopust považován za jeden z nejvýznamnějších svátků v roce¹⁶³. Na Chodsku se této slavnosti říká „voračky“ a celý proces je zaměřen na ochranu obce a magické působení na budoucí úrodu, takže zde vidíme, že masopust má v několika ohledech přímý vztah k přípravě zemědělských prací¹⁶⁴. Na Lemkovsku (Ukrajina, ale také částečně v Polsku) se jednalo o období námluv, svateb, křtin atd., ale nejdůležitější byla příprava na období velkého půstu¹⁶⁵. Na Slovácku se až do 19. století vždy koncem masopustu udržoval zvyk mečového tance, který se na Moravě nejdéle udržel ve Strání na úpatí Bílých

¹⁶² ZINDELOVÁ, Michaela a kolektiv. *Česká velikonoční kniha*. Praha: nakladatelství XYZ, s.r.o., 2011. s. 43. ISBN 978-80-7388-489-5.

¹⁶³ KUBÍK, Tomáš. [Http://www.tomas-kubik.estranky.cz/](http://www.tomas-kubik.estranky.cz/). Masopust. Dostupné z WWW: <http://www.tomas-kubik.estranky.cz/>. (cit. 10-5-2013).

¹⁶⁴ NAHODIL, Otakar. ROBEK, Antonín. *České lidové pověry*. Praha: Orbis, 1959. s. 151-152.

¹⁶⁵ СИВИЦЬКИЙ, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія - культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с.116.

Karpat. V Šumicích u Uherského Brodu chodili na konci masopustu takzvaní „hřebenáři“¹⁶⁶. V Kolovči u Domažlic o masopustním pondělí postavili mlýn, v němž následující den, kdy zábava vrcholila, „semleli“ staré baby na mladé a hezké dívky.¹⁶⁷ Nejveselejším byl poslední týden masopustu, kdy se bavili dospělí i děti. Vesnice se scházela převážně v hospodě, ženy připravily pohoštění a konala se vesnická zábava¹⁶⁸. Masopustní období, tzv. „fašangy“ se na Slovensku odehrávalo ve znamení zabijaček. Ke společnému stolu byli pozváni nejen příbuzní, ale i sousedé. Vesnicemi chodily průvody maškar a večer se v hospodách tancovalo, zpívalo a pila se kořalka a víno¹⁶⁹.

Masopustní tradice, znázorněné v repertoáru souboru Skejušan, mají velké množství společných prvků s tradicemi, které máme možnost pozorovat ve folkloru Slovenska, Ukrajiny, Moravy a Čech i jiných evropských národů. Příkladem může být i stejný název „fašangy“. Průběh oslav, masky, tradice, účel (příprava na velikonoční půst), období námluv, zabijaček, svateb, křtin – to vše se shoduje se skejušskými zvyky a tradicemi. Odlišnost spatřujeme pouze v maskách, které soubor používá ve scénáři. Nenacházíme zde masky tradiční pro moravský, slovácký a ukrajinský folklor, jako například masku kobyly, medvěda, žida, baby s nůši atd, ale objevuje se zde postava cikánky. Další postavy nejsou určeny, účastníci navlékají libovolné masky.

Soubor Skejušan má ve svém repertoáru scénu „Puščaňa“¹⁷⁰, která znázorňuje zábavný průběh této tradice. Děj se odehrává doma a k hospodářům přichází sousedky. Po přivítání a pozdravech se všichni posadí, ženy vykonávají různé činnosti – předou, vyšívají, stloukají máslo, třou len, přitom zpívají:

*„Puščaňa, puščaňa,
puščaňa nam idut,
pote, chlopci do nas,
nič maškary pryduť...“*

¹⁶⁶ Masopustní hra, kdy se chodilo od domu k domu ve čtyřech, jeden z nich – pastýř, měl „cop“ neboli ocas upletený ze slámy, který se mu táhl až na paty. V ruce držel hřeblo. Druhý hřebenář představoval žida, třetí nesl pytel na obilí a čtvrtý byl písař, který zapisoval, co kde dostali (TOUFAR, Pavel. *Velikonoce*. Třebíč: Akcent, 2001. s. 26. ISNB 80-7268-129-X).

¹⁶⁷ TOUFAR, Pavel. *Velikonoce*. Třebíč: Akcent, spol. s r. o., 2001. s. 24-26. ISNB 80-7268-129-X.

¹⁶⁸ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія - культура*, Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с.302.

¹⁶⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Libri, 2006. s. 323. ISNB 80-7277-292-9.

¹⁷⁰ Celý text scénáře „Puščaňa“ viz příloha č. 2. s. 5.

(Masopust, masopust,
masopust se blíží,
pojďte, chlapci, k nám,
než maškary přijdou...)

Hospodyně nabízí hostům pohoštění a hospodář pálenku. Přichází skupina lidí v maskách, poskakují, tancují, berou ženám práci a všichni společně zpívají:

*„Ej dana, dana, dana
kopycja vyvšana,
try parybci molodejky
a ja divka sama...”*

(Ej dana, dana, dana
stoh ovesný,
tři chlapci mladí
a já dívka sama...)

Při této písni se obvykle tančí kolový tanec. Soubor využívá jeden z nejobvyklejších tanečních prvků, to znamená kolo. Toto kolo bývá uzavřené, s křížovým držením těla, podobně jako na Chodsku. Stejně tak se užívají vířivé prvky ve trojicích nebo jiných menších tanečních útvarech. Všichni se vesele baví, zpívají žertovné písně:

*„Pošijala stara baba
kukeľi, kukeľi,
postyj lem mi myj mužyčku
pry meni, pry meni.
Postyj lem mi myj mužyčku
na chvyľu, na chvyľu,
pokaľ ja šia paľunočky
napyju, napyju...”*

(Zasela stará baba
koukol, koukol,
postůj, jen mi, můj muži,
při mě, při mně.
Postůj jen mi, můj muži,
na chvíli, na chvíli,
dokud já se pálenky
napiji, napiji...)

Scénka pokračuje zábavou a zpěvem, slaví se poslední týden před velkým půstem.

Nutno říct, že Skejušané do dnešního dne tradici fašangu dodržují. V masopustní týden se svolají známí a příbuzní, vyhlásí se tak zvaná skládanka¹⁷¹, každý, kdo se účastní setkání, přináší s sebou jídlo a pití,

¹⁷¹ Od slova skládat.

společně se připraví pohoštění, a když zábava kulminuje, část účastníků si vezme masky a celý večer se tančí a zpívá. Poslední dobou se skládanka v Chomutově stala velice populární a zapojují se do ní i místní obyvatelé.

4.5.1.3. Velikonoce

Soubor se zabývá ve svém repertoáru i Velikonocemi. Výroční oslava Velikonoc je jako svátek Pascha poprvé oficiálně zmiňována v zákoně vydaném římským císařem Valentinem II. (371-92) dne 7. srpna roku 389¹⁷². Jedná se o nejdůležitější svátek křesťanské církve spojený s památkou umučení a vzkříšení Ježíše Krista. Původ svátku sahá do doby předkřesťanské a navazuje na židovský svátek *přesnic* (pesach), připomínající vysvobození Izraelitů z egyptského zajetí. Na znamení čistoty, nevinnosti a poslušnosti bývá Ježíš označován jako Beránek Boží. Dnešní velikonoční zvyky a tradice v sobě nesou kombinaci pohanských a křesťanských prvků.

Zatímco Vánoce jsou v kalendáři v přesně určené dny, Velikonoce připadají v každém roce na jiné datum. Způsob určení data křesťanských Velikonoc byl stanoven na ekumenickém konciliu v maloasijské Niceji (Nikáji) roku 325¹⁷³. Ve všech křesťanských obcích bylo velikonoční tajemství slaveno v komplexním smyslu jako „svátek radosti z vítězství života nad smrtí, oslava tajemství Krista, jeho smrti a slavného zmrtvýchvstání. Křesťané Malé Asie a Sýrie kladli důraz na Ježíšovu vykupitelskou smrt. Řím a západoevropské obce zdůrazňovaly Kristovo zmrtvýchvstání a vyvýšení¹⁷⁴. Velikonocům předcházela přísná čtyřicetidenní půst (symbolicky vyjadřuje Ježíšovo pobývání na poušti, původní čtyřicetihodinový půst se prodloužil na stejný počet dní)¹⁷⁵. Z církevního hlediska je slavení Velikonoc v Evropě téměř totožné. Lidové zvyky, které se váží k těmto svátkům, vycházejí z pohanských

¹⁷² Tamtéž. s. 23

¹⁷³ TOUFAR, Pavel. *Velikonoce*. Třebíč: Akcent, spol. s r. o., 2001. s. 7-8. ISNB 80-7268-129-X.

¹⁷⁴ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Libri, 2006. s. 23-24. ISNB 80-7277-292-9.

¹⁷⁵ ZINDELOVÁ, Michaela a kolektiv. *Česká velikonoční kniha*. Praha: nakladatelství XYZ, s.r.o., 2011. s. 58. ISBN 978-80-7388-489-5.

tradic, proto v současné době nalezneme v oslavách Velikonoc kombinaci pohanských a křesťanských prvků. Dodržování stejných nebo podobných tradic pozorujeme na Slovensku, Ukrajině a také na Moravě a v Česku. Například pálení ohňů na vrších, svěcení zelených ratolestí na Květnou neděli, polévání, malování vajec, šlehání děvčat pomlázkou – všechny tyto tradice jsou pozůstatky pohanství.

Jedním z důležitých velikonočních symbolů do dnešního dne zůstávají malovaná vejce, kterými se o velikonočním pondělí obdarovávají koledníci. Už v pohanských dobách bylo vejce symbolem nového života. Proto je spojováno s oslavami příchodu jara, které do přírody přináší nový život, a je pradávným symbolem plodnosti i jarního znovuzrození přírody po zimě. S velikonočními vejci jsou spojovány nejrůznější pověry. Například podle rakouské lidové tradice bude člověka ochraňovat zvláštní moc, jestliže do země zahrabe posvěcené vejce snesené právě na Zelený čtvrtek¹⁷⁶. O Velikonocích se vajíčka používala i k ochraně polí, zahrabávala se například do rohů polí nebo se dávala při orání před radlici a zaorávala se¹⁷⁷. Tento zvyk se donedávna dodržoval i na Prešovsku (Slovensko), kde bylo vejce nástrojem zemědělské magie, také se zaorávalo do pole, používalo se při prvním jarním výhonu dobytka na pastvu, zakopávalo se pod stromy, aby plodily¹⁷⁸. Dnes se zvyk schovávat velikonoční vejce dodržuje i v Česku, ale jenom jako dětská hra a dostal se k nám ze Západu. U slovanských národů, stejně jako u Skejušanů, zůstává tradice velikonočního polévání, která má velmi archaický původ. Zde nepochybně nalézáme stopy rituálního očišťování člověka, jeho ochrany před nemocemi, jakož i stopy pověrečné ochrany zdraví. Důležitým aktem Velikonoc u křesťanů bylo svěcení pasky v kostele v první den Velikonoc. Lidé s sebou nosili do kostela v ozdobených košíčkách pokrm (zdobený chléb neboli pasku, šunku, sýr, klobásy, malovaná vajíčka, víno jako symbol Kristovy krve), které se v kostele světily a měly přijít na sváteční stůl. Podle tradice se z božíhodového stolu

¹⁷⁶ TOUFAR, Pavel. *Velikonoce*. Třebíč: Akcent, spol. s r. o., 2001. s. 293. ISBN 80-7268-129-X.

¹⁷⁷ NAHODIL, Otakar. BOBEK, Antonín. Praha: Orbis, 1959. s. 136.

¹⁷⁸ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*, Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с.306.

nesmělo nic vyhodit, drobečky i vaječné skořápky se uchovaly do jarní orby a pak se dávaly do země¹⁷⁹ (do dnešního dne se tato tradice dodržuje na některých místech západní Ukrajiny). Univerzálním jak u pravoslavných věřících, tak i u římských katolíků je používání klepadla¹⁸⁰ o Velikonocích, které dle tradice sloužilo za účelem svolání na bohoslužby, kdy zvony umlkaly (odlétaly do Říma). Klepadlo, dřevěné nebo kovové, se používá při jiných různých rituálech i u jižních Slovanů, například u Bulharů na svátek svatého Jiří doprovází většinu obřadů¹⁸¹.

Co se týče konkrétních projevů i na Skejuši Velikonocům předcházela přísný čtyřicetidenní půst, kdy se vařilo na oleji, a nesměla se používat potrava živočišného původu. Nádobí se pečlivě čistilo popelem, aby tam nezbyly mastné zbytky. V kostele na Květnou neděli se světily vrbové větve, jež symbolizovaly ratolesti, kterými lidé vítali Ježíše při jeho vstupu do Jeruzaléma. Na Velký pátek se nesmělo pracovat, v tento den se malovala vajíčka¹⁸² – jeden z důležitých symbolů Velikonoc. Vejce se malovala za pomoci přírodních barev, cibulových slupek, malinových lístků, různých trav a listů. V sobotu před Velikonocí se pekla paska¹⁸³ (zdobený chleba), která se nesla v první den Velikonoc posvětit do kostela. Do velkého košíku se naskládaly potraviny: paska, „šovdra“ (uzená kýta), klobásy, malovaná vejce, máslo, sýr, sůl a nesly se do kostela k posvěcení.

Velice autenticky tento svátek odráží ve svém repertoáru soubor Skejušan ve scéně „Velikonoce“¹⁸⁴. V podobě, v které ho předvádí, je patrné, že Skejušané pojednávají Velikonoce na jedné straně jako pohanské svátky jara, na druhé straně jako křesťané oslavují vzkříšení Ježíše. Scénář začíná církevní písní (viz velikonoční písně) všech

¹⁷⁹ ZINDELOVÁ, Michaela a kolektiv. *Česká velikonoční kniha*. Praha: nakladatelství XYZ, s.r.o., 2011. s. 183. ISBN 978-80-7388-489-5.

¹⁸⁰ Původ klepadla (řehtačky) a její původní význam sahá až do pohanských dob, kdy s nimi staří Slované podnikali rituální magické obchůzky, jež měly ochránit obec a úrodu.

¹⁸¹ TYLLNER, Lubomír, etnomuzikolog. Reprodukce rozhovoru ze dne 21. 3. 2013.

¹⁸² Slepí vejce bylo odpradáвна symbolem plodnosti, úrody, života, narození, návratu jara, slunce a díky obalu, skořápce, i symbolem bezpečí. Přirovnání k hrobu, který skrývá život, bylo obrazným spojením se zmrtvýchvstáním Ježíše a křesťanskými Velikonocemi. Vejčům se odedávna přisuzovaly magické vlastnosti. Skořápka představovala zemi, žloutek slunce a bílek měsíc. (ZINDELOVÁ, Michaela a kolektiv. *Česká velikonoční kniha*. Praha: nakladatelství XYZ, s.r.o., 2011. s. 102. ISBN 978-80-7388-489-5).

¹⁸³ Velký obřadový chleba, kulaté formy, někdy zdobený.

¹⁸⁴ Celý text scénáře „Velikonoce“ viz příloha č. 2. s. 7.

účastníků. Chlapci řehtají řehťáčkami, pletou pomlázky a ženy se chystají do kostela:

1. žena: *Ta šia pyzrite jaku pasku jem chpekla*(ukazuje). (Tak se jen podívejte, jakou pasku jsem upekla.)

2. žena: *Ta ja kobasy narobyla.*(A já jsem klobásky udělala.)

3. žena: *No, a ja jajca nafarbila, ta pote jdeme jich pošvatyty do cerkvy.* (No, a já vejce nabarvila, tak pojďme je posvětit do kostela.)

Na Skejuši, když byl kostel plný, se svěcení pasky konalo venku před kostelem. Po vysvěcení pokrmu každý co nejdříve pospíchal domů (někdy se s paskou i utíkalo), „žeby skoro urožaj z poľa zobraty“. Po velikonočním obědě se uctíval Ježíš, jak je to znázorněno ve scéně:

*„Sohlasno zašpivajte,
Voskresšaho vítajte,
radujme šia nyní vsi,
jak anhely v nebesich.
Chrystos voskrese iz mrtvych,
voskrese, voskrese iz mrtvych,
smertyju, smertyju smert' poprav,
smertyju, smertyju, smert' poprav,
i suščim vo hrobi, život,
žyvot darovav... “*

(Spolu všichni zazpívejme,
zmrtvýchvstalého vítějme,
radujme se dneska všichni,
jak andělé v nebi.
Kristus vstal z mrtvých,
Kristus vstal z mrtvých,
Kristus vstal z mrtvých,
smrti smrt překonal,
a jsoucím ve hrobě život daroval...)

Po obědě se mládež scházela na náměstí, kde se konala vesnická zábava, a po půlnoci chlapci chodili od domu k domu, polévali¹⁸⁵ děvčata vodou a ta jim za to nabízela pohoštění a dávala malovaná vejce. Pokaždé se říkalo: „Chrystos voskres“ a odpovídalo se: „Voistynna voskres“. Následující den po půlnoci pro změnu chodívala děvčata polévat chlapce. Též byla pohoštěna a dostávala malovaná vejce. Druhý den velikonočních svátků se chodilo na hřbitov, ženy s sebou braly posvěcené pokrmy, na hřbitově na ně čekali nejchudší vesničané a děti z chudých rodin, které přes hroby mrtvých

¹⁸⁵ Polévání čistou vodou bylo symbolem zdraví a ochrany před nemocí.

dostávaly přinesené pokrmy. Velikonoční svátky se slavily na Skejuši tři dny. Po Velikonocích se mohly konat námluvy, svatby, křtiny atd. Bylo pravidlem, že po Velikonocích se začínaly jarní práce na polích.

Pokud shrneme porovnání velikonočních tradic, znázorněných v repertoáru Skejušanů, i zde nacházíme množství podobných nebo téměř stejných obřadních tradic a zvyků s okolními národy. Ale pomlázka, která je součástí velikonočních tradic v Čechách a na Slovensku, na Skejuši nebyla. Ve skejušském repertoáru je důsledkem vlivů dnešní doby a přenosů zvyků současnosti a stávajícího prostředí.

Specifickým prvkem ve scénáři Velikonoc je postava „strygy“¹⁸⁶, která znázorňuje záporný obraz, negativně ovlivňující produkci hospodářských zvířat (odebírání mléka u krav). Ostatní velikonoční zvyky nám dávají možnost tvrdit, že skejušský folklor má své místo mezi folklorem slovanských národů.

4.5.1.4. Scénáře znázorňující pracovní procesy

Do třetího cyklu života na Skejuši patří období léta a podzimu, období sklizně. Toto pásmo znázorňuje mimo křesťanské svátky i pracovní procesy, které se váží na určitá roční období. Jedním z takových procesů je pálení pálenky, na základě kterého vznikla scénka s touto tematikou. Její autorkou je Kateřina Romaňáková. Scénář „**Paliňa paľunky**“¹⁸⁷ autenticky znázorňuje tento proces. Na pódiu vidíme aparát, stůl, židle, stoličky. Děj se odehrává u sedláka doma. Přichází návštěva a vzniká dialog:

1. muž: *Ta što, Osife, slyvky vykysneny? Už palyš? Daj skoštovaty.* (Tak co, Josefe, švestky vykvasily? Už páliš? Dej ochutnat.)

2. muž: *Ta paľu. Na skoštyj cy je dobra, Vaňu.* (Pálím. Prosím, ochutnej, zda je dobrá.)

Rozhovor pokračuje a přichází další muž. Všichni popíjejí, když jsou tak trochu podnapilí, začínají zpívat:

¹⁸⁶ Vědma, čarodějnice, která dle pověry připravovala krávy o mléko.

¹⁸⁷ Celý text scénáře „Variňa paľunky“ viz příloha č. 2. s. 9.

*„Tu styj koňu, tu styj,
tu dobra paľunka,
tu styj koňu, tu styj,
tu dobra paľunka,
što jej napalyła,
fijalka belava,
ej ta moja frajyrka...“*

(Zde stůj, koni, zde stůj,
zde je dobrá pálenka,
zde stůj, koni, zde stůj,
zde je dobrá pálenka,
co ji napálila,
fialka modrá,
ej, ta moje frajírka...)

Postupně se přidávají další lidé, přichází i žena jednoho z mužů, všichni popíjejí a zpívají:

*„V nediľu rad paľunku pyju,
v ponedilok nerad jej vyľiju,
v utorok gazdiju,
iščyk sobi pry muzyci tanciju...“*

(V neděli rád pálenku piji,
v pondělí nerad ji vylijí,
v úterý hospodařím,
ještě si při muzice tančím...)

Takto se písní prochází celý týden. Scénka probíhá v žertovném tónu: hádka vzniklá mezi manželi kvůli dobytku, který nebyl včas doma; četník, jenž se nečekaně objevil na místě činu a pátrá po tom, zda se tady nepálí pálenka; zapírání faktu pálení pálenky ženami před četníkem:

Četník: *Ta tu smerdyť paľunka, nepalyte načerno?* (Páchne zde pálenka, nepálíte načerno?)

Ženy: *Ni,ni,tu lem pyjeme paľunku a špivame...* (Ne, ne, jenom pijeme pálenku a zpíváme...)

Další pracovní proces, který spadá do pásma „Rok na dědině“, je znázorněn ve scénáři „**Variňa lekvaru**“ (Vaření povidel)¹⁸⁸. Rusíni, žijící na Skejuši, mnohé práce dělali pospolitě, velice důležité pro ně bylo udržování dobrých sousedských vztahů, což se projevovalo vzájemnou výpomocí při různých činnostech, půjčováním hospodářských předmětů, jídla, obilí, peněz atd. Když se stalo, že

¹⁸⁸ Celý text scénáře „Variňa lekvaru“ viz příloha č. 2. s. 11.

sedlák včas dokončil polní práce, soused, který měl vše hotové, mu bez vyzvání šel na pomoc. Každou úrodu bylo nutné co nejrychleji dostat pod střechu. Scénář „Vaření povidel“ znázorňuje proces vaření povidel, který se většinou odehrával na přelomu léta a podzimu, kdy dozrávaly švestky. Várka povidel bývala zpravidla hotová za den a noc, a tak se u ní vystřídalo mnoho „míchačů“, proto byla sousedská výpomoc při této činnosti vítaná. Toto vaření bylo lákavým místem jak pro děti, tak i pro dospělé. Děj scénáře se odehrává u sedláka doma. Probíhá příprava na vaření povidel, v ten okamžik přichází sousedka se slovy:

Sousedka: *Sušido, povidaly ľude, že budete varyty lekvar, ta jem šia pryšla žvidaty, ci vam treba pomočy, pryšly bysme všytky. Pomožeme, zašpivame i zatancijeme a lekvar šia uvaryť.*

(Sousedko, říkali lidé, že budete vařit povidla, tak jsem se přišla zeptat, zda nepotřebujete pomoci, přišli bychom všichni. Pomůžeme, zazpíváme, zatančíme a povidla se uvaří.)

Hospodyně: *Ta lem pote, bo lekvar treba dovho varyty a mišaty, až do rana, žeby šia neprypalyv.*

(Tak jen pojdte, protože povidla se dlouho vaří a je potřeba je míchat až do rána, aby se nepřipálila.)

Všichni se posadí, ženy púlí švestky, hází je do kotle, muži míchají. Někdy při těchto sousedských setkáních probíhaly i námluvy.

Petro: *Ale, teta, jem pryšov za vašom divkom, žeby jem s ňom trocha pobešidovav. Vydy, že tu varyte lekvar, to na naše vešiľa?*

(Ale, teto, přišel jsem, abych si trochu popovídal s vaší dcerou. Vidím, že tady vaříte povidla na naši svatbu?)

A jako při každém setkání se Skejušané bavili, tančili, zpívali:

*„Mylyj myj, mylyj myj,
voz mene na tanec,
žeby pamjatala,
že jem tancovala.
Tanciju, tanciju,
nožky mňa nebolat,
s tym mojym frajyrom,
dokaľ moja voľa...“*

(Milý můj, milý můj,
vezmi mě k tanci,
abych si pamatovala,
že jsem tancovala.
Tancuji, tancuji,
nožky mě nebolí,
s tím svým frajerem,
dokud se mi bude chtít...)

Vaření povidel pokračuje, zábava končí, hospodyně žertovně usměrňuje mládež, děkuje sousedům za pomoc a všichni se zpěvem odchází. Tato i mnohé jiné scénky znázorňující každodenní nelehký život obyčejných lidí svědčí o jejich pracovitosti, soudržnosti a umění radovat se při každé příležitosti.

Vesnický život byl nelehký. Celý rok se pracovalo na polích, lidé byli živi z toho, co vypěstovali. Všechna úroda z pole se zpracovávala a dělaly se zásoby na zimu. Jeden z posledních pracovních procesů na vesnici před příchodem zimy bylo nakládání zelí. Kateřina Romaňáková se na základě svých vzpomínek a vyprávění své matky rozhodla tento proces znázornit ve scénáři „**Krajaňa kapusty**“ (Krouhání zelí).¹⁸⁹ Hlavními rekvizitami na tuto scénku jsou: sud, struhadlo, džbán, trakař, prostěradlo, velká miska, voda, pytel zelí, koření. Opět se práce odehrává u sedláka doma a opět, jako obvykle, se do práce zapojují sousedé. Všichni pracují a při práci zpívají:

*„Za jarečkom kapusta,
za jarečkom kapusta,
ej myla moja,
premylena, daj usta...“*

*(Za strouhou zelí,
za strouhou zelí,
ej, milá moje,
milá, dej svá ústa...)*

Na Skejuši se žilo pospolitě, mladé rodiny bydlely společně s rodiči, a proto bylo zvykem, že se zelí nakládalo do velkého sudu, aby zásoby stačily na celou zimu. Zelí šlapala převážně dívka nebo žena, která si musela pečlivě umýt nohy, a některý z mužůjí do připraveného sudu donesl. Tento proces je humorně znázorněn i v daném scénáři. Všichni přítomní se zapojí do práce a zpívají:

*„Ej kapusta šia dopče,
ej žeby dobre kysla,
ej žeby moja myla,
ej hneska večyr pryšla.
Ej hneska večyr pryšla,
ej ľjubovat šia dala,
ej že totu kapustu,
ej dobri podoptala...“*

¹⁸⁹ Celý text scénáře „Krajaňa kapusty“ viz příloha č. 2. s. 13.

(Ej, zelí se dusá,
ej, aby dobře kvasilo,
ej, aby moje milá,
ej, dnes večer přišla.
Ej, dneska večer přišla,
ej, milovat se dala,
ej, aby toto zelí,
ej, dobře udusala...)

Scénka je ukončená tím, že hospodyně děkuje všem za odvedenou práci, všichni se loučí a se zpěvem se rozcházejí po domovech.

I v dalším scénáři z repertoáru souboru, například „**Prjady**“ (Přástky), nacházíme analogické prvky s folklorem jiných slovanských národů, konkrétně například s folklorem českým. Lidová česká selská pranostika z roku 1710 říká, že přástky se odehrávaly po sv. Havlu (16. října). O přástkách se zmiňoval i Karel Jaromír Erben ve své *Kytici*. Božena Němcová psala ve své proslulé *Babičce* o čase přástek: „jak přestanou polní práce, nastanou ve vesnicích přástky“¹⁹⁰. Zmínku o tradici přástek na Lemkovsku pod názvem „Вечірки“ nacházíme v knize *Лемківщина. Земля - люди - історія - культура*¹⁹¹. Ovšem stejně jako u Skejušanů pravý čas přástek nastával až s příchodem zimy a adventu. Přástky byly výsadou především žen a dívek, ale zvláštností nebývali ani len spřádající muži. Zejména na Chodsku se dochovala svědectví o šikovných a pracovitých přástevnících¹⁹². Pracovní procesy na přástkách popsány v knize Pavla Toufara, bývaly stejné, jako to vidíme dnes ve scénáři „Přástky“ v repertoáru souboru Skejušan. Především se předlo, hotové nitě se motaly na motovidlo, opracovával se len, dralo se peří. Skejušané navíc zakomponovali do scénky drátování nádobí, čímž zdůraznili základní pracovní činnost svých předků, kteří se tímto řemeslem proslavili po celém světě. Kromě pracovních činností se na přástkách lidé bavili. Oblíbenými zde byly i hádanky¹⁹³. Tato tradice byla na Skejuši velice oblíbená. Přástky začínaly o adventu a s přestávkami trvaly celou zimu.

¹⁹⁰ TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě*. Třebíč: Akcent spol. s r.o., 2004. s. 68. ISBN 80-7268-277-6.

¹⁹¹ СИВИЦЬКИЙ, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія - культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с.131.

¹⁹² TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě*. Třebíč: Akcent spol. s r.o., 2004. s. 69. ISBN 80-7268-277-6.

¹⁹³ Tamtéž. s. 72.

Scénář „Prjadky“¹⁹⁴, který je součástí repertoáru souboru, znázorňuje tradiční návštěvy lidí na vesnici, jež probíhaly v zimním období nebo v období dlouhých podzimních a jarních večerů, kdy ještě na polích nebyla žádná práce. Střídavě se chodilo od sousedů k sousedům (někdy se sešlo i deset až patnáct lidí), dralo sepeří, třel se len (surovina na výrobu nití), tkalo se (v tu dobu neexistovala textilní výroba, plátno na oděv se tkalo a mladá děvčata si musela na svou svatbu vlastnoručně připravit oblečení a ručníky), hospodyně připravovala pohoštění, při tom se zpívalo, tančilo a někdy probíhaly i námluvy. Ženská část šila, tkala, předla, třela len a mužská část hrála karty, pletla košíky, vyráběla „kerpci“ (obuv), vyřezávala ze dřeva. Mládež tyto večery využívala ke společným zábavám a mladí chlapci na přáستky často chodili převlečení za různé masky.

Při psaní tohoto scénáře Kateřina Romaňáková použila některé pasáže z „Puščaňa“ a doplnila je písněmi, které znázorňovaly proces přáстek. I když tehdejší život nebyl jednoduchý, lidé se dokázali bavit s humorem a nadsázkou. I v této scéně se objevují masky a zní písně:

*„Pošij my, Janyčku, pošij my len,
de ty ho pošiju ket nemam de,
pošij ho na medžu azdaj šia nezrodyt,
nerada trem, nerada trem...“*

*(Zasej mi, Janku, zasej mi len,
kde ti ho zaseju, když nemám kde,
zasej ho na mezi, aby nevzešel,
nerada tšu, nerada tšu...)*

Do místnosti vtrhávají mladí chlapci, převlečení za masky, berou ženám práci z ruky a začíná veselice, přitom se zpívá:

*„Ket ja pyjdu s kudiľu,
de ja kudiľ podiju,
eja hoja hoja,
eja hoja, hoja, podiju.
Kudiľ šmarju do šancu,
a ja pyjdu do tancu,
eja hoja, hoja,
eja hoja, heja, do tancu...“*

*(Když já půjdu s koudelí,
kam já koudel dám,
eja, hoja hoja,*

¹⁹⁴ Celý text scénáře „Prjadky“ viz příloha č. 2. s. 14.

eja, hoja hoja, kam ji dám.
Koudel hodím do strouhy,
sama půjdu tancovat
eja, hoja hoja,
eja, hoja hoja, tancovat...)

Jedním z nejdůležitějších řemesel a existenčním zdrojem obživy předků dnešních Skejušanů bylo drátenictví – typické putovní řemeslo, které vyplývalo z jejich praktických potřeb. Lidé žili chudě, místo nákupu nového nádobí využívali služeb dráteníků, a tak šetřili. Dokonce někdy nechávali odrátovat i nové nádobí, aby déle vydrželo. Drátenická profese vyžadovala od dráteníků časté cestování, někdy dokonce i do zahraničí. Tím získávali nejenom obratnost v této činnosti, ale i jazykové znalosti. V tu dobu to byl jeden ze způsobů rozšíření politického i sociálního obzoru. Do vzdálenějších míst „drotáři“ cestovali ve skupinkách. Doma zůstávala rodina, žena s dětmi, proto bylo loučení dojemné. Popis této zajímavé činnosti nacházíme i v české literatuře. Pavel Toufar píše: „Někde se dráteníkům říkávalodrátář nebo drátník, na Slovensku, odkud přišli první z nich a kde je kolébka tohoto pozoruhodného řemesla, to byli drotáři. Dnes už neznámý praotec drotár sestoupil z hornatých Kysúc do bohatých a úrodných nížin někdy v 16. století. Věrohodné zprávy dokazují, že někteří z dráteníků, jimž dozajista kolovala krev odvážlivců, došli nejen do Paříže, Tunisu, Athén, Moskvy, Damašku, ale dostali se dokonce až za oceán na jihoamerický kontinent do brazilského Rio de Janeira, na Kubu do Havany, do USA a Kanady. A prý také existují zprávy o pobytu slovenských drotářů až v Pekingu“.¹⁹⁵ V dnešní době se drátování používá jenom jako dekorativní technika na ozdobu kraslic nebo jiných ozdobných šperků a nádobí.

V repertoáru souboru Skejušan je scénka „**Drytarjka**“ znázorňující toto velice staré a specifické řemeslo, které bylo zdrojem obživy předků Skejušanů, základní pracovní činností, jíž se proslavili po celém světě. Scénář „Drytarjka“¹⁹⁶ popisuje smutný průběh loučení dráteníků s rodinami a jejich návrat z dalekých cest. Ženy připravují hostinu na

¹⁹⁵ TOUFAR, Pavel. *Velikonoce*. Třebíč: Akcent, spol. s r.o., 2001. s. 304. ISBN 80-7268-129-X.

¹⁹⁶ Celý text scénáře „Drytarjka“ viz příloha č. 2. s. 16.

rozloučenou, vedou dialog s muži, kteří se chystají na cestu, o tom, proč musí jít do světa. Všichni jsou smutní, loučí se, pláčou a zpívají:

*„Drytari drytari, de ste večyr byly,
paľunku ste pyly, nič ste nerobyly.
Čekajut vas dity i žena moloda,
treba ji piňazi pro svoho dochtora.
Dity doma plačut, slyzy proľivajut,
de je jich ňaňočko, a vyn v čudžym kraju...“*

(Dráteníci, dráteníci, kde jste večer byli,
pálenku jste pili, nic jste nedělali.
Čekají vás děti i žena mladá,
potřebuje peníze pro svého lékaře.
Děti doma pláčí, slzy prolévají,
kde je jejich tatíček, a on v cizím kraji...)

Ženy se věnují dětem a přichází potulní dráteníci. Hospodyně jim dá práci a u toho si společně povídají o zážitcích, které je potkaly: o těžkém životě na cestách, o tom, jak se jim dařilo při práci, o zklamáních, o humorných příhodách, které se jim přihodily při jejich putování. Přicházejí další ženy a zpívají:

*„Dobri tomu drytarjovy,
po šviti chodyty,
krasny divky ľubovaty,
na ženu myslyty.
Ale už je darmo,
ma tot drytarj jarmo,
musyt vyn robyty,
dity soj žyvyty,
ci h zimi, ci h liti...“*

(Dobře tomu dráteníkovi,
po světě chodit,
krásné dívky milovat,
na manželku myslet.
Ale je to marné,
má ten dráteník chomout,
musí on pracovat,
svoje děti živit,
v zimě i v létě...)

Muži se vracejí z cest, ženy je vítají, počítají vydělané peníze, vypráví zážitky a s písní se rozcházejí po domovech.

Pracovní procesy jsou znázorněny i v dalších dvou scénkách, které napsala Kateřina Romaňáková na základě vzpomínek z dětství. Jedna z nich „**Rajbaňa**“ – „Praní prádla“¹⁹⁷ popisuje složitý proces praní prádla, kdy se prádlo pralo ručně. Ve velkém kotli se ohřívala voda, na

¹⁹⁷ Celý text scénáře „Rajbaňa“ viz příloha č. 2. s. 19.

dno kotle se dávala sláma, aby se prádlo nepřipálilo. Když prádlo bylo hodně zašpiněné, do uzlíku se dával popel a ten se vhazoval do kotle. Tento proces vidíme i na pódiu. Ženy si povídají, stěžují si na svůj těžký osud, na muže, kteří jsou nezodpovědní a popíjejí místo toho, aby ženám pomohli.

1. žena: *Treba rajbaty, bo toty chlopy aj dity lem babraty znajut...*
(Je potřeba prát, protože chlapi i děti jenom špinit umí...)

2. žena: *A my šia koryto rozbylo, nemam h čym rajbaty ta mušu h lavori.*
(A mně se necky rozbily, nemám v čem prát, tak musím ve škopku.)

3. žena: *To je pravda, toty našy chlopy šia znajut napyty, ale žeby nam dašto pomohly a koryto popravily šia jim nechce, sut linyvy.*

(To je pravda, ti naši chlapi se umí opít, ale aby nám s něčím pomohli a spravili necky, to se jim nechce, jsou líní.)

Tuto scénku doprovází píseň „Stojit verba nad vodoju“. Dvě ženy rozvěšují prádlo, ostatní perou, přikládají pod kotlem, nálada se trochu vylepšuje a postupně se od smutné písně přechází k veselejší. Přidávají se i muži, společně žertují a zpívají:

*„Gačy, gačy, košeľa,
gačy, gačy, košeľa,
chto bude rajbav, chto bude rajbav,
chto bude rajbav, ket ne ja...“*

(Kalhoty, kalhoty, košile,
kalhoty, kalhoty, košile,
kdo bude prát, kdo bude prát,
kdo bude prát, když ne já...)

Blíží se bouřka, ženy rychle sklídí prádlo a se zpěvem odchází domů.

Další scénka „**Pečení chleba**“¹⁹⁸, žertovně popisuje proces přípravy těsta na chleba a formou monologu ženy, která tuto práci vykonává, nás uvádí do procesu pečení chleba, trvající celý týden až k samotnému závěru, kdy třetí osoba úsměvně hodnotí nešikovnost hospodyně, jíž se chleba nepovedl. Scénka popisuje určitý pracovní proces, je podaná formou monologu, pozorujeme zde i dějový spád. Uvedu úryvek scénky.

*„Čula ja jem taky řečy,
že ja neznam chliba pečy,*

¹⁹⁸ Celý text scénáře „Pečení chleba“ viz příloha č. 2. s. 21.

*ruža belava, ruža voňava chliba pečy.
A ona šia pohněvala,
na kvas hnedka zapravjala,
ruža belava, ruža voňava chliba pečy.
H ponedilok preščyňala,
a h utorok zamisyla,
ruža belava, ruža voňava chliba pečy.
A h seređu ho vaľala,
a vo četver pec kurila,
ruža belava, ruža voňava chliba pečy.
A h pjatnicu ho vsadžala,
a h subotu ho vybrala,
ruža belava, ruža voňava chliba pečy... “*

(Slyšela jsem takové řeči,
že já neumím chleba péci,
Růže bledě-modrá, růže voňavá chleba péci.
A ona se rozzlobila,
kvásek rychle připravila,
Růže bledě-modrá, růže voňavá připravila.
V pondělí připravila,
a v úterý zadělala,
Růže bledě-modrá, růže voňavá zadělala.
A ve středu zpracovala,
a ve čtvrtek pec roztopila,
Růže bledě-modrá, růže voňavá roztopila.
v pátek ho do pece dala,
a v sobotu ho vyndala,
Růže bledě-modrá, růže voňavá ho vyndala...)

Posledním scénářem z repertoáru souboru Skejušan, znázorňujícím pracovní proces, je „**Dysna torba**“¹⁹⁹ (Zabíjačka). Scénka ještě neměla premiéru, je ve stadiu příprav. Popisuje proces zabíjení prasete na vesnici a práce s tím spojené. Použité rekvizity: kamna, hrnce, dříví, nůž, židle, stůl, vařecha, vědro. Do práce jsou zapojeny domácí i sousedé. Popíjí se domácí pálenka a zpívají se žertovné písně, například:

*„Sviňu sme už opyly,
a tak sme jej zabyly,
a tišsme jej opalyly,
na falatky podilyly.
Salo z tebe orižeme,
rozkrajeme, vypečeme,
narobyme škvaročky,
napovnyeme hornočky... “*

(Prase jsme již opili,
a tak jsme ho zabili,
a též jsme ho opálili,

¹⁹⁹ Celý text scénáře „Dysna torba“ viz příloha č. 2. s. 22

na kousíčky podělili.
Sádlo z tebe ořežeme,
rozkrájíme, vypečeme,
naděláme škvarečky,
naplníme hrnečky...)

Když je vše hotové, všichni se zpěvem odchází:

*„Pydgorlyna, praženyna,
studenyna, solonyna,
a chvoscyk a huročky,
kobasočky i nožečky.
Už sme šia my dosť najily,
dosyta šia narobyly,
z bohom vy tu ostavajte,
druhu sviňu vychovajte.“*

(Lalok, smažák,
sulc, slanina,
ocáseka jitrničky,
klobásky i nožičky.
Už jsme se dost najedli,
dosyta se napracovali,
s Bohem vy tady zůstávejte,
další prase vychovejte.)

4.5.1.5 Satira (v repertoáru souboru v kategorii parodií)

Repertoár souboru Skejušan obsahuje i dvě scénky – „Krčma“ a „Ratatopec“,²⁰⁰ které satirickou formou předvádí lidské slabosti jako například nešikovnost, lenivost („Ratatopec“), zdůrazňuje lidské chyby směšného charakteru („Krčma“). I když v repertoáru souboru jsou zařazeny v kategorii parodií, dovolím si s touto klasifikací nesouhlasit. Slovník literární teorie říká, že „parodie – literární žánr imitující a karikující určité literární dílo nebo typ určitých literárních děl zvýrazněním některých jeho typických rysů a obvykle i jejich konfrontací s prvky, které poetika parodovaného díla nepřipouští. Parodie je tak v žánrovém systému situována na jiné úrovni než všechny ostatní žánry [...] naopak tyto kvality přejímá od díla, které napodobuje“²⁰¹. Výše zmíněné scénky žádné dílo nenapodobují, proto nemůžou být klasifikovány jako parodie. Dle mého názoru jsou to satirické scénky, což potvrzuje i definice Slovníku literární teorie,

²⁰⁰ Celý text scénáře „Krčma“, a „Ratatopec“ viz příloha č. 2. s. 24., 26.

²⁰¹ *Slovník literární teorie*. [Red. Štěpán Vlašín]. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 265.

který říká, že „je to posměšná báseň, kritická k společenským i osobním lidským nedostatkům[...], literární dílo, které využívá humoru a vůbec estetického komična s konkrétním společenským záměrem kritiky“²⁰².

V první scéně se děj odehrává v hospodě. Jedná se o úsměvný příběh, znázorňující nedělní život lidí na vesnici, který probíhal dle scénáře: kostel – hospoda. Lidé na vesnicích celý týden těžce pracovali a v neděli chodili do kostela. Na zpáteční cestě se muži zastavovali v krčmě, kde popíjeli a hráli karty, a ženy pospíchaly domů uvařit oběd a obstarat děti a dobytek. Takový průběh znázorňuje scénka „Krčma“.

Krčmářka: *Lem vytrymte s tym pyťom, bo šia popyjete do nimoty, a zias pryduť vašy ženy pro vas a bude tu cirkus.*

(Jen vydržte s tím pitím, protože se zpijete do němoty, a opět pro vás přijdou vaše ženy a bude zde cirkus)

Muži hrají karty a zpívají:

*„Nepyju paľunku,
ej lem palenu vodu.
Nepyju paľunku,
ej lem palenu vodu.
Neľubym divčatko,
neľubym divčatko.
Neľubym divčatko,
ej lem joho podobu...“*

(Nepiju pálenku,
ej, jenom pálenou vodu.
Nepiju pálenku,
jenom pálenou vodu.
Nemám rád děvčátko,
nemám rád děvčátko,
ej, jenom jeho podobu...)

Přicházejí ženy, láteří, hubují mužům:

Žena: *Ej ty jes tu Vaňu, ta ja myslila, že jes pyšov pasty korovy a ty tu šidyš, pyješ a karty hraješ.*

(Ej, ty jsi tady, Váňo, a já myslela, že jsi šel pást krávy, a ty tady sedíš, piješ a karty hraješ.)

Objevují se další ženy, přisedají k mužům, popíjejí, baví se, tancují a zpívají:

„A cy tota kačmaročka umerla,

²⁰² Tamtéž. s. 335.

*što nam na byrg paľunočku dávala,
už umerla, už jej nesut do hrobu,
a vy chlopci trymte za ňom žalobu...*“

(A či ta krčmářka umřela,
co nám na dluh pálenku dávala,
už umřela, už ji nesou do hrobu,
a vy chlapci držte za ní smutek...)

Tato parodie pravdivě popisuje tehdejší život na vesnici, kde hospoda byla centrem kulturního života. Tam se scházela celá vesnice, řešily se životně důležité věci, docházelo tam i k výměně názorů, které často končily rvačkami. Samozřejmě krčma (hospoda) byla i centrem vesnických zábav, což se v této parodii Kateřině Romaňákové podařilo znázornit.

Parodie „Ratatopec“ je lyricko-epický žertovný příběh mladého chlapce, který nastoupil do služby k hospodyni a má za úkol pást prasata. Na pastvě je napaden vlkem, který sežral prasata. Ratatopec se vylekal a utekl. Za to byl potrestán. Jde o příběh s jednoduchým textem, jehož každá strofa začíná oslovením Ratatopce. Příběh má děj a prudký dějový spád. Například:

*„Ratatopec, byv jeden mlodyj chlopec.
Ratatopec, išov službyty chlopec.
Ratatani, stritnula ho pani.
Ratatopče, de ideš chlopče.
Ratatani, hľadam službu pani.
Ratatopče, poď do mene chlopče.
Ratatani, pyjdu do vas službyty pani...”*

(Ratatopec, byl jeden mladý chlapec.
Ratatopec, šel do služby chlapec.
Ratatani, potkala ho paní.
Ratatopče, kam jdeš, chlapče.
Ratatani, hledám službu, paní.
Ratatopče, pojď ke mně, chlapče.
Ratatani, půjdu k vám na službu, paní...)

4.5.1.6. Scénky předvádějící rodinný obřadní folklor

Analogické prvky charakteristické pro slovanské národy spatřujeme i u dalších obřadů, které jsou součástí skejušského folkloru. Jedním z nich je svatební obřad. I zde vidíme shodné tradice jak u Skejušanů, tak i u jižních Lemků. I tam důležitou roli hraje svatební starosta, který

společně s ženichem jde k rodičům nevěsty žádat o její ruku. Pozorujeme zde i společné prvky v oděvu nevěsty (bílá plisovaná sukně, bílá vyšívaná zástěra, vesta, na hlavě věnec z bílých květin a barvínku) a ženicha (kalhoty chološni, vesta, na vestě květinová ozdoba, taktéž na klobouku květinová ozdoba)²⁰³. Specifickým prvkem při skejušských svatebních námluvách je porovnávání šátků ženicha a nevěsty. Když se kvítka na šátcích shodují, může se konat svatba (viz scénář „Námluvy“). Důležitým a vrcholným momentem svatebního obřadu bylo „vinčaňa“, uzákonění svatby v kostele. Dle skejušské tradice ženich a nevěsta do kostela přicházeli odděleně, stejný rituál pozorujeme i na Huculsku (Ukrajina), a stejně tak zde vidíme žádost novomanželů o požehnání rodičů, kteří jim posléze žehnají chlebem položeným na vyšívaném „rušnyku“ s doprovodnými rituálními větami²⁰⁴. Evropskou tradicí je třikrát opakující se prosba ženicha a nevěsty o odpuštění rodičů při svatebním obřadě, kterou rovněž pozorujeme u Skejušanů. Podobný princip trojí žádosti můžeme objevit i v některých regionech Česka, kde se tento obřad občas provádí i na pohřbech²⁰⁵. U jižních Lemků, stejně jako u Skejušanů, pozorujeme proces přijetí nevěsty rodiči ženicha a stejně tak přijetí ženicha rodinou nevěsty²⁰⁶. Taktéž zde nacházíme popis čepení nevěsty, který byl důležitým momentem svatby. Nevěstě se na hlavě vyměnil svatební věnec za šátek, který ji zařadil mezi vdané ženy. Stejný obyčej se dodržoval i na Ukrajině.²⁰⁷ Jak je patrné z výše uvedeného, svatební zvyky, objevující se v repertoáru souboru, jsou typické pro širší areál zmiňovaných národů.

Svatba na Skejuši nebyla jenom epizodou, byl to proces, který měl svoji zákonitost a svoje tradice. V některých skejušských rodinách se tento obřad, i když už v poněkud zkrácené formě, dodržuje do dnešního dne.

²⁰³ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с. 127-128.

²⁰⁴ НАУЛКО, В. а кол. *Культура і побут населення України*. Київ; Либідь, 1993. с. 197. ISBN 5-325-00304-6. Volný překlad.

²⁰⁵ TYLLNER, Lubomír, etnomuzikolog. Reprodukce rozhovoru ze dne 21. 3. 2013.

²⁰⁶ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с. 152.

²⁰⁷ НАУЛКО, В. а кол. *Культура і побут населення України*. Київ; Либідь, 1993. с. 198. ISBN 5-325-00304-6. Volný překlad.

Soubor Skejušan má ve svém repertoáru čtyři scénky, které popisují svatební proces od momentu, kdy ženich v doprovodu svatů přichází žádat nevěstu o ruku, až do samotného momentu „čepení“, kdy se z nevěsty stává vdaná žena. Svatbě předcházelo tak zvané „sprašaňa“ (námluvy), kdy ženich přicházel v doprovodu starostů žádat nevěstu o ruku. Všichni přítomní byli svátečně oblečení, hlavní starosta byl ošerpovaný vyšívaným „rušnykem“²⁰⁸. Moment námluv je popsán ve scénáři „**Sprašaňa**“²⁰⁹ a začíná tím, jak matka nevěsty vítá přicházející ženy, všichni zpívají:

*„Oj mamuš, mamuš, mamičko moja,
kup my mamuš, kup my šaty,
bo šia budu vydavaty,
oj mamuš, mamuš, mamičko moja...“*

*(Ej, mámo, mámo, maminko moje,
kup mně, mámo, kup mně šaty,
protože se budu vdávat,
mámo, mámo, maminko moje...)*

Na pódiu se objevuje ženich se svaty. Ženich drží v ruce květinový šátek. Starosta vyjednává s rodiči nevěsty věno, vyptává se, co nabízejí (nabídka se odvíjela od toho, nakolik zámožná byla rodina). Většinou rodiče nevěsty nabízeli různé zásoby ze sklizně nebo výbavu. Bohatší rodiny dokonce nabízely kus pole nebo lesa. Poté se na řadu dostával ženich a někdo ze svatů prezentoval nabídku ženicha. Jednalo se o sud kořalky, nemovitosti atd. I v této scénce je žertovný moment, kdy před ženicha předstoupí děvčata, aby si mohl vybrat svoji nevěstu. Zpočátku malá, potom kulhavá, dokud se neobjeví ta jeho:

Ženich: *Toto je moja ružyčka prava a totu my dajte za ženu.*
(To je moje růžička pravá a tu mně dejte za ženu.)

Ženich ukazuje květinový šátek, který do této chvíle držel v ruce, porovnává jej s šátkem nevěsty, podává ho starostovi na důkaz, že nevěsta je ta, kterou hledal:

Starosta: *Toto je pravyj kvitok, što je ku našomu kvitku para a o totu vas prosyme, žeby ste nam jej daly.*

²⁰⁸ Pruh bílé tkané látky, dostatečně široký a dlouhý, zdobený bohatou vyšivkou, z obou stran ukončen třásněmi. Používal se k různým účelům, avšak lišil se kombinací barev ve vyšívce. Rušnyk, který se používal na námluvách, při svatbě, křtinách měl barvy veselé, a ten, který se používal na pohřbu, měl převážně barvy tmavě modré a černé.

²⁰⁹ Celý text scénáře „Sprašaňa“ viz příloha č. 2. s. 31.

(Tohle je pravý květ, který tvoří pár našemu květu, a tu vás prosíme, abyste nám ji dali.)

Námluvy jsou u konce, matka nevěsty zve všechny ke stolu a scénka končí písní:

*„Ej už sme posprašaly,
ej už sme jej dystaly,
ej teraz treba ity,
ej vešila robyty...“*

(Ej, už jsme ji namluvili,
ej, už jsme ji dostali,
ej, teď je třeba jít,
ej, chystat svatbu...)

Když námluvy dopadly dobře a ženich i nevěsta si řekli ano, následovala samotná svatba. V repertoáru souboru je proces svatby popsán ve scénáři „**Blahosloviňa**“²¹⁰ (Požehnání). Za zmínku zde stojí atributy, které se používaly při obřadu. Nejstarší a nejváženější starosta nesl „kopiju“²¹¹ (vyšívaný prapor), která byla celá vyšívána a používala se výhradně pro tyto účely. Na pódium v doprovodu družiček přichází nevěsta, z druhé strany v doprovodu starostů přichází ženich. Oba se posadí za stůl, starosta předává ženichovi věnec²¹² od nevěsty se slovy:

„Mylyj mlodyj, tu ty predavam vinecj od tvojoj mlodoj. Ona jak holubica po lisi litala a všelijake kviťa nazbyrala, žeby tot vinecj pro tebe uvyla, tak ty dokazala, jaka je starostlyva i jak t’a ma rada, za to ty davat na pamjátku svyj vinecj, žeby jes na ňu myslyv a mav jej rad v dobrom i zlym až do smerty“.

(Milý ženichu, tu ti předávám věnec od tvé nevěsty. Ona jako holubička v lese lítala, sbírala tam různé květy, aby tento věnec pro tebe spletla, a tak ti dokázala, jaká je starostlivá a jak tě má ráda. A proto ti dává na památku svůj věnec, abys na ni myslel a měl ji rád v dobrém i zlém až do smrti).

Ženy zpívají píseň, která znázorňuje monolog nevěsty:

*„Letyla pava pres hory,
ku svojej mylyj roztomylenyj matery.
A tam vešila stojalo,
dvanact hudačky, trynact trumbačky jim hralo...“*

²¹⁰ Celý text scénáře „Blahosloviňa“ viz příloha č. 2. s. 33.

²¹¹ Podle vyprávění některých starších Skejušanů byla „kopija“ symbolem nástroje, který zajistí novomanželům šťastný a bezstarostný život a ochrání je od všeho zlého (podle jedné biblické balady kopije pomohla proložit cestu svatebnímu průvodu při velkých povodních).

²¹² Věnec pro nevěstu se skládal z jednoho většího květinového věnce a čtyř menších, znázorňujících čtyři roční období jako symbol lásky, která by měla vydržet celý rok a potom i celý život.

(Letěl páv přes hory,
ke své milé, přemilé matce.
A tam se svatbákonala,
dvanáct hudebníků, třináct trumpetistů jim hrálo...)

Jedna z přítomných žen prostře na zem vyšívaný rušnyk, na který si kleknou oba snoubenci a všichni přítomní se pomodlí „Otče náš“, poté probíhá požehnání rodičů. Opět je zde zajímavý moment, kdy matka nevěsty žehná snoubencům se zdobeným chlebem, přes který je přehozen vyšívaný rušnyk. Po požehnání všichni s písní odchází do kostela:

*„Ostavajte zdravy mamyny porožky,
što pres vas chodyly moji bily nožky.
Vybyvaj mamičko, vybyvaj klynočky,
de jem višavala zeleny vinočky...“*

(Zůstávejte zdravý máminy prahy,
přes které chodily moje bílé nožky.
Vyndávej, maminko, vyndávej skobičky,
kde jsem věšelazelené věnečky...)

Bylo samozřejmostí, že kulminačním bodem svatby byl obřad v kostele. Po obřadu se nevěsta s ženichem v doprovodu rodičů a hostů vraceli domů oslavovat. Z kostela se šlo průvodem, který zahajoval starosta s „kopii“, za ním šli nevěsta se ženichem, následovaly družičky a za nimi rodiče a hosté. Takto je průběh návratu svatebního průvodu z kostela popsán ve scéně **„Prychod z kostela“**(Návrat z kostela)²¹³. Bylo samozřejmostí, že se zpívalo:

*„A do cerkvy ruža, ruža,
a zos cerkvy vede muža.
A do cerkvy dvoje, dvoje,
a zos cerkvy troje, troje.“*

(A do kostela růže,
a z kostela vede muže.
A do kostela ve dvou, ve dvou,
a z kostela ve třech, ve třech.)

Tento moment byl zajímavý tím, že se ženich i nevěsta museli zeptat matky jednoho i druhého, zda a za koho je přijme do své rodiny. Ženich předstoupil před matku nevěsty a tázal se:

Ženich: *Moja ľuba mamó, prosu vas, zač vy mene prijimate, ci za gazdu, ci za sluhu, bo ja už nejem sam.*

²¹³ Celý text scénáře „Návrat z kostela“ viz příloha č. 2. s. 35.

(Moje milá mámo, prosím vás, za koho vy mě přijímáte, za hospodáře, nebo za sluhu, protože já už nejsem sám.)

Matka nevěsty: *Ja ťa prijimam za gazdu, jako vlasneho syna, ket bdeš dobri gazdovav a ket nebdeš ta pyjdeš.*

(Já tě přijímám za hospodáře, budu tě brát jako vlastního syna, když budeš dobře hospodařit, a když nebudeš, tak půjdeš.)

Nevěsta předstoupí před ženichovu matku a ptá se: *Moja ľuba mamu, prošu vas zač vy mene prijimate, ci za gazdyňu, ci za služku.*

(Moje milá mámo, prosím vás, za koho vy mě přijímáte, za hospodyně nebo za služku.)

Matka ženicha: *Ket bdeš dobri gazdovala, ta bdeš gazdyňa a ket bdeš plana, bdeš husy pasla.*

(Když budeš dobře hospodařit, budeš hospodyně, a když budeš líná, budeš pást husy.)

Veselí pokračuje, starosta zve hosty do domu, kde se tančí a zpívá:

*„Ej čoho jes tu pryšla, ej čoho jes tu šiala,
ej što tu budeš jila, ej ket jes nerobyla...
Ej h našim dvori sosna ej sedem roky rosła,
ej krasna molodejka, ej za byrdoša pyšla...“*

(Ej, proč jsi sem přišla, ej, proč sis tady sedla,
ej, co budeš jíst, když jsi nepracovala...
Aj v našem dvoře sosna sedm let rostla,
ej, krásná dívka, ej, za ošklivého se vdala...)

Poslední epizodou svatebního cyklu je čepení nevěsty. Marie Malcovská vzpomíná, že čepení nevěsty se mohlo odehrávat u nevěsty doma, když tam novomanželé zůstávali žít. Když se chystali žít u ženicha, tak se čepilo tam. Někdy se stávalo, že hostů na svatbě bylo hodně, prostory byly malé, v tom případě čepení nevěsty probíhalo venku na dvoře. Takto popisuje tuto epizodu Kateřina Romaňáková ve scénáři „Čepiňa“²¹⁴ (Čepení). Děj se odehrává u nevěsty doma. Nevěsta se usadí na židli na vysoký vyšívaný polštář, ženich jí sundává z hlavy „partu“ (věnec) a nevěsta sundává z jeho klobouku „péro“ (svatební ozdobu). Ženy nevěstu učešou, upletou jí konťu (copy spletené na zátylku do drdolu) a na hlavu nasadí čepec a šátek. Od tohoto momentu se nevěsta stává členkou společnosti vdaných žen a v žádném případě nemůže nosit rozpuštěné vlasy. V průběhu tohoto procesu zní píseň:

*„Perlova parta, zelenyj vinecj,
pre Boha ťa prošu, družba mladenec,
nesnymaj my partu, rada jej nošu,*

²¹⁴ Celý text scénáře „Čepiňa“ viz příloha č. 2. s. 37.

pre Boha ťa družbo, pre Boha prošu... “

(Perlová parta²¹⁵, zelený věnec,
pro Boha tě prosím, mladýdružbo,
nesundávej mi partu, ráda ji nosím,
pro Boha tě, družbo, pro Boha prosím ...)

Pokračuje píseň nevěsty, která naříká nad tím, že její krásné vlasy musí být schovány pod čepcem:

*„Ej vlasy moji, vlasy,
ej žovtoho prameňa,
ej jak vy nemynuly,
ej hnešňoho čepeňa.
Ej vlasy moji vlasy,
ej žovty moji vlasy,
ej nebdu vas česala,
ej na deň po try razy... “*

(Ej, vlasy moje, vlasy,
ej, blondáté lokny,
ej, vy jste se nevyhnuly,
ej, dnešnímu čepení.
Ej, vlasy moje vlasy,
ej, blondáté moje vlasy,
ej, už nebudu vás česat
tříkrát denně...)

Poté se přítomné ženy obrací na družičky a vyčítají jim, že nebrání nevěstu:

*„Čom vy družky nešpivate,
bo vy ridki zuby mate,
treba hlyny namisyty,
družkam zuby zalipyty... “*

(Proč vy, družky, nezpíváte,
protože máte řídké zuby,
je potřeba namísit hlíny,
a zalepit zuby...)

Veselí pokračuje, všichni se baví, popíjejí. Nastává moment, kdy kmotra ohlásí tanec nevěsty, do ruky bere talíř, přikrytý vyšívanou dečkou a všichni přítomní tančí s nevěstou za určitý finanční příspěvek:

*„Gačy, gačy, košeľa,
gačy, gač, košeľa,
ej chto že je myj, ej, chto že je myj,
ej chto že je myj, čyja ja... “*

Kalhoty, kalhoty, košile,
kalhoty, kalhoty, košile,
ej, kdo že je můj, ej, kdo že je můj,

²¹⁵ Parta – panenský věnec.

ej, kdo že je můj, či jsem já...)

Když tanec skončí, ženich unáší nevěstu a hosté se odebírají ke svým domovům:

*„Pod'me domu, pod'me každá,
bo už naša sklanka prazna,
bo už sme jej vypraznyly,
šytky sme šia poblaznyly...“*

(Pojďme domů, pojdme každá,
protože už je naše sklenka prázdná,
protože jsme ji vyprázdnili,
všichni jsme se pobláznili...)

Dalším obřadem, který je znázorněn v repertoáru souboru, je rodinný obřad narození dítěte. Stejně jako u Skejušanů i u jiných slovanských národů pozorujeme určité rituály spojené s těhotenstvím ženy a narozením nového života. Některé zákazy byly obecné – např. zákaz umývání oken a zdobení chalupy (aby se nenarodilo chlupaté dítě), věšení prádla (dítě by rostlo vysoko do nebe), návštěva mrtvého (dítě by bylo slabé a brzo by umřelo). Těhotná nesměla nic ukradnout (jinak by i dítě kradlo), nesměla se dívat na měsíc, neboť by bylo náměsíčné. Těžký porod mělo způsobit kopnutí psa nebo kočky atd.²¹⁶ Například u jižních Lemků (Ukrajina) se k těhotenství ženy lidé stavěli s velkým respektem a obavami. Těhotná nesměla vykonávat celou řadu polněhospodářských činností, domácích prací, nesměla překračovat oheň, vázat uzel, krást, lekat se. Na svoji ochranu od zlých sil s sebou těhotná žena nosila česnek, svěcenou vodu, obrázky svatých a jiné amulety. Nesmělo se jí nic odpírat²¹⁷. Z literatury víme, že na Slovácku se ženě, která pila víno, mělo narodit dítě s velkýma očima, těhotná žena nesměla lézt do pece ani vyzout někoho z bot. Na Horácku bylo těhotné zakázáno umývat někomu nohy nebo čistit boty, aby dítěti nepáchlo z úst, nosit chleby v zástěře, aby dítě netrpělo průjmy. Podobné rituály spojené s narozením dítěte a analogické skejušanským tradicím potkáváme i v některých regionech Ukrajiny (například na

²¹⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2004. s. 39. ISBN 80-7020-397-3.

²¹⁷ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. с. 312.

západní Ukrajině), ale i v Čechách. Stejně jako na Skejuši, manžel rodičky zval porodní „bábu“, dohlízející na proces porodu a která s sebou přinášela svěcenou vodu, chléb a různé bylinky, které potom používala v procesu narození dítěte. V české literatuře nacházíme zmínku o tom, že „k porodu volali porodní babičku, lékaře jen v nejnnutnějších případech“²¹⁸. Vše, co doprovázelo narození dítěte, mělo magický podtext. Velký význam měla první koupel novorozeněte. Nešlo jen o hygienické zásady, ale i o magické působení. Voda byla symbolem síly a čistoty (aby dítě vyrůstalo zdravé), do koupele se dávaly různé bylinky. Do koupele děvčete se dávaly květiny, aby byla hezká (stejný rituál vidíme u Skejušanů), do koupele hochů se dával kořen nějaké dřeviny, aby byl silný nebo se dávala sekýra, aby byl zručný. Když v době koupání dítěte přicházela návštěva, měla do vaničky hodit mince pro štěstí²¹⁹.

V repertoáru souboru Skejušan zpočátku vznikl scénář křtin, ale postupně se při různých vystoupeních zjistilo, že ještě žádný soubor nepředváděl narození dítěte. Proto na podnět organizátorů folklorních festivalů, kterých se soubor účastnil, Kateřina Romaňáková napsala scénář „**Narodžiňa dityny**“²²⁰ (Narození dítěte), ve kterém znázornila tradice a zvyky dodržované na Skejuši při narození dítěte.

Samotný porodní proces se odehrával doma pod dohledem vesnické porodní „babice“. Takto znázorňuje proces narození dítěte soubor Skejušan. Děj se odehrává doma u nastávající matky, která již má porodní bolesti. Ženy zpívají:

„Dobryj Bože tym nevistam v kraju, nič nerobjat lem šia l'ubyt znajut“
(Dobře, Bože, v kraji těm nevěstám, které nic nedělají, jenom se milují...)

Vzniká dialog mezi mužem a ženou:

Žena: *Joj mužu myj, ja už mam veľky bolesti. Id' ta pryved' babicu, naj my pomože.*
(Oj, muži můj, já už mám velké bolesti. Jdi a přiveď babu, ať mi pomůže.)

Muž: *Už letym a hned jej pryvedu, a ty sobi ľaž na poštiľ.*

²¹⁸ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, spol. s r. o., 2004. s. 39. ISBN 80-7021-397-3.

²¹⁹ НАУЛКО, В. а кол. *Культура і побут населення України*. Київ; Либідь, 1993. с. 192. ISBN 5-325-00304-6. Volný překlad.

²²⁰ Celý text scénáře „Narodžiňa dityny“ viz příloha č. 2. s. 39.

(Už letím a ihned přivedu bábu, a ty si lehni na postel.)

Ženy zpívají:

*„Hanyčko, dušyčko što ťa bolyt,
pryvyj soj lystočok javorovyj.
Lystočok z javora,
nič my nepomahat,
lem mňa bolyt lem mňa bolyt...“*

(Haničko, dušičko, co tě bolí,
přilož si lísteček javorový.
Lísteček z javora,
nic mi nepomáhá,
jenom mě bolí, jenom mě bolí...)

Přichází porodní bába, porod probíhá v pořádku (proces porodu se odehrává za prostěradlem, které drží dvě ženy, divák nic nevidí, slyší jenom zvuky sténající ženy), narodí se krásná holčička (jako rekvizita slouží panenka) a porodní bába připravuje koupel. Na Skejuši se do první koupele pro novorozené děvče dávaly nůžky, aby z ní vyrostla dobrá krejčová, dávaly se i květiny, aby narozené děvče bylo tak krásné jako květiny, v nichž se koupalo. Další zajímavostí bylo, že voda z první koupele se vylévala pod zelený strom, aby dítě rostlo jako strom, bylo krásné a zdravé. Tradiční byla návštěva kmotry (někdy jich bylo i více), která přicházela v doprovodu kmotra a přinášela různé pokrmy pro rodičku, aby nabrala sílu po porodu a aby měla mléko na kojení právě narozeného dítěte. Při tom kmotra zpívá, aby i její kmotřenka měla dobrý hlas a uměla zpívat:

*„Ej topol', topol', zelenyj topol',
teraz my mužyčku musyš dat pokyj...“*

(Ej, topol, topol, zelený topol,
teď mi, můj muži, musíš dát pokoj...)

Přidává se i babice:

*„Ej tak to, tak to medžy mladyma,
teraz jim už nova staryst začynat...“*

(Ej, takto, takto mezi mladými,
teď jim už nová starost začíná...)

Narození dítěte se oslavilo, kmotři se chystají domů, ženy zpívají:

*„Pošijala stara baba
kukeľi, kukeľi.“*

*Postyj lem my, myj mužyčku,
pry meni, pry meni.
Postyj lem my, myj mužyčku,
na chvyľu, na chvyľu.
Pokľa ja šia paľunočky
napyju, napyju... “ (překlad výše)*

Dítě po narození muselo být co nejrychleji pokřtěné, do té doby ani matka, ani dítě nesměly jít ven. Proto dalším důležitým krokem byly křtiny, které se většinou odehrávaly do týdne od narození dítěte. V české literatuře nacházíme zmínku o tom, že se křtilo obvykle druhý den po narození, někdy dokonce v den porodu, „aby dítě nepřišlo do království Božího nepokřtěné“²²¹. A zde se hlavní úlohy ujímali kmotr a kmotra. Jejich úkolem bylo odnést dítě do kostela ke křtu. Kmotři přicházeli s „křižmem“²²² – dárkem pro dítě (většinou dětská košilka, čepička, kousek nějaké látky). Stejný rituál pozorujeme i ve skejušském repertoáru.

Proces křtin dítěte a obřad s tímto spojený popisuje M. Mušinka na základě zkoumání folkloru jižních Lemků. Dokonce zde pozorujeme stejné rituály, které se objevují ve skejušské scéně „Křtiny“. Např. po návratu z kostela kmotra předává rodičům dítě se slovy: „Vžjaly sme vam pohanča a prynesly chrystyjanča, žeby ono roslo, komu je myle, naj soj ho dvihne“²²³. I zde zaznamenáváme zajímavý moment, kdyse rodička samotného aktu křtin nezúčastňuje. Z toho vyplývá, že nejvíce podobných tradic a obyčejů, které se váží k narození dítěte ve skejušském repertoáru, pozorujeme v ukrajinském folkloru.

Samozřejmě, když se narodilo dítě, podle skejušských tradic muselo být pokřtěné v kostele. Tato tradice je popsána ve scénáři „Křtiny“²²⁴. Scénka se odehrává doma a začíná písní:

*„A ch tyj panskyj zahradeci
jasne slonko švityt.
Pošijala myla moja,
šelijake kviťa... “*

²²¹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2004. s. 75. ISBN 80-7021-397-3.

²²² Křižmo – směs olivového oleje a balzámu, posvěcené biskupem na Zelený čtvrtek, používá se při křtu nebo biřmování.

²²³ МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988. s.313.

²²⁴ Celý text scénáře „Křtiny“ viz příloha č. 2. s. 41.

(A v té panské zahradě
jasné sluníčko svítí.
Zasela milá moje,
různé květiny...)

Domáci čeká návštěvu, uklízí, věnuje se dítěti, které drží v náručí
a přitom prozpěvuje ukolébavku:

*„Haju, haju, haju, pyjdeme do raju,
nazbyraty kviťa, omajity diťa.“*

(Halí, halí, halí, půjdeme do ráje,
nasbírat květiny, ozdobit dítě.)

Poté připravuje na stůl pohoštění, sváteční věci na dítě a přichází
kmotři:

Kmotra: *Pryšly sme ku vam a prinesly križmo pro vaše divčatko, kotre šia
z velykoj ľubosty narodylo a rady by sme vam Božu službu zrobyty a ponesty
do cerkvi okstyty, žeby z Bohom roslo, bo i švatyj Jan pana Isusa vo Jordanu
okrstyv.*

(Přišli jsme k vám a přinesli jsme dar pro vaši holčičku, která se narodila
z velké lásky, a rádi bychom vám udělali laskavost a odnesli dítě do kostela
pokřtít, aby s Bohem rostlo, protože i svatý Jan pána Ježíše v Jodránu
pokřtil.)

Kmotři s dítětem odchází do kostela a žena uklízí místnost:

Žena: *Nič prydut kumove s cerkvi, mušu s každoj roboty dašto zrobyty, žeby
moja divka znala šytku robotu robyty, krasna fryška a vesela byla.*

(Než přijdou kmotři z kostela, musím z každé práce něco udělat, aby i moje
holka uměla dělat každou práci, byla krásná, šikovná a veselá.)

Přichází jí na pomoc další ženy a zpívají:

*„V zahradeci pyd obločkom rokyta,
na belavo, na červeno prokvita.
Išov šuhaj švarnyj šuhaj opytyj,
otorhnuv soj za kalapok z rokyty...“*

(V zahradě pod oknem květiny,
modře a červeně kvetou.
Šel tudy mladý šohaj opilý,
utrhl si květinu za klobouk...)

Když dozpívají, z kostela se vrací kmotři:

Kmotra: *Odnelysme vam žydyvča a prynesly krestyjanča, komu je myle, naj
soj ho zdvyhne.*

(Odnegli jsme vám židovče a přinesli jsme vám křesťánka, komu je milé, ať
si ho zvedne.)

Poté se všichni baví, popíjejí a zpívají:

*„Do domu, do domu, každý ku svojomu,
lem ja neboračok, ja nemam ku komu...”*

(Domů, domů, každý ke svému,
jenom já chudinka, já nemám ke komu...)

Kmotra se loučí slovy: *„Službu sme vam vykonaly, treba i do domu ity, kury, husy pokormyty, žeby harde pirja maly, žeby sme velyky peryny krešni do vinku daly, jak vyroste a šia vydavaty bude.”*

(Udělalí jsme vám službu, teď musíme jít domů, slepice, husy nakrmit, aby měly hezké peří, abychom donesli naší kmotřence do věna krásné peřiny, až vyroste a bude se vdávat.)

Všichni se rozcházejí po svých domovech.

V závěru této kapitoly bych chtěla podotknout, že i v hraní scének pozorujeme do určité míry hudební charakter obřadních promluv (odborně se tomu říká obřadní řeč)²²⁵. Stejně jako u písňového repertoáru souboru i zdese objevují stěhovavé folklorní náměty. Nejvíce podobnosti shledáme v baladách, v tradicích při svatebním obřadu či při narození dítěte. Projevují se zde společné slovanské kořeny evropských národů, které jen obtížně umožňují charakterizovat folklor určitého národa bez jeho vazby na společný původ.

²²⁵ TYLLNER, Lubomír, etnomuzikolog. Reprodukce rozhovoru ze dne 21. 3. 2013.

5. Skejušský kroj

Lidový kroj je součástí lidové kultury a umění, proto má i svoje dějiny a je spojený s materiální výrobou společnosti. V procesu formování kultury Skejušanů sehrálo důležitou roli jejich soužití se sousedními polskými i slovenskými etnickými skupinami. V průběhu staletí se nacházely společně v rámci stejných státních útvarů (starouherské období, Rakouská monarchie, od roku 1867 Rakousko-Uhersko), přičemž jejich obyvatelé snášeli společné osudy sociálního i národnostního útlaku. Mezi obyvateli Karpat se udržovaly živé kontakty na obou stranách hor. Originální tradiční kultura Lemků, ve které se určité archaické prvky, společně s jazykem, zachovaly až do současnosti, hraje významnou úlohu v lidové kultuře. Patří sem i lidové kroje. Tradiční oděv ve vesnickém prostředí byl svým způsobem identifikátorem, který vyjadřoval určité začlenění člověka ke své náboženské příslušnosti či společenské skupině. Informoval o společenském postavení a majetnosti člověka, o jeho věku. Podle oblečení se dal určit rodinný stav člověka, jeho pracovní činnost, vesnický nebo městský původ. Dokonce i v rámci jedné vesnice je možné diferencovat oblečení podle ročního období, počasí, svátků atd. Charakteristickým pro lemkovský oděv bylo dokonalé přizpůsobení se povětrnostním podmínkám horského prostředí, zpracování surovin (len, konopí, ovčí kůže, vlna atd.) archaický střih a barva domácího plátna. Svátečním oděvem z obou stran Karpat byl v minulosti bílý oděv. Tento prvek se zachoval i u skejušského kroje, dokonce se začal vztahovat i na všední kroj, a to v bílé barvě ženských halenek a mužských pracovních košil. V 19. století díky oživení obchodních kontaktů a rozvoji řemesel v podkarpatských městečkách začínají pronikat materiály řemeslné a továrenské výroby i k těm nejvzdálenějším regionům. Na trhu se objevuje modrotisk, který byl znám na Spiši, Šariši a na polské straně v Szczawnici, Krynici atd. I skejušské ženské pracovní kroje se šily z modrotisku. Vzhledem k tomu, že předkové

dnešních Skejušanů pochází ze slovenské Kamienky, jejich lidový kroj by se dal teritoriálně zařadit do regionu Spiše. V tradičním lemkovském kroji si nejvíce archaických prků zachoval mužský kroj. Pozorujeme to i na skejušském mužském kroji. Mužská „košeľa“ (stejný název u Skejušanů) se zpočátku nezdobila, později se na ní objevuje křížková nebo plná výšivka (stejný styl má mužská skejušská košile). Rukávy mužských košil zůstávaly široké, nenabírané. V některých spišských a šarišských lokalitách na Slovensku a u Šľachtovských Rusínů na polské straně se nosily „zapjastky“ pletené speciálním způsobem z barevné vlny, které se navlíkaly na zápěstí. „Zapjastky“, které jsou součástí skejušského mužského kroje, se objevují i v oblečení na Horehroní, kde slouží k více účelům. Byly to „samostatné vlněné manžety, které chránily zápěstí před chladem, ale i před poraněním při výkonu nějaké činnosti a při potřebě se do nich zapravovaly široké rukávy košil²²⁶.“ Lemkové nosilíři druhy kalhot – „gačy“, „nohavky“, „chološně“ (Skejušan má „gačy“ a „chološně“), na košile muži oblékali „lajbik“ z černého domácího sukna (u Skejušanů taktéž), celoroční pokrývkou hlavy byly „kapeľuše“, jako obuv se používaly „krpci“ (oba prvky se objevují i u skejušského kroje). Podobné rysy nacházíme i u ženských krojů, které na rozdíl od mužských byly rozmanitější a více dekorativní, což se zachovalo do dnešního dne. V ženském kroji Rusínů-Ukrajinců jižních svahů Karpat na Slovensku zaznamenáváme výrazné změny v důsledku soužití různých etnických uskupení na tomto území, které se vzájemně ovlivňovaly. Ženská košile „opliča“ z bílého plátna byla zdobená křížkovou výšivkou (u Skejušanů také „opliča“, rozdíl je pouze ve stylu výšivky, která je vypracovávaným stehem). Dále byla součástí ženského kroje spodnička „podolok“ a vrchní sukně „kabat“ (zde pozorujeme jiný název oblečení: u Skejušanů „bendľačka“ a „sukňa“). Dalšími prvky ženského oděvu byly: zástěra („šurc“) a vesta („lajbyk“) – stejně jako u Skejušanů. Na hlavě se nosily šátky („chustky“). Šátky staršího původu byly bílé, plátěné, později z batistu, vnější strana svátečního šátku se zdobila výšivkou (stejný název,

²²⁶ Parafráze. NOSÁLOVÁ, Viera. PALÍČKOVÁ, Jarmila. *Naše kroje*. Bratislava, Mladé letá. 1988. s. 26.

podobu, styl výšivky mají šátky členek souboru Skejušan). Nedílnou součástí ženského kroje byl čepec, který se nosil pod šátkem. Jednalo se o malou čepičku s čelenkou v oblasti čela, zdobenou krajkou (stejný prvek nacházíme v dnešním skejušském kroji). Součástí sváteční úpravy mladých děvčat byla ozdobná čelenka („parta“) – skejušské ženy tento termín používají pro ručně vyráběné ozdoby na krk. Nedílnou součástí lemkovského kroje, stejně jako skejušského, jsou bohaté korále.²²⁷ Společné rysy má i účes vdaných žen. Na jižním Slovensku se nosil „kont“, z jednoho nebo dvou upletených copů, stočených a upevněných v zátylku hlavy. Dle vyprávění Kateřiny Romaňákové, vdané ženy na Skejuši se česaly na pěšinku („prodil“) do dvou copů, které se upevňovaly kouskem dřevěného proutku na zátylku do „konti“(vrkoče).

Skejušský původní kraj, který nosili prapředkové dnešních Skejušanů, prošel určitým vývojem a změnami. V práci jsou popisovány současné kroje, které používá soubor při svých vystoupeních. Vycházím z popisů, které mi v rozhovoru poskytly Kateřina Romaňáková a Marie Malcovská, popisy krajů doplňuji fotografiemi. Nutno podotknout, že skejušské kroje jsou výjimečné svojí originalitou a autentičností. Jejich jedinečnost spočívá v jednoduchosti materiálu, v prvcích, z kterých se kraj skládá, vyváženosti bohaté ruční výšivky. Když porovnáme kroje jiných folklorních uskupení, vidíme u nich modernizované prvky, což u skejušského kroje není. Podle Kateřiny Romaňákové byl život na Skejuši chudý, a proto i kroje byly z podomácku vyráběného plátna a zdobeny vzory, které ženy přebíraly od svých matek, babiček a prababiček. Změny se odrážely jenom v odlišných barevných variacích přebíraných vzorů. I nyní se používají autentické předlohy na vyšívání, které se předkreslují na plátno a následně se vyšívají technikou „plný steh“, nebo křížkovou výšivkou. Podle funkcí se současné kroje, které soubor používá, dají rozdělit na tři typy: sváteční, pracovní a obřadové.

²²⁷ ХУДИК, Анна. *До церкви, до міста, до танцю*. Вистава в СНМ - музеї українсько - русинської культури. Свидник, 2003.

5.1 Sváteční ženský kroj

Soubor Skejušan při vystoupeních používá dva typy ženských krojů: sváteční a pracovní. **Sváteční kroj** se používá pro znázornění různých obřadů (Vánoce, Velikonoce, svatba, křtiny atd.) a při zpívání písní.

Obrázek 1. Skejušský sváteční ženský kroj

Nejjednodušší, ale základní součástí ženského oděvu, je **spodnička** („bendľačka“), která se kdysi vyráběla z jednoho dílu tkaného materiálu, v dnešní době z pláténka (podle Kateřiny Romaňákové některé bohatší ženy nosily i tři spodničky a oděv měly z jemnější látky než ženy z chudších rodin). Přední díl je hladký, zadní díl je našasený kolem pasu. Spodní díl spodničky je olemován krajkou „korunkou“ anebo jemnou výšivkou, u pasu jsou všité dírky, do kterých se vkládá tkaloun, který dává možnost přizpůsobit spodničku různým velikostem. Spodnička sahá mírně pod koleno, ale tak, aby nevyčuhovala zpod vrchní sukně. Hlavní součástí spodní části ženského oděvu je **sukně** („sukňa“), která je z pláténka, skládaná do rovnoměrných záhybů, u pasu upevněná tkalounem, aby držela sklady. Tkaloun je delší pro nastavení potřebné velikosti a plní ještě jednu důležitou funkci: po vyprání a vyžehlení udržuje původní tvar sukně. Neoddělitelnou

součástí skejušského svátečního kroje je **zástěra** („fartuch“), která se nosí na vrch sukňe. Je z jemné tkané látky, bohatě vyšívána jemným křížkovým vzorem. Náměty na vzory jsou převzaty z původních zástěr, odlišnost můžeme spatřit jenom ve zvolených barvách podle vlastní fantazie členek souboru. Zástěra je šita z několika dílů, spodní část má „vstavku“ (všitý kus látky), která je skládaná a dokola zakončená jemnou krajkou. Hlavním oděvem vrchní části ženského kroje je **halenka** („oplička“). Původní halenky se vyráběly z jemného tkaného plátna, dnešní jsou opět z pláténka. Halenka musí mít zásadně dlouhé rukávy²²⁸. Šije se z několika dílů, vpředu má ozdobné sámký, které jsou i na vnějších stranách rukávů. Halenka má zapínání na knoflíky a po obou stranách má bohatě vyšívání vzor. U pasu je střižena, má prodloužený „drik“ (neřasený volán) a je dokola zdobená výšivkou. Na rukávech jsou sámký a konec rukávu je ukončen manžetou, která je také zdobená výšivkou. Jako příkrývku hlavy vdané ženy povinně používají **šátek**²²⁹. Ten je z jemného bílého pláténka, velikosti 70 x 70cm. Jeden roh šátku je zdoben ruční výšivkou. (Pracovní šátek se nezdobil). Součástí kroje jsou i **ponožky**²³⁰ („štremfli“ nebo „zokně“). Ty se vyrábějí z příze nebo vlny a nahoře jsou vyšívány. Nenápadnou, ale důležitou součástí skejušského kroje jsou **krpce** („krpci“). Jedná se o primitivní obuv, která se vyráběla z jednoho kusu vepřové, hovězí, telecí a někdy i kozí a beraní kůže a její původ sahá až do doby bronzové. Krpce se nešily, ale řemínky přiříznutými z téhož kusu kůže se stahovaly do miskovité formy s kapsovitým nosem. Otvory a poutka pro řemínky měly ustálené určení: dva stahují patu, jedním otvorem poutá řemen střevíc k vnitřní straně nohy, další dva pojišťují krpec na nártu²³¹. Jako doplněk k ženskému kroji slouží **kapesník** („chustočka“). Jedná se o kus bílého pláténka velikosti 30 x 30cm zdobený výšivkou, jeho okraj je olemován jemnou krajkou. Nedílnou součástí svátečního

²²⁸ Podle Kateřiny Romaňákové dlouhé rukávy na halence byly nutností pro jejich praktické používání při práci na poli, v zimě pro udržení tepla.

²²⁹ Šátek měl i praktické využití: při letních pracích na poli chránil ženu před slunečním úpalem.

²³⁰ Dlouhou dobu Skejušané používali ke svátečnímu kroji bílé punčocháče.

²³¹ ŠULER, Oldřich. *Je to chůze po kotárech*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 1989. s. 102.

ženského kroje jsou **party**²³² a **korále**. Kdysi se podle počtu korálů dalo poznat, zda je žena z bohatšího rodu.

5.2 Pracovní ženský kroj

Pracovní ženský kroj se lišil od svátečního svojí formou a funkcí.

Obrázek 2. Skejušské pracovní ženské kroje

Soubor pracovní kroje používá ve scénkách, které znázorňují pracovní procesy, například: vaření povidel, pálení kořalky, nakládání

²³² Parta je ženská ozdoba na krk - náhrdelník, vyráběný z jemných drobných korálků.

zelí, přástky atd. Pracovní kroj, který předvádí soubor, se skládá ze **spodničky**, stejné jako u kroje svátečního, rozdíl je jenom v kvalitě plátna, které v tomto případě bývá hrubší. Vrchní **sukně** je z plátna tmavšího, tedy praktičtější barvy. Na předním dílu sukně je rozparek až do středu délky, aby se dala snáze obléci a u pasu je látka nabíraná, s dvěma otvory, do kterých se vkládal tkaloun. Důležitou součástí pracovního kroje je **zástěra** („šurc“) z jemného saténového plátna, na koncích jsou přišité dva pruhy stejné látky, které se uvazovaly vzadu. Někdy je olemovaná jemnou „paspulkou“²³³ a má vložené díly látky v jiné barvě. „Šurc“ plnil úlohu ochrany oblečení před ušpiněním. V případě, že se v domácnosti dělala „špinavější“ práce, používaly se zástěry, které byly z hrubého tkaného plátna a byly z jednoho dílu látky, bez ozdob. **Halenka** k pracovnímu kroji je obyčejná, bílé barvy, bez ozdob. Na rozdíl od mladých děvčat, která nenosila žádné pokrývky hlavy a do vlasů vplétala barevné mašle, vdané ženy musely nosit **čepce** z tkaného jemnějšího plátna, pod který schovávaly vlasy (učesané do „konti“) a které se nosily doma a byly po okrajích vyšívány a na čele zakončeny jemnou krajkou. Na okraji čepce jsou z obou stran dírky na tkaloun, s jehož pomocí se čepce utahoval a pod vlasy se uvazoval na mašličku. Když šla vdaná žena do společnosti, musela přes čepce ještě dávat šátek, který byl uvázaný vepředu pod bradou. V letních parných dnech se šátek jenom přehazoval přes čepce a nosil se volně. Nyní účastnice souboru používají barevné saténové šátky, uvázané dozadu. K pracovnímu kroji patřila i krátká **vestička** do pasu („lajbyk“), která se nosí navrch halenky. Je pletená z barevné příze nebo vlny, vepředu na zapínání, a podle fantazie majitelky zdobená vyšíváním. **Ponožky** („zokně“), které patří k pracovnímu kroji, jsou obyčejné, pletené z vlny, bez ozdob, tmavší, jednobarevné. K pracovnímu kroji nepatří žádné ozdoby.

Kateřina Romaňáková vzpomíná: „V zimě se k oběma krojům na Skejuši nosívaly teplé kožené vesty s dlouhými rukávy, vzadu delší,

²³³ Paspulka – barevná lemovka, která se používá v krejčovství ke zdobení oděvů.

aby netáhlo na záda, občas zdobené vyšíváním. A velké vlněné šátky s třásněmi. Ženy ze zámožnějších rodin měly kožíšky“.

5.3 Sváteční mužský kroj

Podobně jako ženský kroj i mužský kroj, který prezentuje soubor Skejušan při svých vystoupeních, se dělí na dva typy: sváteční a pracovní. **Sváteční kroj** se používá při stejných příležitostech jako ženský.

Obrázek 3. Skejušský sváteční mužský kroj

Hlavním oděvem vrchní části mužského kroje je **košile** („košeľa“) kdysi z bílého tkaného, nyní z obyčejného plátna. Vepředu má všité sedlo a zapínání na knoflíky. Rukávy jsou nahoře nabrané a dostatečně široké, pro pohodlí při pohybu. Rukávy jsou staženy do manžety, zapínání je na knoflíky. Na manžety se dávají vlněné nárukávníky „zapjastky“, pletené do barevných pruhů, které by měly chránit spodní díl rukávů před zašpiněním. Součástí svátečního mužského kroje je i **vesta** („lajbyk“), která je z černé vlněné látky, vepředu nabíraná do skladů, zdobená barevnou výšivkou s dvěma kapsičkami a kolem dokola zdobená barevnou „paspulkou“. Stávající mužské vesty jsou zvláštní

tím, že každá dírka na knoflík je obšitá bavlnou jiné barvy. Nemá to žádný zvláštní význam, dělalo se to jenom pro celkovou barevnost kroje. Do kapsičky se vkládá kapesníček („chustočka“) z bílého plátna velikosti 30 x 30cm, zdobený výšivkou, jeho okraj je olemován jemnou krajkou. Spodní část mužského kroje tvoří **kalhoty** („gačy“) z bílého plátna, nabírané v pase, dostatečně široké, na vnější straně nohy kolem dokola skládané. Součástí kroje jsou bílé, z vlny pletené **ponožky** („zokni“), na které se dávají ještě jedny barevné, z vlny pletené ponožky bez paty („štremfli“), které se pomocí gumiček zachycují za patu a jejich vrchní díl je zdobený barevnou výšivkou. Nedílnou součástí mužského kroje jsou **krpci** (popis viz ženský kroj) a **klobouk** („kapeľuš“). Dospělí a starší muži nosí klobouk z černého sukna bez ozdob, mládenci si na něj dávají **pérko** nebo „květinovou ozdobu“. Jak je patrné, mužský kroj je o něco jednodušší než ženský, skládá se jenom ze tří důležitých prvků: košile, kalhot a vesty.

5.4 Pracovní mužský kroj

Pracovní mužský kroj se od svátečního moc neliší a jeho využití je stejné jako u pracovního kroje ženského.

Obrázek 4. Skejušský pracovní mužský kroj

Košile je bílá, ovšem z hrubého tkaného materiálu. U krku se nosí rozhalená a má zapínání na knoflíky. Největší rozdíl je v kalhotách („chološních“), které jsou ze tkaného sukna, většinou bílé, ale někdy i tmavší barvy, po stranách zdobené barevnou „paspulkou“. **Kapsy** („kešení“) na obou stranách kalhot jsou zdobeny výšivkou. Významným doplňkem mužského pracovního oděvu je široký kožený **pásek** („remiň“) s ozdobnými mosaznými přezkami. Nyní pásek slouží jako doplněk kroje, ovšem pro Skejušany měl praktický význam, sloužil jako úschovna na peníze při cestování a výkonu pracovních činností (nahrazoval peněženku). Marie Malcovská vzpomíná, že k pracovnímu oblečení se nosíval občas i kožíšek z plátěného sukna („čurk“). I k pracovnímu kroji patří **krpci** a vlněné **ponožky** („zokni“), samozřejmě tmavší barvy, aby se tolik nešpinily. Důležitou součástí mužského pracovního kroje je **zástěra** („šurc“), která je z hrubého tkaného plátna, z jednoho dílu látky, bez ozdob. Nutno dodat, že k pracovnímu kroji se nenosily vesty, ale při vystoupeních souboru se pro pestrobarevnost krojů vesty občas používají, jak je patrné z obrázku č. 4.

5.5 Svatební kroj

Při popisu krojů nelze opomenout kroje nevěsty a ženicha, které se používají při předvádění skejušské svatby. Nevěsta má základní prvky svátečního ženského kroje, konkrétně spodničku, kterých může být i více, sukni, která je většinou barevná, vyšívanou halenku, bílé, pletené, výšivkou zdobené ponožky, na nohou krpci. Nejpodstatnějším doplňkem, který podtrhává jedinečnost daného okamžiku je **závoj** („šlajer“), který tvoří pruh z jemné tylové látky, s otvorem uprostřed, aby se dal navléct přes hlavu. Dává se na ramena nevěsty a vepředu volně splývá a svou délkou kopíruje délku šatů. Závoj je bohatě zdobený krajkou a výšivkou, v pase uvázaný saténovou bílou mašlí. Důležitou součástí svatebního kroje nevěsty je věnec z bílých květů a barvínku, ozdobený barevnými splývajícími saténovými mašlemi. Na krku náhrdelník z dukátů, který byl tak bohatý, jak bohatá byla nevěsta.

Obrázek 5. Skejušské kroje nevěsty a ženicha

Svatební kroj ženicha se také příliš neliší od svátečního mužského kroje. Ženich má na sobě kalhoty, košili, široký kožený řemen, na nohou bílé vyšíváné ponožky a krpce. Odlišným prvkem je barevný květinový šátek, který je uvázaný přes prsa a který slouží k porovnání se šátkem nevěsty při námluvách (viz scénář „Námluvy“). Na hlavě má ženich černý klobouk s květinovou ozdobou („pérko“) se splývajícími saténovými mašlemi.

Součástí svatebního obřadu jsou i družičky, které mají ženské sváteční kroje a na hlavě barevné květinové věnečky s barevnými mašlemi, které volně splývají po ramenou. Mládenci (družby) mají zdobené klobouky

Obrázek 6. Skejušské kroje družičky a družby

Ve scénářích se objevují i postavy, které doplňují vybrané scénáře: například Ježibaba, Vědma „Stryga“ atd. a používají různé oděvní doplňky, které nemají nic společného se skejušskými kroji, proto není nutné je zde charakterizovat.

Jak je patrné, původní skejušské kroje prošly určitým vývojem a změnami. Do dnešního dne uchovává Kateřina Romaňáková několik původních krojů, dovezených z Rumunska, kterým je k dnešnímu dni více než sto let. Tyto originální kroje byly několikrát prezentovány na výstavách v Oblastním muzeu v Chomutově.

Skejušské kroje jsou hodně podobné lemkovským z jiných oblastí, a to jak svojí funkcí, tak i názvem. Například ženské halenky karpatských Lemků byly rovněž vepředu vyšívány plným stehem anebo křížkem, navrch košile se nosily vesty („lajbyky“ – název stejný jako u skejušského kroje), sukně byly plisované. Mladá děvčata se česala do dvou copů, vdané ženy měly vlasy učesané do copu a ukládané do „konti“. Ženy na krku nosily korále, jako obuv používaly krpce. Nevěsta na hlavě mívala věnec z barvínku. Muži nosili bílé košile, kalhoty („hati“, u skejušského kroje „gači“), nabírané do skladů, jako u Skejušanů, na hlavě se nosily klobouky, na nohou krpce. Z toho vyplývá, že zakarpatskélemkovské krojemají hodně společného

se slovenskými (skejušskými) kroji a celková stylistika lidových lemkovských krojů se liší jenom v některých detailech, které poukazují na hluboké dávné tradice²³⁴. Jak je patrné z výše uvedeného popisu a porovnání krojů Karpatských Lemků, krojů východního Slovenska, odkud pocházejí předkové dnešních Skejušanů, a krojů, které v současnosti používají členové souboru, je mezi nimi velké množství analogických, a dokonce i stejných prvků, a to jak svým názvem, materiálem, způsobem zdobení (tj. výšivkou), tak i funkcí, kterou plní. Zároveň nalezneme i prvky odlišné, typické výhradně pro skejušský kroj, například kalhoty („gačy“), které se používají ke svátečnímu mužskému kroji, jedině u Skejušanů jsou na vnější straně nohy kolem dokola nabírané. Mohlo zde dojít k převzetí určitých prvků z rumunského nebo maďarského oděvu. Taktéž ponožky („zokni“ nebo „štrimfle“) zdobené ruční výšivkou jsou vlastní výhradně skejušskému kroji. Specifikou skejušského kroje je i to, že se mužské košile a ženské halenky nosily pouze s dlouhým rukávem, a to bez ohledu na to, zda byl člověk mladší nebo starší. Specifickou změnou prošly zástěry k pracovnímu ženskému kroji, na jejichž podobě se odrazily vlivy rumunského prostředí. Původní zástěry na Skejuši byly jednobarevné, ty, které se používají v současné době jako prvek skejušského kroje, jsou zdobené všitými pruhy látky jiné barvy, což je dělá barevnějšími a zajímavějšími.

²³⁴ КОПРИВА, Аттіла. *Народний костюм Закарпатських горян*. Мукачево: Карпатська вежа, 2008. с. 20-24.

6. Medializace činnosti souboru Skejušan

Soubor Skejušan je svojí výjimečností, autentičností a věkovým složením zajímavým objektem pro různá média. V této části práce sleduji hodnocení činnosti souboru v médiích od jeho založení do dnešního dne. Během svého působení soubor zarchivoval cca 142 článků, jedná se jak o slovenská média, tak i média místní, regionální. V kronikách jsou umístěny i dva články publikované v rumunském tisku (v deníku *Timpu* – Čas). Z časopisů vydaných na Slovensku se jedná o týdeník *Нове життя* (Nový život), dvoutýdeník *Народні новинки* (Národní noviny), týdeník *Русин* (Rusín), týdeník *Rusíny Slovenska*. Z regionálních médií jmenuji *Severočeský deník* a *Deník Chomutovska*, z místních médií chomutovské týdeníky *CVtýden* a *Nástup*, magazín *Chomutovské noviny*. Mezi celorepublikovými časopisy nalezneme například časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi *Podkarpatská Rus*, zpravodaj Řeckokatolické církve v ČR *Exarchát* atd. Nejsou zde uvedeny všechny mediální zdroje sledující uměleckou dráhu souboru Skejušan, uvedla jsem pouze ty, které se mi podařilo dohledat.²³⁵ Rozsah textů se různí, nalezneme zde články obsáhlé (1-2 stránky), ale i krátké informativní texty (6-7vět).

Život Skejušanů, jejich historický původa činnost souboru se staly objektem zájmu i českých televizních médií. Dne 1. 6. 2007 se Skejušan objevil v pořadu České televize „Babylon“²³⁶, kde bylo představeno 17. setkání rodáků ze Skejuše, okomentované uměleckou vedoucí souboru Kateřinou Romaňákovou a organizační vedoucí souboru Kateřinou Martínkovou. Česká televize v roce 2009 natočila dokument u příležitosti 60. výročí stěhování skejušských Rusínů do Československa, který byl odvysílán v pořadu „Kosmopolis“²³⁷ dne 16.

²³⁵ Klíčem k mediální charakteristice činnosti souboru byly Kroniky 1-3. Většina článků nemá uvedený zdroj, datum vydání.

²³⁶ Babylon. <http://www.ceskatelevize.cz/>. 1.6.2007. Na návštěvě u paní Amphone v Brně a mezi Rusíny v Chomutově. Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1131721572-babylon/407235100152013/>. (cit. 12-1-2013).

²³⁷ Kosmopolis. <http://www.ceskatelevize.cz/>. 16.1.2009. Portrét Lemkové. Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1095908415-kosmopolis-velky-vuz/208562210300034->. (cit.12-1-2013).

1. 2009. V říjnu 2012 se soubor objevil na obrazovkách České televize v rámci festivalu národnostních menšin „Barevná planeta“²³⁸ a opět se jednalo o pořad „Babylon“.

O osudech skejušských Rusínů z pohledu Kateřiny Romaňákové a její starší sestry Marie Malcovské se psalo i v knize *Sudetské osudy*²³⁹.

Většina materiálů o činnosti souboru je shromážděna v kronikách. Jsou zde uvedené články, které nevykazují žádné identifikační znaky zdroje (druh tiskoviny, časové určení), proto zde odkazují na číslo kroniky²⁴⁰.

Kronika č. 1. sleduje činnost souboru od samého začátku jeho působení. Již v roce 1991 se ve slovenském tisku objevují první články o vystoupeních tohoto unikátního folklorního souboru²⁴¹. O rok později se o souboru píše i v Čechách, a to v regionálním tisku v souvislosti s jeho vystoupením na 1. folklorním sdružení Karlovarska „Prameny“. V roce 1993 se na Slovensku objevuje článek Igora Krety „Зустріч краянів в Хомутові“²⁴² (Setkání krajanů v Chomutově) v ukrajinštině, kde se velice pozitivně hodnotí činnost souboru.

Za dobu historie souboru bylo nejvíce článků publikováno v místních novinách: *CV týden*, *Severočeský deník*, *Deník Chomutovska*, *Nástup*, *Chomutovské noviny*. V roce 1996 chomutovský regionální týdeník publikoval dvoudílný článek, doplněný fotografiemi, o historii stěhování Skejušanů, jejich životě v Čechách a založení souboru. Autorem článku byl Jaroslav Šicho²⁴³. Článek se setkal s velkým ohlasem. Podobné články se později objevovaly dosti často a jejich autorem byla většinou Kateřina Romaňáková, která se snažila přiblížit život skejušských Rusínů českým občanům. V roce 1996 dr. Mikuláš Mušinka napsal článek v ukrajinštině „Люблять народну культуру“ (Milují národní kulturu), který byl publikován na Slovensku a

²³⁸ Babylon. <http://www.ceskatelevize.cz/>. 27.10.2012. Barevná planeta v Chomutově. Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1131721572-babylon/412236100152033/obsah/226428-barevna-planeta/>. (cit.12-1-2012).

²³⁹ SPURNÝ, Matěj. S Rumunama nemáme nic společného. In: *Sudetské osudy*. Praha: Antikomplex o.s., 2006. s.118-128. ISBN 80-86125-74-2.

²⁴⁰ Všechny kroniky shromažďují mediální články bez uvedení názvu zdroje.

²⁴¹ Článek „Зустріч краянів“ (Setkání krajanů), týdeník *Нове життя* (Nový život), 20. 3. 1992, Jan Sroka, „Як се рознали родаси“ (Jak se našli krajané), dvoutýdeník *Народни новинки* (Národní noviny), 11. 12. 1991.

²⁴² *Vpered*, 11/1993.

²⁴³ ŠICHO, Jaroslav. Skejušu, skejušu, basom tvoju dušu, *Severočeský deník*, 19. 7. 1996.

popisoval vystoupení souboru Skejušanek²⁴⁴. V roce 1997 Skejušan slaví 50. výročí stěhování svých předků do Čech a v této souvislosti Kateřina Romaňáková píše článek do regionálního tisku, ve kterém popisuje zážitky z Rumunska, kam se soubor vydal oslavit významné jubileum²⁴⁵. Ve stejném roce se členové souboru rozhodli navštívit vesnici Skejuš v Rumunsku, kde se většina z nich narodila. Tato událost je později popsána v tisku jak v Rumunsku²⁴⁶, tak i v chomutovském regionálním tisku. Mikuláš Mušinka také okomentoval průběh tohoto historického momentu v článku „Скеюшан в Румыніі“²⁴⁷ (Skejušan v Rumunsku), který byl publikován v ukrajinštině na Slovensku. V roce 1999 byl v chomutovském týdeníku *Nástup*²⁴⁸ publikován článek o manželích Kösztnerových, kteří se dostali do Chomutova z Rumunska jako uprchlíci a kteří vzpomínají na svůj nelehký život na Skejuši²⁴⁹. Velice pozitivně byla hodnocena činnost souboru v souvislosti s 10. výročím jeho založení v *Severočeském deníku*, kde vyšel v roce 2000 článek „Skejušané oslavili desáté výročí založení souboru“²⁵⁰. Soubor se účastnil různých akcí v chomutovském Porkrušnohorském zooparku, aktivně navštěvoval seniory v chomutovském domově důchodců a všechna tato činnost se odrážela v tisku. Přehled výše jmenovaných článků je k nahlédnutí v kronice č. 1.

Kronika č. 2 pokračuje ve shromažďování mediálních ohlasů činnosti souboru Skejušan. Dne 16. 12. 2003 Oblastní muzeum v Chomutově pořádá večer vzpomínek, kde soubor Skejušan vystupuje s kulturním programem a předvádí scénku „Přástky“. Tato událost je reflektována v chomutovském týdeníku *CV týden*, kde je popsána tradice přástek; autorkou článku je S. Gálová²⁵¹. O rok později se ve stejných novinách objevuje článek „Národnostní menšiny se předvedly v pořadu *Domovina*“ o účasti souboru v programu národnostních

²⁴⁴ Článek je ke shlédnutí v kronice č.1., zdroj se nepovedlo najít.

²⁴⁵ ROMAŇÁKOVÁ, Kateřina. Před 50 lety se Skejušané vrátili do své staronové vlasti. *Deník Chomutovska*. Zář 1997.

²⁴⁶ BITEA, Matei. La Sciaus ruga slovacilor. *Deník Timpul* (Cas), 1997.

²⁴⁷ MUŠINKA, Mikuláš. Скеюшан в Румыніі (Skejušan v Rumunsku), týdeník *Нове життя* (Nový život), 1997. č. 47-48. s. 7.

²⁴⁸ MOJŽÍKOVÁ, Marie. Jen s kufry opustili zemi, v níž se narodili, aby se vrátili do vlasti svých předků. Týdeník *Nástup*, 1999.

²⁴⁹ Viz životopis Sofie Kösztnerové.

²⁵⁰ ŠICHO, Jaroslav. Skejušané oslavili desáté výročí založení souboru. *Deník Chomutovska*, 16. 5. 2000. s. 8.

²⁵¹ GALOVÁ, Soňa. Většina místních Rusínů přišla do Chomutova z rumunské Skejuše. *CV týden*, 16. 12. 2003.

menšin. V témže roce se soubor zúčastnil 50. výročí folklorních Svidnických slavností na Slovensku a *Deník Chomutovska* o této události napsal článek „Skejušan opět zářil v cizině“²⁵². Velice zajímavý článek „Тлумок надії“ (Tlumok naděje) vyšel v kulturně-společenském týdeníku Rusínů Slovenska *Народны новінки* (Národní novinky)²⁵³ o jarabinsko-kamienských drátenících, kde byla zmínka i o předcích stávajících Skejušanů. Autorem článku byl Mikuláš Kseňak z Ružomberka. Ve stejném roce se v Oblastním muzeu v Chomutově konala výstava rusínské kultury „Naše domovina“, o které vyšel v *Nástupu* článek „Skejuš – naše domovina“. V roce 2005 Agáta Pilátová -redaktorka časopisu *Podkarpatská Rus*, napsala článek „U Skejušanu v Chomutově“ o svých dojmech z 15. setkání rodáků a příznivců Skejušanů v časopise *Podkarpatská Rus*²⁵⁴. Nutno podotknout, že tento časopis sleduje aktivity souboru po celou dobu jeho existence, což se projevuje nesčetnými články, které jsou k nahlédnutí ve všech třech kronikách. V adventním čase roku 2005 v chomutovském *CV týdnu* redaktorka Soňa Gálová reprodukuje rozhovor s Kateřinou Romaňákovou o tom, jak se slavily Vánoce na Skejuši²⁵⁵.

Ve třetí kronice najdeme článek chomutovského *Nástupu* ze dne 30. 6. 2006 o účasti souboru Skejušan na slavnosti města u příležitosti prohlášení Chomutova statutárním městem. V roce 2007 v časopise *Folklór* Eva Loudová, ekonomická vedoucí a projektová manažerka souboru, publikovala článek „Setkání rodáků ze Skejuše“²⁵⁶ o průběhu 17. setkání rodáků z rumunské Skejuše. V listopadu téhož roku ve stejném časopise vychází ještě jeden článek Evy Loudové, „Z historie kořenů roste strom současnosti“²⁵⁷, ve kterém popisuje vznik souboru Skejušan. Časopis *Нове життя* (Nový život) publikoval v ukrajinštině obsáhlý článek „Охоронці традицій – Катерина Романякова а її

²⁵² SCHNEPP, Ota. Skejušan opět zářil v cizině. *Deník Chomutovska*, červenec 2004.

²⁵³ KSEŇAK, Mikuláš. Тлумок надії (Tlumok naděje). *Narodny novyny*, 2004. Mikuláš Kseňak na toto téma vydal knihu *Біда Русинів з дому виганяла*, Prešov 2002.

²⁵⁴ Článek k přečtení viz kronika č. 3. (časopis *Podkarpatská Rus*, 2/2005).

²⁵⁵ GALOVÁ, Soňa. Chomutovští Rusíni dodržují tradiční jídlo. *CV týden*, 21. 12. 2005. s. 5.

²⁵⁶ LOUDOVÁ, Eva. Setkání rodáků ze Skejuše. Časopis *Folklór*, červenec 2007. s. 22.

²⁵⁷ LOUDOVÁ, Eva. Z historie kořenů roste strom současnosti. Časopis *Folklór*, listopad 2007. s. 8-9.

Скеюшан“²⁵⁸ (Ochránce tradic – Kateřina Romaňáková a její Skejušan), jehož autorem byl dr. Mikuláš Mušinka. Článek byl věnován historické cestě skejušských Rusínů do Čech dle vzpomínek Kateřiny Romaňákové. V adventním čase 2007 se v Chomutově poprvé konalo adventní setkání národnostních menšin, o kterém psaly *Chomutovské noviny*. O rok později časopis *Rusín* publikoval článek dr. M. Mušinky „Русини - переселенці з Румунії в Хомутові“²⁵⁹ (Rusíni – přesídlenci z Rumunska v Chomutově), kde popsal aktivní život Kateřiny Romaňákové. Článek měl zajímavou strukturu, byl napsán formou rozhovoru a zaměřoval se na život Skejušanů v Chomutově, jejich adaptaci v Čechách, vznik souboru, jeho uměleckou cestu. V srpnu 2008 získal soubor vyznamenání za „Stloukání másla“ na 10. MFF Jánošíkův dukát, o kterém psala Kateřina Romaňáková v regionálním deníku v článku „Soubor Skejušan sklidil aplaus a vysloužil si první místo“²⁶⁰. V roce 2009 na tradičním setkání rodáků soubor oslavil 60. výročí posledního transportu, který se vrátil zpět do vlasti svých předků. O této události Kateřina Romaňáková napsala článek „Skejušan rozvíjí rusínské tradice a zpívá doma i na cestách“, který byl publikován v časopise „*Podkarpatská Rus*“²⁶¹. Na podzim roku 2009 K. Romaňáková publikovala v *Deníku Chomutovska* článek „Ohlédnutí na Zapálavské slavnosti v Troskotovicích“²⁶² o účasti souboru na slavnostech v Troskotovicích na Moravě, kde prožili dětství někteří ze členů souboru.

V člancích, které sledovaly uměleckou dráhu souboru na začátku jeho činnosti, převažují témata stěhování Skejušanů, jejich původu, historii Rusínů. V té době byl soubor pro majoritní společnost neznámým fenoménem, něco nového a exotického, a vyvolával u lidí zvýšený zájem. O existenci souboru vycházely články i na Slovensku. Ty se později překládaly do češtiny a objevovaly se v regionálních médiích

²⁵⁸ МУШИНКА, Микола. Охоронці традицій – Катерина Романякова а її Скеюшан. (Ochránce tradic – Kateřina Romaňáková a její Skejušan). Тyденік *Нове життя* (Nový život), 2007, č. 45-46. s. 5.

²⁵⁹ MUŠINKA, Mikuláš. Týdeník info „*Русин*“ (Rusín) 5/2008. s. 5-7.

²⁶⁰ K danému článku nelze uvést bližší údaje, v kronice č. 3 máme k dispozici jen výstřížek z novin, z kterého můžeme odvodit, že patří k místním regionálním médiím.

²⁶¹ ROMAŇÁKOVÁ, Katerina. Skejušan rozvíjí rusínské tradice a zpívá doma i na cestách. „*Podkarpatská Rus*“, 2/2009. s. 6-8.

²⁶² ROMAŇÁKOVÁ, Katerina. Skejušan na Zapálavských slavnostech. *Deník Chomutovska*, 9. 10. 2009. s. 5.

díky úsilí Kateřiny Romaňákové. Značnou měrou se na prezentaci skejušského folkloru podílel Mikuláš Mušinka, který na Slovensku psal do novin o úspěších souboru. Většina článků se zaměřuje na repertoár souboru, popis tradic, zvyků. Tím, že se soubor prezentuje na různých festivalech, dostal se do povědomí českého obyvatelstva, začal se objevovat na televizních obrazovkách, získával na popularitě a jakoby „zdomácněl“ na české půdě. Paradoxně se o něm ovšem píše méně. V současné době se o souboru objevují články informativního charakteru třikrát, čtyřikrát do roka a zaměřují se na aktivity souboru, zážitky z cest, festivalů atd. Většinou je jejich autorkou Kateřina Romaňáková. Mezi autory článků jsou jak odborníci, novináři, zpravodajové z folklorních festivalů, tak i členky souboru.

V průběhu své činnosti Skejušan získal řadu ocenění, diplomů a děkovných dopisů. Zde uvedeme jenom některé z nich (kronika č. 1). V říjnu roku 1993 výkonný tajemník FoSU ČR Zdeněk Pšenica poslal děkovný dopis starostovi města Chomutov za úspěšnou prezentaci města a přístup k tradiční lidové kultuře. V roce 1994 Ústav lidové kultury Strážnice vyslovil poděkování souboru Skejušan za spolupráci na 49. ročníku mezinárodního folklorního festivalu Strážnice 1994. Obdobné poděkování obdržel soubor ve Strážnici i v letech 1995 a 1996. V roce 1995 starosta obce Kamienka na Slovensku poslal děkovný dopis a zároveň i pamětní list souboru u příležitosti oslav 680. výročí první písemné zmínky o existenci obce Kamienka. V roce 1997 pořadatelé folklorního festivalu Prameny XXXV – Západní Čechy posílají souboru Skejušan děkovný dopis za účast na festivalu. V tu dobu se aktivně projevoval i soubor Skejušaneček (folklorní soubor složený z dětí členů Skejušanu), který se v roce 1998 zúčastnil přehlídky dětských folklorních festivalů v Teplé, odkud přivezl ocenění za úspěšné vystoupení. O tři roky později Skejušaneček obdržel Diplom za účast na Regionální přehlídce dětských folklorních souborů, který se konal v Chomutově. V roce 1998 Svaz Rusínů-Ukrajinců Slovenské republiky ocenil pěvecké nadání souboru Skejušan Diplomem za účast na XXXIII. folklorním festivalu Rusínů-Ukrajinců Slovenska. Dlouhodobá činnost souboru byla v roce 1999 oceněna na 54. ročníku mezinárodního

folklorního festivalu „Strážnice 99“, kde soubor získal titul Laureát MFF „Strážnice 99“ za citlivé udržování kultury Rusínů (za představení scénky „Křtiny“). V roce 2000 dostal soubor poděkování za účast na dni Otevřených dveří od Sjedenocené organizace nevidomých a slabozrakých ČR. „Світова рада Русинів стоваришнія Лемків“ (Světová rada Rusínů společenství Lemků, Polsko) v roce 2002 udělila „Почесну грамоту“ (Čestné uznání) souboru Skejušan za účast na 2. Mezinárodním festivalu lemkovské-rusínské kultury Krynica 2002. O rok později „Стоваришнія Лемків“ (Společenství Lemků) udělilo „Почесну грамоту“ (Čestné uznání) souboru za účast na XXIII. „Лемківське Ватре на Чужині“ (Lemkovská vatra v cizině). V roce 2008 soubor obdržel od města Chomutov děkovný dopis za spolupráci při akci „Oslavy vzniku republiky“, která se konala 28. října 2008 na náměstí 1. máje v Chomutově (Kronika č. 3). O rok později na slavnostech v Troskotovicích na Moravě městys Troskotovice udělil Čestné uznání světoznámému²⁶³ souboru Skejušan za choreografii a profesionální vystoupení při příležitosti Zapálavských slavností v Troskotovicích. V roce 2012 soubor obdržel Pamětní list za účast na Krušnohorských viktoriánských slavnostech. Dne 16. 10. 2012 statutární město Chomutov udělilo Pamětní list souboru Skejušan za vynikající prezentaci města.

Za nejvýznamnější soubor považuje ta ocenění, která získal na mezinárodních folklorních festivalových vystoupeních: ve Strážnici, Rožnově pod Radhoštěm, Karlových Varech²⁶⁴, v Mariánských Lázních, v Ústí nad Labem²⁶⁵, ve Vrchlabí, ve Vysokém Mýtě (řazení je podle důležitosti od nejvýznamnějších festivalů po ty méně významné). Neméně důležitou prezentací souboru jsou i zahraniční vystoupení, například na Slovensku ve Svidníku, Humenném, Kamience; v Polsku v Krynici, Legnici. Důležitou událostí pro soubor bylo i vystoupení v místech, která jsou spjatá s původem Skejušanů, tzn. v Rumunsku.

²⁶³ Termín citován z diplomu.

²⁶⁴ LUBOMÍR. <https://picasaweb.google.com/.5.9.2010.15.KarlovarskyFolklorFestival#5516858675155888610>. (cit. 25-3-2012).

²⁶⁵ ZEMAN, Jaromír. <http://zeman.blog.denik.cz/.13.11.2012.Folklorni-festival-2>. Dostupné z WWW: <http://zeman.blog.denik.cz/c/302979/Folklorni-festival-2.html>. (cit. 25-3-2013).

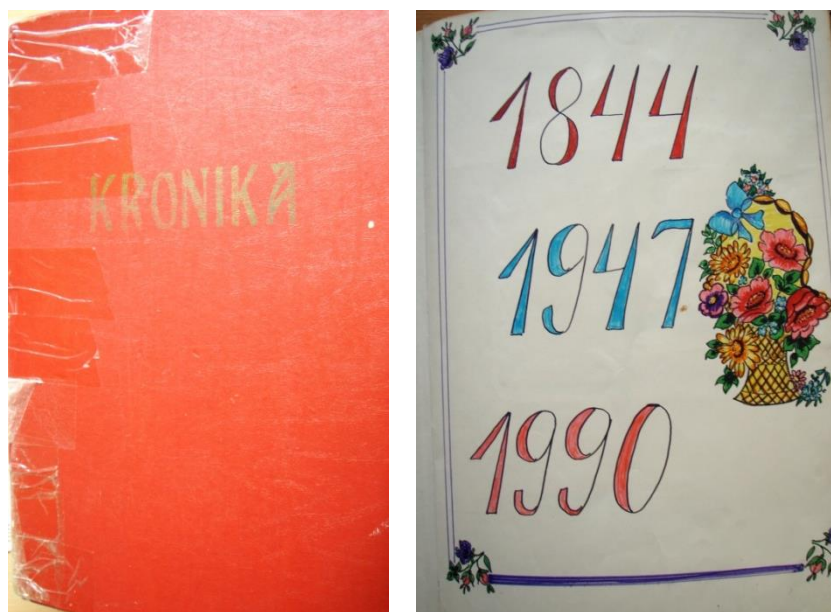
Domovským místem některých členů souboru jsou Troskotovice na Moravě, kde soubor také několikrát předvedl svoje vystoupení. Mezi rodná místa soubor řadí i Chomutov, kde se účastní všech kulturních akcí, které jsou spojené s národopisným nebo folklorním obsahem. Soubor se neomezuje jenom na veřejná vystoupení, ale podílí se i na akcích pro obyvatele domovů důchodců, dětského domova, Klubu nevidomých apod.

Za svá vystoupení získal soubor řadu uznání a ocenění v podobě diplomů a pamětních listů. Největším oceněním je pro Skejušan získání titulu „Laureát Strážnice 1999“ za představení scénky „Křtiny“. Taktéž si soubor velice cení Diplomu z mezinárodního festivalu v Rožnově pod Radhoštěm za 1. místo v „Mútění masla“²⁶⁶. Při rozhovorech se členy souboru je patrná skutečnost, že každé ocenění je pro ně významným impulzem v rozvíjení a udržování tradic rusínského folkloru. Kateřina Romaňáková jako vedoucí souboru archivuje všechny důležité dokumenty, které se nějakým způsobem týkají činnosti souboru, zaznamenává významné události v Kronikách a vytváří tak u sebe malé muzeum historie souboru a Skejušanů, kteří přišli na Chomutovsko z daleké rumunské Skejuše.

²⁶⁶ Za nejrychlejší zpracování másla, nejlepší chuť a největší hmotnost.

7. Popis kronik

Veškeré materiály o činnosti souboru jsou shromážděny ve třech objemných kronikách sestavených uměleckou vedoucí Kateřinou Romaňákovou. Tyto kroniky představují velmi cenný materiál pečlivě zachycující jak uměleckou dráhu souboru Skejušan, tak i záznamy z osobního života jeho členů. Kronika č.1o velikosti 29x39cm byla založena při vzniku souboru. Obsahuje 208 stránek, 1195 fotografií, 60 ústřížků z různých médií, 13 diplomů, děkovných dopisů a ocenění. Začátek kroniky se zabývá zachycením předků stávajících členů souboru a dalších materiálů, které se váží k prehistorii souboru. Taktéž je zde krátce popsána historie stěhování skejušských Rusínů z Rumunska do Čech. V úvodu kroniky č. 1 jsou umístěny fotografie prarodičů a rodičů některých členů souboru, dokonce zde najdeme i několik reemigrantských průkazů. Kromě aktivit souboru kronika I. obsahuje i přehled o různých jubileích, rodinných oslavách jeho členů. Kronika I. je ukončena datem 6. 6. 2003. Poslední fotografie jsou ze svatby Jana Kösztnera, bývalého člena souboru, syna Sofie Kösztnerové, jedné z nejstarších členek souboru.

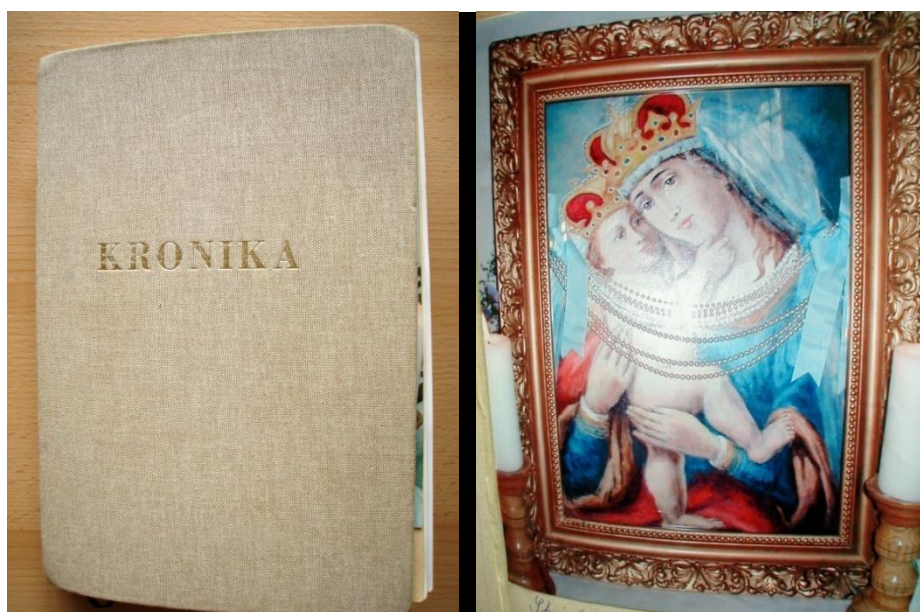

Obrázek 7. Kronika č. I - obal a první stránka Kroniky

Obrázek 8 – Kronika č. I, pohled z boku

Kronika č. 2 začíná záznamem o 7. světovém Kongresu Rusínů v Prešově na Slovensku, který se konal 4.-8. 10. 2003. Obsahem i objemem je menší – 29x21cm. Čítá 114 stránek, 431 fotografií a 37 článků z různých médií, 2 pamětní listy. U některých fotografií jsou umístěny komentáře. Tyto materiály mapují aktivity souboru v Čechách i v zahraničí. Jsou zde umístěny i pamětní listy a diplomy z různých míst naší republiky i ze zahraničí, které oceňují uměleckou činnost souboru Skejušan. Druhá kronika končí záznamem ze dne 5. 3. 2006.

Obrázek 9. Kronika č. II - obal a první stránka Kroniky

Obrázek 10. Kronika č. II – pohled z boku

Kronika č. 3 navazuje na kroniku II. a princip jejího uspořádání je stejný jako u předchozích dvou. Velikostí i objemem je podobná první kronice. V úvodu je umístěna rusínská vlajka a první záznam je datován 26.-28. 5. 2006 z IV. Mezinárodního bienále lemkovsko-rusínské kultury. Stejně jako v předchozích kronikách najdeme i zde bohatou fotogalerii z různých festivalů a vystoupení. U většiny fotografií je umístěn komentář a objevují se zde i články z novin a časopisů. Kronika III. čítá 175 listů, 1502 fotografií, 45 článků a 3 pamětní listy nebo diplomy. Najdeme zde i fotozáznamy ze společné dovolené Skejušanu v Chorvatsku, což svědčí o tom, že soubor nevyvíjí pouze aktivity spojené s uměleckou činností, ale tráví spolu i volný čas. Poslední záznam kroniky III. je datován dnem 24. 11. 2012 (Adventní večer národnostních menšin v Chomutově). Dle slov Kateřiny Romaňákové bude doplňování poslední kroniky pokračovat i v roce 2013.

Obrázek 11. Kronika č. III - obal

Obrázek 12. První stránka Kroniky č. III

Obrázek 13. Kronika III – pohled z boku

8. Budoucnost souboru

Jak už jsem zmínila, budoucnost souboru Skejušan je závislá na získání nových členů. Průměrný věk členů je 63 let. Nejmladší členkou souboru je Monika Stachová (34 let), která působí v souboru rok a je české národnosti. Nejstarším členem je Jan Malcovský (84 let), jeden ze zakládajících členů souboru, skejušský Rusín. S velkou pravděpodobností se jedná o jeden z nejstarších autentických folklorních souborů (podle věku členů a délky působení) v Čechách. Zakládajícím členům souboru je dnes mezi 63 a 84 lety. Soubor se doplňuje novými členy, ti ovšem nejsou skejušského původu. Děti a vnuci původních Skejušanů neprojevují zájem o udržování a uchování rusínských zvyků a tradic a rusínského folkloru. V některých případech se dokonce stydí za rusínský jazyk a nehlásí se k rusínské národnosti. Stalo se již několikrát, že soubor uvažoval o ukončení své působnosti. Důvodem bylo pojetí původnosti rusínského folkloru a rovněž vysoký věk členů souboru. Proběhlo i hlasování o ukončení činnosti souboru, které dopadlo v jeho prospěch. Během minulých let do souboru vstoupilo několik nových členů. Jsou to: Psarová Emilie (v souboru od roku 2001 – Slovenka-Rusínka), Malinová Irina (v souboru od roku 2003 – Ukrajinka-Rusínka), Adriana Matějková (v souboru od roku 2005 – Slovenka), Lojka Ladislav (v souboru od roku 2007 – Slovák), Zdobinský Petr (v souboru od roku 2011 – Čech), Dupak Miroslav (v souboru od roku 2010 – Čech), Lesay Richard (v souboru od roku 2011 – Slovák), Černý Karel (v souboru od roku 2011 – Čech), Stachová Monika (v souboru od března 2012 – Češka). Soubor prochází procesem rozhodování, zda „zakonzervovat“ existenci souboru pouze na dobu působení rodilých Skejušanů (členů souboru) a jejich přímých potomků, kteří budou dbát na „čistotu“ původního skejušského folkloru, čímž může být ohrožen budoucí existence souboru a skejušský folklor pak bude zachován pouze v „muzejní formě“ v podobě kronik, fotografií a archiválií. Další variantou je, že soubor bude reprezentovat skejušský

folklor a zvyky i přesto, že členové souboru nebudou skejušského původu a repertoár se bude rozšiřovat a doplňovat rusínským folklorem, který s sebou přináší noví členové a který nebude výhradně skejušský. Domnívám se, že tato druhá varianta je cestou pro zachování budoucnosti Skejušanu. Samotná analýza repertoáru souboru ukazuje na spojení slovenského, ukrajinského, rusínského a skejušského folkloru, na společný základ slovanské kultury, společné zvyky a tradice.

Závěr

Problematika národnostních menšin je poměrně rozsáhlé a složité téma z hlediska jazykového, kulturního, sociálního, historického a migračního. Ve své práci jsem se zaměřila na charakteristiku rusínské menšiny, která není v České republice početná a u které pozorujeme proces silné asimilace s většinovým národem a postupnou ztrátu její identity. Při psaní práce jsem dospěla k názoru, že celkový vývoj rusínské národnostní menšiny má optimistický směr. Vyplývá to z aktivit Rusínů po celém světě.

Unikátním tělesem, které se hlásí k rusínské národnosti a snaží se o uchování národních tradic a zvyků svých předků a prapředků, je rusínský soubor Skejušan, který byl předmětem mého zkoumání. V průběhu práce jsem se setkala s řadou zajímavých problémů týkajících se souboru. Jedním z nich byla otázka národnostní identifikace členů souboru. Skejušané do dnešního dne nedokáží přesně definovat svoji národnost, což je vcelku pochopitelné, neboť dokonce ani výzkumy etnografů a historiků nedospěly k jednoznačnému závěru (viz str. 42). Kateřina Romaňáková, zakladatelka souboru tvrdí, že Skejušané se hlásí k Lemkům. Tento názor může potvrdit klasifikace Petra Švorce, který vychází z teritoriálního členění Rusínů obývajících Podkarpatskou Rus, severovýchodní Slovensko a polskou Halič (viz str. 28). Při rozhovorech se členy souboru se část hlásila k Rusínům, část ke Slovákům a někteří dokonce k Rumunům (viz příloha č. 7). Vysvětlení bychom měli hledat v složitém historickém vývoji Zakarpatí a především v stále ještě nedořešené „rusínské otázce“.

Nejobsáhlejší část své práce jsem věnovala praktické analýze repertoáru souboru, který je založen na orální tradici přenášené z generace na generaci. Zaměřila jsem se na charakteristiku písňového repertoáru, který jsem systematicky rozdělila do určitých kategorií. Teoretický materiál jsem doplnila citacemi textů vybraných písní. Pozornost jsem věnovala i charakteristice satirických scének a balad,

které jsou součástí skejušského repertoáru. Zabývala jsem se také zkoumáním scénářů, které jsou podstatnou složkou repertoáru souboru. Systematicky jsem je rozdělila do určitých podskupin, které kopírují roční období a zabývají se činnostmi s nimi spojenými. Při zkoumání repertoáru jsem objevila v některých případech úplnou, někdy jen částečnou shodu skejušského repertoáru s folklorem okolních národů, což potvrzují uvedením shodných textů.

Shledala jsem i jazykové zvláštnosti, které se objevují u některých sloves a zájmen. Například používání budoucího a minulého času u sloves (*bdeš chodyla, bdeš husy pasla, kdo bde chlopca kolysav*), používání předložky *h* místo *v* (*ci h zimi, ci h liti, h noči*), směřování koncovek ženského a mužského rodu (*z bobovom polivkom, korytko s teplom vodom*).

Protože Skejušané (členové souboru) nikdy nepoužívali azbuku, texty repertoáru jsou psány latinkou. Přepisy písní a balad jsem vytvářela na základě ručně psaných podkladů, získaných od členů souboru. Proto se někdy stávalo, že stejný text (například Otče náš) měl několik variant. Například varianta, která není zaznamenána v této práci, se liší od jiné varianty, která mi byla nabídnuta další členkou souboru²⁶⁷. Občas stejné slovo mělo různou fonetickou úpravu (*ša, šia; robiti, robyty; Kristos, Christos; krest, chrest; poŕte, pote*).

Ve skejušském folkloru spatřujeme svou formou poměrně jedinečný neutrální hovorový jazyk, hodně interaktivní, čistý, bez vulgarismů s občasnou expresí. Většinou se jedná o dialogickou formu, obecnou mluvu s kolísavou výslovností. Scénky jsou vytvářeny amatérsky, projevují se zde autorské záležitosti bez vědomých literárních a folklorních zdrojů. Ve většině případů se jedná o scénky s objekty, které slouží k demonstraci předváděných zvyků a tradic. A právě tímto je prezentace skejušského folkloru jedinečná a neopakovatelná.

Pokud bych měla hodnotit podobnost a odlišnost rusínského skejušského folkloru a folkloru evropských národů, musím konstatovat,

²⁶⁷ *Otčenaš iže jesi na nebesich, da svjatitsja imja tvoje, da prijdet carstvije tvoje, da budet voľa tvoja, jako na nebesich i na zemli. Chlib naš nasušnyj dažd' nam hnes. I ostavi nam dovhy naša, jakože i my ostavlajeme dovžnikom našim. I nevedy nas vo iskušenie, no i zbav nas od lukavaho.*

že větší část repertoáru souboru vykazuje příbuznost s obecnými znaky evropského folkloru, někdy s bližším vztahem ke kultuře slovenské a ukrajinské. Projevuje se to ve vánočních a velikonočních tradicích, rituálech při námluvách či svatebních obřadech, zvycích při narození dítěte, masopustních veselicích, činnostech při přástkách atd. Řada tradic je zároveň zcela originálních, například příprava specifických vánočních jídel, svébytné masopustní masky, použití kopije, „svatební vlahky“, odlišnosti v mužských krojích, porovnávání šátků nevěsty a ženicha při námluvách. Soubor jedinečným způsobem předvádí určité pracovní procesy, které nepotkáme v žádném jiném folkloru, například drátování, nakládání zelí nebo pálení pálenky, vaření povidel, praní prádla.

V práci jsem provedla porovnání s kroji jiných folklorních oblastí a skupin. Na základě tohoto porovnání mohu konstatovat, že skejušské kroje svým vzhledem, funkcí a určitými detaily jsou nejbližší krojům slovenským a krojům ukrajinských Lemků jiných oblastí. Na skejušském mužském kroji jsou patrné vlivy rumunského prostředí. Popisy krojů jsou v mé práci doplněny fotoilustracemi.

Pozornost jsem věnovala i medializaci, která doprovázela uměleckou cestu souboru. Pokusila jsem se vytvořit přehled nejdůležitějších vystoupení na různých folklorních akcích v České republice i v zahraničí. Zaměřila jsem se na charakteristiku tří kronik, které shromáždí velice cenný materiál o činnosti souboru a které do dnešního dne nebyly nikde zaznamenány a prezentovány.

V práci se zabývám i otázkami spojenými s budoucností souboru, která je v současné době nejistá a o možnostech jeho záchrany pro budoucí generace.

Do přílohy jsem umístila krátký rusínsko-český slovník, který je dokladem nejrozšířenějších slov a slovních spojení používaných souborem v jeho repertoáru. Tento slovník je unikátní tím, že je prvním dokumentem zachycujícím skejušské nářečí. Slovník je sestavený v abecedním pořádku, psán latinkou, každé slovo je opatřeno morfologickou charakteristikou slova. Součástí slovníku jsou frazeologismy, používané občas v domácí mluvě rodilých Skejušanů.

Velice cenným přínocem této práce jsou audiozáznamy s rozhovory Skejušanů v rusínském nářečí, které jsou součástí přílohy a popisují historické momenty z prostředí skejušského života. Zajímavým materiálem je i fotogalerie souboru, zachycující jeho složení ještě před dvěma lety. V současné době se téměř polovina souboru obměnila. Důvody jsem uvedla v úvodu práce.

Při psaní práce jsem se setkala s řadou obtíží. Jedním z největších problémů bylo shromáždění materiálů o stěhování předků Skejušanů ze Slovenska, z obce Kamienka a Jarabina do Rumunska. O tomto historickém momentu se nezmiňuje téměř žádná literatura, proto jsem vycházela z vyprávění samotných Skejušanů a jejich vzpomínek. Jak jsem se již zmiňovala, v současné době v souboru působí jen pět členů, kteří se narodili na Skejuši a jsou o tom schopni vyprávět, ale i jejich podání se liší.

Obtíže vznikly i při samotné charakteristice repertoáru, který jsem klasifikovala pouze základním způsobem. Vytvořila jsem jakési počáteční strukturování. Samozřejmě bylo by ještě vhodné zaměřit se více na žánrovou charakteristiku (např. balad), ale to by přerostlo již tak velký obsah práce.

Co se týče scénářů, ty vznikaly amatérsky, nemají žádné známé literární zdroje. Při jejich prepisování docházelo k různým změnám a interpretacím, což se projevilo v různých variantách některých slov. Někdy vyvstával problém i u samotných Skejušanů při snaze zpětně upřesnit jejich správnou výslovnost.

Dalším problémem bylo vyhledávání zdrojů mediálních článků shromážděných v kronikách. Vedoucí souboru eviduje články o činnosti souboru od roku 1991 (formou výstřižků z novin), ale u většiny z nich není uveden zdroj, což znesnadňovalo moji práci a u některých článků bylo nutné složitým způsobem tyto zdroje dohledávat.

Práce mi umožnila setkat se s řadou významných lidí, kterým není lhostejná rusínská problematika a kteří mi umožnili hlouběji proniknout do daného tématu, uchopit odlišnosti a zvláštnosti rusínského folkloru a uvědomit si společný folklorní základ. Mezi ně patří zejména PhDr.

Mikuláš Mušinka, CsSc., který se jako první věnoval skejušskému rusínskému folkloru a napsal několik publikací o rusínské kultuře a ochotně mi poskytl informace, podněty k mé práci; rovněž PhDr. Lubomír Tyllner, CSc., který v posledních letech zkoumá otázky postavení české tradiční hudby v evropském kontextu, zabývá se vztahy lidové a umělecké kultury, mi při psaní práce poskytl cenné teoretické rady a doporučení. Řadu odborných podnětů jsem získala od zasloužilého učitele Ukrajiny Mychaila Almašije, který se na Zakarpatí věnuje otázce kodifikace rusínského jazyka. Informace o činnosti občanského sdružení Společnost přátel Podkarpatské Rusi mně poskytla Agáta Pilátová, redaktorka časopisu přátel Podkarpatské Rusi, která je aktivní propagátorkou rusínské kultury. Řadu přínosných podnětů a informací z oblasti rusínského prostředí a kultury mi ochotně poskytla PhDr. Věra Lendělová, CSc.

Skejušané a skejušský folklor je široké téma, které by mohlo být předmětem zkoumání dalších badatelů. Jsem přesvědčená, že moje práce, která obsahuje historické, umělecké a popisné pojmy o této specifické skupině Rusínů a také o činnosti, která souvisí s aktivitami souboru Skejušan, bude přínosem pro ty, kteří se rozhodnou pokračovat v prohloubení a rozšíření tohoto tématu. Jsem si vědoma toho, že ne všechny aspekty daného tématu byly v práci zohledněny a popsány. Širšího rozpracování by si vyžádal rusínsko-český slovník, zkoumání jazykových specifik skejušského nářečí, rovněž popsání obřadů a běžných zvyků z každodenního života Skejušanů. Objektem dalšího zkoumání by mohly být i některé jazykové zvláštnosti, zejména fonetické nebo morfologické, které jsem objevila ve skejušském nářečí. Při charakteristice písňového repertoáru jsem se věnovala orálnímu podkladu, ale pro komplexní zpracování je potřebné doplnit jej o notové podklady.

Jsem optimistka, proto věřím, že rusínský soubor Skejušan, který aktivně rozvíjí rusínskou kulturu a má své místo v širokém povědomí majoritní společnosti, najde správnou cestu pro svoji další existenci i zachování skejušského folkloru dalším generacím.

Použitá literatura

ČAPEK, Karel. *Hordubal*. 5. vyd. v obálce Fr. Muziky. Praha: Fr. Borový, 1933

DEJMEK, Jindřich a kol. *Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha: Historický ústav, 2011. 517 s. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 37. ISBN 978-80-7286-188-0

DEREVJANÍK, Mikuláš. ŠTEFANÍKOVÁ, Žaneta. Dejiny obce-Vyst'ahovalectvo. In *Jarabina Orjabyna*. Kežmarok: Vivita s.r.o., 2007. s. 35-37. ISBN:978-80-89264-10-0

DRAHNÝ, V., DRAHNÝ, F. *Jak se vyvíjely názory Čechů na národní identitu Rusínů*. In Ivan Pop. *Podkarpatská Rus*. Časopis Společností přátel Podkarpatské Rusi. 1/2012

ERBEN, Karel Jaromír a HORÁLEK, Jiří, ed. *Prostonárodní české písně a říkadla*. 2. nezměněné vyd. Praha: Janda, 1886.

HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus-země neznámá*. Vydání první. Praha: 1994. ISBN 80-85787-51-2

HOŘEC, Jaromír. *Země naděje*. Vydala Společnost přátel podkarpatské Rusi. Praha: nakladatelství Česká expedice, 1995. ISBN 80-85281-18-X

HOŠOVSKÝJ, Volodymyr. *U pramenů lidové hudby Slovanů*. Praha: Editio Supraphon, 1976

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 315 s. Studijní texty; sv. 45. ISBN 978-80-7419-010-0

KALETA, Petr. *Cesta do Haliče*. Olomouc: Votobia s.r.o., 2004. ISBN 80-7220-174-3

KRÁL, Jiří. *Podkarpatská Rus*. Praha, 1924

KUDĚJ, Zdeněk Marian. *Horalská republika: román z podkarpatské Rusi*. Praha, 1932

MAGOČI, Pavlo Robert. *Narod njiodkadz*. Užhorod – Nový sad: NVU „Ruské slovo“, 2009

MATOUŠEK, Karel. *Jak se vyvíjely názory Čechů na národní identitu Rusínů*, in Ivan Pop, *Podkarpatská Rus*. Časopis Společností přátel Podkarpatské Rusi. 1/2012

MATOUŠEK, Karel. *Podkarpatská Rus*. Všeobecný zeměpis se zvláštním zřetelem k životu lidu. Praha, 1924

MOLITVENNIK. Prešov: Petra, n. o., 2010. ISBN 978-80-8099-043-5

MUŠINKA, Mikuláš. *Národnostná menšina pred zánikom?* Prešov, 2011

MUŠINKA, Mikuláš. *Materiály z výskumu folklóru presídlencov z Rumunska v Čechách a na Moravě*. Prešov – Kurov, 1975

MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni-Ukrajinci - jedna národnosť*. Příloha novin *Нове життя* č. 9-10/2011. Prešov, 2011

NAHODIL, Otakar. ROBEK, Antonín. *České lidové pověry*. Praha: Orbis, 1959

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, spol. s r. o., 2004. ISBN 80-7021-397-3

NEUMANN, Stanislav Kostka. *Československá cesta: deník cesty kolem republiky od 28. dubna do 28. října 1933. Část druhá a třetí, Karpatské léto, Český podzim*. Praha: Fr. Borový, 1935

NOSÁLOVÁ, Viera. PALIČKOVÁ, Jarmila. *Naše kroje*. Bratislava: Mladá letá, 1988

NOVOTNÁ, Hedvika *Kdo jsem a kam patřím?* In Dana Bittnerová, Mirjam Moravcová a kol. Praha: Sofis, 2005. ISBN 80-902785-8-2

OLBRACHT, Ivan. *Hory a staletí: kniha reportáží z Podkarpatska*. Praha: Melantrich, [1935]. 238, [III] s. Úroda; sv. 69. Spisy / Ivan Olbracht; sv. 8

OLBRACHT, Ivan. *Nikola Šuhaj loupežník: román*. London: Lidová Knihovna Mladého Československa, [1934]. 140 s.

POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. s. 141-145

POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: nakladatelství Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6

R. GUSTAVSSON, Sven. *Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*. FF UK Praha, Ústav slavistiky a východoslovenských studií. Praha, 2006. s. 23-24

Slovník české hudební kultury. Praha: hudební nakladatelství Editio Supraphon, 1997. ISBN 80-7058-462-9

Slovník literární teorie. [Red. Štěpán Vlašín]. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984

SPIILKA, Josef. *Bronz*. Užhorod: [s.n.], 1929

SPIILKA, Josef. *Ivanko z polonin: Pohádky ze Zakarpatské Ukrajiny*. 2. vyd., (v SNDK 1. vyd.). Praha: SNDK, 1958

SPIILKA, Josef. *Tucet hezkých pohádek pro nejmenší čtenáře*. První vydání. V Praze: Česká grafická Unie, 1945. 45 - [III] s. Nová Knihnice Obzory

SPIILKA, Josef. *Veselé pohádky z kouzelných hor: Uzlík zkazek ze Zakarpatské Ukrajiny*. 2. vyd. Praha: Svět sovětů, 1968

SPURNÝ, Matěj. *Sudetské osudy. Lidé z východu*. Antikomplex o. s.: nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-74-2

Statistická ročenka České republiky 2011 = Statistical yearbook of the Czech Republic 2011.
1. vyd. Praha: Český statistický úřad, 2011. 810 s. ISBN 978-80-250-2105-7

SULITKA, Andrej. *Národnostní menšiny v České republice*, in Tatjana Šišková, ed., *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Sborník. Praha: Portál, s.r.o., 1998. ISBN 80-7178-285-8

SUŠIL, František. *Moravské národní písně*. Praha: Čin, 1941

ŠTRENK, Mikulaš. *Z historie a přítomnosti Kamienky*. Prešov: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1982.

ŠULER, Oldřich. *Je to chůze po kotárech*. Praha: nakladatelství Vyšehrad, 1989

ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2

TOUFAR, Pavel. *Český rok na vsi a ve městě*. Třebíč: Akcent spol. s r.o., 2004. ISBN 80-7268-277-6

TOUFAR, Pavel. *Velikonoce*. Třebíč: Akcent, spol. s r. o., 2001. ISBN 80-7268-129-X

VANČURA, Vladislav. *Poslední soud: román*. 2. vyd. Praha: Družstevní práce, 1929

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Velikonoc*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-292-9

VEČERKOVÁ, Eva. FROLCOVÁ, Věra. *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-006-0

VOLOŠIN, Augustin. *Počátky národního probouzení na Podkarpatské Rusi*, in Jaroslav Zatloukal *Podkarpatská Rus*. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi, 1936

VRBA, Jan. *Duše na horách: román*. Praha: <<J. >>Otto, 1931. 384 s. Sebrané spisy Jana Vrby; 38

Vymezení pojmu národnostní menšina dle Zákona č. 273/2001 Sb. tzv. menšinový zákon

ZINDELOVÁ, Michaela a kolektiv. *Česká velikonoční kniha*. Praha: nakladatelství XYZ, s.r.o., 2011. ISBN 978-80-7388-489-5

Zahraniční literatura

АЛМАШІЙ, Михаил. *Мої метаморфози*. Ужгород, 2008

АЛМАШІЙ, Михаил. *Підкарпаторуський народ, факти*. Ужгород, 2010

АЛМАШІЙ, Михаил. *Ромочевиця*. Ужгород, 1999

КОПРИВА, Аттіла. Народний костюм Закарпатських горян. Мукачево: Карпатська вежа, 2008

Коротка історія Православної віри на Закарпатті (Krátká historie Pravoslavné víry na Zakarpatí). Mukačevsko-Užhorodská Pravoslavná Eparchije, 1992

МУШИНКА, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988

НАУЛКО, В. а кол. *Культура і побут населення України*. Київ: Либідь, 1993. ISBN 5-325-00304-6

Православний Молитослов. Видання Екзархат всієї України, 1986

СИВИЦЬКИЙ, Микола. Духова культура, in Богдан Струмінський. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культур*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988

СТРУМІНСЬКИЙ, Богдан. *Лемківщина. Земля - люди - історія – культура*. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1988

ХУДИК, Анна. До церкви, до міста, до танцю. Вистава в СНМ - музеї українсько - русинської культури. Свидник, 2003

Periodika

BITEA, Matei. La Scaius ruga slovacilor. Deník *Timpul* (Cas), 1997

GALOVÁ, Soňa. Většina místních Rusínů přišla do Chomutova z rumunské Skejuše. *CV-týden*, 16. 12. 2003

GALOVÁ, Soňa. Chomutovští Rusíni dodržují tradiční jídlo. *CV-týden*, 21. 12. 2005

ČASOPIS *Podkarpatská Rus*, 2/2005

KSEŇAK, Mikuláš. Тлумок надії (Tlumok naděje). *Narodny novynky*, 2004. Mikuláš Kseňak na toto téma vydal knihu *Біда Русинів з дому виганяла*, Prešov 2002

LOUDOVÁ, Eva. Setkání rodáků ze Skejuše. Časopis *Folklór*, červenec 2007

LOUDOVÁ, Eva. Z historie kořenů roste strom současnosti. Časopis *Folklór*, listopad 2007

MOJZÍKOVÁ, Marie. Jen s kufry opustili zemi, v níž se narodili, aby se vrátili do vlasti svých předků. Týdeník *Nástup*, 1999.

MUŠINKA, Mikuláš. Скеюшан в Румунії (Skejušan v Rumunsku), týdeník *Нове життя* (Nový život), 1997. č. 47-48

МУШИНКА, Микола. Охоронці традицій – Катерина Романякова а її Скеюшан. (Ochránce tradic – Kateřina Romaňáková a její Skejušan). Týdeník *Нове життя* (Nový život), 2007, č. 45-46

MUŠINKA, Mikuláš. Týdeník info „Русин“ (Rusín) 5/2008

ROMAŇÁKOVÁ, Kateřina. Před 50 léty se Skejušané vrátili do své staronové vlasti. *Deník Chomutovska*. Září 1997

ROMAŇÁKOVÁ, Katerina. Skejušan rozvíjí rusínské tradice a zpívá doma i na cestách. „*Podkarpatská Rus*“, 2/2009

ROMAŇÁKOVÁ, Kateřina. Skejušan na Zápalavských slavnostech. *Deník Chomutovska*, 9. 10. 2009

ŠICHO, Jaroslav. Skejušu, skejušu, basom tvoju dušu, *Severočeský deník*, 19. 7. 1996

ŠICHO, Jaroslav. Skejušané oslavili desáté výročí založení souboru. *Deník Chomutovka*, 16. 5. 2000

SCHNEPP, Ota. Skejušan opět zářil v cizině. *Deník Chomutovska*, červenec 2004

SROKA, Jan. Як ся познали родаси (Jak se poznali krajané). Dvojtyždenník Rusínov ČSFR *Народны новинкы*, č. 9, 11. 12. 1991

Článek „Зустріч краянів“ (Setkání krajanů), týdeník *Нове життя* (Nový život)– (autor neznámý)

Kroniky souboru Skejušan

E-mailová korespondence

MUŠINKA, Mikuláš. E-mailová korespondence ze dne 28. 4. 2012

PILÁTOVÁ, Agáta. E-mailová korespondence ze dne 12. 5. 2012

Webové stránky

<http://zeman.blog.denik.cz/c/302979/Folklorni-festival-2.html>

<https://picasaweb.google.com/Lubsti/59201015KarlovarskyFolklorFestival#5516858675155888610>

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1131721572-babylon/412236100152033/obsah/226428-barevna-planeta/>

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1095908415-kosmopolis-velky-vuz/208562210300034->

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1131721572-babylon/407235100152013/>

<http://www.tomas-kubik.estranky.cz/.http://www.tomas-kubik.estranky.cz/clanky/masopust/>

<http://www.ujezdeczek.estranky.cz/clanky/rikadla--basnicky.html>

http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=2&id_desc=20964&title=Doln%E1%20zem

http://www.piestanskydennik.sk/sita-detail/?tx_kiossita_pi1%5Bdetail%5D=15206

<http://petrharazim.blog.idnes.cz/c/188489/Pohanske-nikoliv-krestanske-Velikonoce.html>

<http://lidove-pisnicky.cz/p/vyletel-ptak/287>

http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/do_scitacich_formularu_je_mozne_vyplnit_jakoukoliv_narodnost_vcetne_moravske

Seznam příloh

- příloha č. 1 - rozdělení písňového repertoáru souboru Skejušan
- příloha č. 2 - texty scének
- příloha č. 3 - slovník rusínsko-český na základě repertoáru souboru Skejušan
- příloha č. 4 - fotogalerie souboru Skejušan
- příloha č. 5 - životopisy členů souboru Skejušan
- příloha č. 6 - DVD z vystoupení souboru (scénky, písně, fotogalerie)
- příloha č. 7 – audiozáznamy rozhovorů se členy souboru Skejušan